Рада адвокатів Одеської області

Одеська обласна колегія адвокатів

ВІСНИК ОДЕСЬКОЇ АДВОКАТУРИ

№ 2, 2025

Одеса

УДК 347.965(477.74)(055)

«ВІСНИК ОДЕСЬКОЇ АДВОКАТУРИ»

ЖУРНАЛ

Свідоцтво Серія ОД № 1701572Р
від 12.04.2013 р.

Тематична спрямованість:
Інформаційно-методичне забезпечення адвокатів Одеської області, підвищення кваліфікації адвокатів Одеської області, висвітлення подій в одеській адвокатурі, ознайомлення адвокатів та інших правознавців із новинами законодавства та юридичної практики, висвітлення подій історії адвокатури, обговорення проблемних питань законодавства, судової практики та діяльності адвокатури

Видається за підтримки
Одеської обласної колегії адвокатів

Редакційна колегія:
Головний редактор —
виконуюча обов'язки голови РАОО
О. О. ДЖАБУРІЯ

Склад редакційної колегії —
члени Ради адвокатів Одеської області:
д. ю. н. Н. М. БАКАЯНОВА,
к. ю. н. В. М. ЗУБАР,
к. ю. н. К. Ю. КАРМАЗІНА,
к. ю. н. К. М. СОКОЛЕЦЬКА

Адреса редакції:
65026, Одеса, вул. Святослава Караванського, 14
Тел.: 722-30-75

Тираж 100 прим. Зам. № 71.

Видавництво і друкарня «Екологія»
65092, м. Одеса, вул. Разумовська, 23/1
Тел.: (0482) 37-14-25, 33-07-17,
(048) 7-855-855
www.astroprint.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1873 від 20.07.2004 р.

СЛОВО КЕРІВНИКА

Джабурія О. Захист професійних прав адвокатів як одне з ключових завдань Ради адвокатів Одеської області в умовах воєнного стану 4

СЛАВНІ ЮВІЛЕЇ

З ювілеєм, шановна Валентино Володимирівно! 5
Вітаємо з ювілеєм, шановна Клавдіє Михайлівно! 6
28 травня 2025 року Олена Олександрівна Джабурія і Ольга Олександрівна Головченко щирими привітаннями рідних, численних друзів і колег зустріли прекрасний полудень свого віку 7

НАГОРОДИ І ВІДЗНАКИ

Нагрудним знаком Національної асоціації адвокатів України «Видатний адвокат України» нагороджена адвокат, член Ради адвокатів Одеської області Валентина Володимирівна Тулянцева 8

ПРИЗНАЧЕННЯ

Створено науково-методичний центр досліджень адвокатури та права при РАОО. Його очолив адвокат, кандидат юридичних наук Сергій Олександрович Саінчин 9

У РАДІ АДВОКАТІВ

Підписано Меморандум про співпрацю між Радою адвокатів Одеської області та Одеською регіональною торгово-промисловою палатою 10
«Актуальні аспекти розгляду справ про банкрутство юридичних осіб» — тема акредитованого заходу із підвищення кваліфікації адвокатів, який відбувся в РАОО 11
Приклад обміну практичним досвідом задля зміцнення правових механізмів та підвищення прав громадян 12
Комітетом з питань податкового права при Раді адвокатів Одеської області проведено семінар на тему «11 фіскальних мін адвокатської діяльності: ідентифікація та нейтралізація» 13
Майстерня досвіду для тих, хто активно долучається до адвокатської діяльності 14
Виконуючій обов'язки голови РАОО Олені Джабурії вручено відзнаку «Партнер медіації» 16
Взаємодія адвокатів з фахівцями Бюро економічної безпеки України під час здійснення перевірок, досудового та судового розслідування 17
Адвокати під час навчального семінару проаналізували податкові вимоги та майнові спори у справах про банкрутство . . 18
Справа Ольги Панченко: виклик для адвокатури та приклад професійної солідарності 19
Детально обговорили процесуальні особливості здійснення судочинства під час воєнного стану 22
Радою адвокатів Одеської області за ініціативи Комітету з питань податкового права при РАОО за організаційної підтримки Комітету підвищення кваліфікації адвокатів РАОО проведено акредитований захід на тему «Податкові повідомлення — рішення. Основні положення» 23
Муконін О. В авангарді — юристи-інтелектуали! 24

АДВОКАТСЬКА ПРАКТИКА

Афанасьєва М. В. Використання штучного інтелекту в юридичній діяльності 25
Гловюк І. В. Деякі питання практики Верховного Суду щодо доступу до доказів про можливу провокацію злочину 28
Тодорич І. В. Внесення відомостей до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів про виключення з військового обліку у зв'язку з непридатністю до військової служби: огляд актуальної судової практики 31
Іщенко О. Проблеми ІТ-права в Україні: сучасні виклики та перспективи 35
Алієв А. Недосконалість закону чи свавілля державної міграційної служби?(Проблемні питання та судова практика) . . 38
Зозулянський Д. О. Кібербезпека в умовах воєнного стану. Правове регулювання захисту персональних даних 41
Варналій К. Обмеження свободи вираження у кримінальному процесі: коли пост у Facebook стає доказом? 47
Масін О. Адміністративна процедура оскарження зупинення реєстрації податкових накладних: правові аспекти та тенденції судової практики 49
Кварацхелія М. Г. Принцип верховенства права як додаткова можливість для творчого адвоката 53
Гриценюк В. О. Адвокат у спортивній сфері: нові горизонти юридичної практики 57
Гніздовська Н., Гніздовська Г., Степанова Д. Останні тенденції судової практики щодо самочинного будівництва 60
Сизоненко В. Аналітика закону № 4292-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» (законопроєкт № 12089). Позитивний ефект і можливості для захисту 66
Гніздовська Г., Ковальова Я. Деякі особливості розгляду спорів про порушення антидопінгових правил в Україні 69
Гайдай Я. Ф. Проблематика розмежування договорів факторингу та відступлення права вимоги при оспорюванні договорів в цивільному законодавстві 75
Беніцький А. С. Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) майна, одержаних злочинним шляхом (стаття 209-1 КК України): проблеми кримінально-правової кваліфікації 78
Гончаренко Ю. М. Вирішення питання про підсудність: апеляційна палата Вищого антикорупційного суду vs Верховний Суд 81
Білак Н. І., Назарчук А. В. Механізм захисту прав та гарантій службовців митних органів: практичний аспект 84
Чудновський М. З. Гонорар проти гідності: Чи має адвокат право відмовитись від захисту? 90
Смирнов А. Воєнний стан — алібі для боржника? Як знову почав діяти механізм позовної давності 92
Броднікова Т. Г. Правнича допомога в оформленні належності до громадянства Румунії: нормативні новели та практичні виклики для адвокатів 94
Хомко С. Визнання податкового боргу безнадійним та його списання у банкрутстві фізичної особи та ФОП 98
Чебаненко А. М. Борітеся — поборете 100

ПАМ'ЯТЬ

На 84-му році життя перестало битися серце відомого адвоката, багаторічного ректора Вищої школи адвокатури НААУ Ярослава-Міклоша Зейкана... 101
Чебаненко А. М. Порядність як важлива складова діяльності адвоката (Світлої пам'яті колеги-адвоката Ярослава Павловича Зейкана) 102
Зубар В. Пам'яті Андрія Ігоровича Дришлюка (06.12.1977 — 11.04.2025) 103
Помер Анатолій Миколайович Гукасян 104

Захист професійних прав адвокатів як одне з ключових завдань Ради адвокатів Одеської області в умовах воєнного стану

Воєнний стан, запроваджений відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», не скасовує ані гарантій незалежності адвокатури, ані зобов'язань держави забезпечувати реалізацію права кожного громадянина на правову допомогу, гарантованого статтею 59 Конституції України.

Якраз у кризові періоди життя суспільства адвокатура має виступати опорою правопорядку, вартовим конституційного балансу між державою та особою.

Нині особливу стурбованість Ради викликають ситуації, що складаються навколо адвокатів, які надають правничу допомогу — захист від кримінального обвинувачення, тому що такі дії часто-густо мають очевидні ознаки тиску, що прямо суперечить вимогам статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо гарантій недоторканності адвоката.

Рада адвокатів Одеської області наголошує, що обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо адвоката, який виконує свої професійні обов'язки, є неприпустимим і таким, що несе ризик формування небезпечного прецеденту — криміналізації адвокатської функції.

Згідно зі статтею 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», втручання у діяльність адвоката заборонене, а держава зобов'язана забезпечити умови для незалежного виконання ним професійних обов'язків.

Адвокат — не учасник політичного чи репресивного протистояння, а процесуальна фігура, що реалізує конституційне право особи на захист. Переслідування адвоката за дії, здійснені в межах надання правничої допомоги, є грубим порушенням не лише національного законодавства, але й міжнародних стандартів, закріплених у Основних принципах ООН щодо ролі адвокатів (1990), зокрема в пунктах 16—22, які прямо забороняють переслідування адвокатів за професійну діяльність.

Ми вдячні всім колегам з регіонів України та міжнародним партнерам, які вже висловили підтримку. Ми закликаємо адвокатську спільноту до єдності та солідарності. Поступка хоча б в одному випадку може стати фатальною для всієї системи незалежного правосуддя.

Рада адвокатів Одеської області не залишить без належного реагування жоден випадок тиску чи дискредитації адвокатської професії.

Захист адвокатів — це не лише захист колег, це захист демократичної правової держави.

Олена ДЖАБУРІЯ,
виконуюча обов'язки голови
Ради адвокатів Одеської області

З ювілеєм, шановна Валентино Володимирівно!

5 квітня свій славний ювілей відзначила наша колега, член Ради адвокатів Одеської області

Валентина Володимирівна ТУЛЯНЦЕВА.

А на початку 2025 року виповнилося 45 років її адвокатської діяльності.

Випускниця юридичного факультету Одеського державного університеті імені І. І. Мечникова, свою трудову діяльність ювілярка розпочала у 1972 році в Білгород-Дністровському районному суді на посаді секретаря судового засідання. Потім проходила службу в органах внутрішніх справ Білгород-Дністровського району, працювала юристом в РО «Сільгосптехніка» та була головою ради народних засідателів в Білгород-Дністровському районному суді. Працювала в Білгород-Дністровській юридичній консультації.

У січні 1980 року прийнята в члени Одеської обласної колегії адвокатів.

З 1994 року займається індивідуальною адвокатською діяльністю, надаючи фахові послуги людям.

На всіх ділянках роботи вирізнялася дисциплінованістю, справедливістю, доброзичливістю.

У 2015 році була обрана членом Ради адвокатів Одеської області.

Зі своїми обов'язками Валентина Володимирівна добросовісно справляється, ставши прикладом відданості професії для молодих колег.

За самовіддану працю ушанована численними нагородами і відзнаками.

Двоє її синів також обрали професію юриста.

У цей святковий день прийміть, шановна Валентино Володимирівно, наші найщиріші привітання і побажання міцного здоров'я, довгих літ життя, родинного затишку, любові, усього найкращого і світлого!

Будьте здорові і щасливі!

З повагою,

Рада адвокатів Одеської області

Вітаємо з ювілеєм, шановна КЛАВДІЄ МИХАЙЛІВНО!

Заступник голови Ради адвокатів Одеської області, кандидат юридичних наук, доцент кафедри національного і міжнародного права Одеського морського національного університету, засновниця і багаторічний керівник Адвокатського об'єднання «Унія», фахівець високого класу з майже 40-річним досвідом практичної діяльності, лідер за характером, просто гарна приємна людина.

Ювілярка є автором численних підручників з юриспунденції. Виховала десятки правників, ставши для багатьох прикладом і мотиватором на успіх.

Ушанована нагрудним знаком НААУ «Видатний адвокат України», має численні нагороди і відзнаки.

Клавдія Михайлівна СОКОЛЕЦЬКА стала основоположницею адвокатської династії: професію адвоката обрали її донька Іржина Віталіївна Солопова і онук Михайло Владиславович Башмаков.

Ювілярка — знаний колекціонер і бібліофіл, знавець історії та світової культурної спадщини.

З днем народження,
шановна КЛАВДІЄ МИХАЙЛІВНО!

Вітаємо Вас від імені багатотисячного адвокатського співтовариства Одеської області і бажаємо Вам міцного здоров'я, негаснучого інтересу до життя, нових досягнень і простих буденних радостей.

Нехай доля дарує ще багато років життя, і нехай все буде так, як Вам бажається!

28 травня 2025 року
Олена Олександрівна ДЖАБУРІЯ і Ольга Олександрівна ГОЛОВЧЕНКО
щирими привітаннями рідних, численних друзів і колег зустріли прекрасний полудень свого віку

Шановна **Олено Олександрівно**, наша лідерко, наш енерджайзер, сповнений ініціатив, енергії та ентузіазму! На свої тендітні жіночі плечі Ви сміливо і впевнено взяли відповідальність за зміцнення і розвиток одеської школи адвокатури, продовження її славних традицій, за доброчесність професії, як і турботу про більш ніж 5000-й колектив адвокатів нашої області, бо ж щоденно доводиться вирішувати і буденні проблеми колег, що також надзвичайно важливо і потрібно людям.

Як науковець, досвідчений адвокат, амбітна і толерантна особистість, як природжений лідер, для багатьох Ви стали взірцем для наслідування, прикладом працездатності, витримки, справедливості і великої людяності.

Шановна **Ольго Олександрівно**, Ви, як член Ради адвокатів України, на найвищому фаховому рівні сприяєте утвердженню адвокатури як правозахисного інституту суспільства, а Адвокатське об'єднання «Адвокатська фірма «Собраніє», де Ви більше 20 років працюєте партнером, — одна з кращих в області, що здобувається багаторічним високим класом надання правової допомоги населенню, великим авторитетом і повагою серед людей.

Дорогі наші молоді ювілярки, від душі зичимо здоров'я і довгих літ життя Вам і Вашим батькам, миру і злагоди Вашим родинам!

Нехай дні і роки, яких попереду ще неозорий край, по самі вінця наповнюються теплом, вдячністю і любов'ю, а чутливі серця ніколи не знають смутку.

Нехай усі можливості використовуються для успіху, а кожна мить життя буде солодкою.

З великою повагою і шаною, ***УСІ МИ***

Нагрудним знаком Національної асоціації адвокатів України «Видатний адвокат України» нагороджена адвокат, член Ради адвокатів Одеської області Валентина Володимирівна ТУЛЯНЦЕВА

Заслужену нагороду вручила виконуюча обов'язки голови РАОО **Олена Олександрівна Джабурія.**

Валентина Володимирівна — ветеран адвокатури, наставник молодих колег, сумлінно виконує громадську роботу.

«Видатний адвокат України» — найвища нагорода Національної асоціації адвокатів України, якою ушановують адвокатів, що своєю професійною діяльністю сприяють розвитку інституту адвокатури, підвищенню авторитету адвокатури, консолідації адвокатської спільноти та підтриманню високих професійних стандартів та ідеалів честі.

Щирі вітання із заслуженою нагородою від усього багатотисячного адвокатського співтовариства області!

Міцного здоров'я і довгих літ!

Створено науково-методичний центр досліджень адвокатури та права при РАОО. Його очолив адвокат, кандидат юридичних наук Сергій Олександрович САІНЧИН

Рішенням Ради адвокатів Одеської області від 23 квітня 2025 року було створено Науково-методичний Центр досліджень адвокатури та права. Його очолив адвокат, кандидат юридичних наук **Сергій Олександрович Саінчин**.

Основними завданнями Центру є:

- Підготовка науково-методичних рекомендацій для адвокатів.
- Ініціювання та проведення комплексних досліджень у галузі адвокатури та права України.
- Аналіз та популяризація ефективного використання спеціальних знань у професійній діяльності.
- Дослідження історії та популяризація досягнень української адвокатури.
- Участь у національних та міжнародних науково-освітніх проєктах.
- Наукові консультації та методичний супровід для тих, хто підвищує кваліфікацію або працює над науковими роботами.
- Рецензування наукових праць, дисертацій, монографій.

23 квітня 2025 року

Відбулося перше засідання Науково-методичного Центру досліджень адвокатури та права при Раді адвокатів Одеської області. Про свої наміри взяти активну участь у його роботі на даний час заявили 12 адвокатів, фахівців із науковим ступенем та аспірантів.

Підписано Меморандум про співпрацю між Радою адвокатів Одеської області та Одеською регіональною торгово-промисловою палатою

Документ скріпили своїми підписами в. о. голови Ради адвокатів Одеської області **Олена Олександрівна Джабурія** та Президент Одеської регіональної торгово-промислової палати **Трифон Данилович Антов**.

Меморандум спрямований на встановлення довгострокового та плідного партнерства між організаціями. Він передбачає співпрацю у різних сферах, зокрема у проведенні спільних заходів, обміні інформацією та досвідом, а також реалізації проєктів, що сприятимуть розвитку бізнес-середовища та захисту прав підприємців в Одеському регіоні.

26 березня 2025 року

«Актуальні аспекти розгляду справ про банкрутство юридичних осіб» — тема акредитованого заходу із підвищення кваліфікації адвокатів, який відбувся в РАОО

Семінар проходив в онлайн та офлайн форматах. Спікером виступила суддя-спікер Господарського суду Одеської області **Лілія Грабован**.

Під час семінару розглянуто та обговорено такі питання:

• Мета, завдання, учасники процедури банкрутства, порядок проведення.

• Погашення вимог кредиторів та способи погашення.

• Роль арбітражного керуючого у справі про банкрутство.

• Правові заходи процедури банкрутства: мораторій, відсторонення керівника боржника, забезпечення вимог кредиторів, визнання недійсними угод; субсидіарна та солідарна відповідальність.

Суддя-спікер акцентувала увагу адвокатів на новелах Кодексу України із процедур банкрутства та детально зупинилась на практиці Верховного Суду у справах про банкрутство.

Впродовж семінару проходило жваве обговорення з учасниками теоретичних та практичних аспектів застосування законодавства про банкрутство.

До заходу долучились кілька сотень учасників, які мали змогу поставити запитання лектору та отримати по 2 залікових бали.

28 березня 2025 року

Приклад обміну практичним досвідом задля зміцнення правових механізмів та підвищення прав громадян

Спільний інформативний захід у форматі круглого столу пройшов у Південному міжрегіональному управлінні Міністерства юстиції (м. Одеса) за ініціативи в. о. голови Ради адвокатів Одеської області **Олени Джабурії** спільно із заступником начальника Південного міжрегіонального управління Містерства юстиції (м. Одеса) **Анатолієм Буряченком**, партнером АО «Barristers», головою Комітету з кримінального права та процесу Ради адвокатів Одеської області **Денисом Пономаренком** та начальником Управління забезпечення діяльності у південному регіоні Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України **Сергієм Малиною**.

Під час зустрічі представники Управління забезпечення діяльності у південному регіоні Департаменту з питань виконання кримінальних покарань надали ґрунтовані змістові відповіді на актуальні запитання адвокатів і практичні рекомендації щодо організації побачень захисника із клієнтом у приміщеннях слідчого ізолятору та виправної колонії, зокрема у супроводі помічників та стажистів адвоката, правилами користування комп'ютерною технікою під час зустрічі захисника із клієнтом. Учасники заходу отримали вичерпні відповіді щодо проблемних питань утримання під вартою після внесення застави.

У заході взяли участь 14 адвокатів, переважно члени Комітету кримінального права та процесу Ради адвокатів Одеської області.

Співпраця між державними органами та адвокатурою, зокрема при обміні практичним досвідом є важливим кроком для зміцнення правових механізмів та підвищення прав громадян.

11 квітня 2025 року

Комітетом з питань податкового права при Раді адвокатів Одеської області проведено семінар на тему «11 фіскальних мін адвокатської діяльності: ідентифікація та нейтралізація»

Захід відкрила в. о. голови Ради адвокатів Одеської області адвокат **Олена Олександрівна Джабурія**.

Спікер — адвокат **Максим Геннадійович Кварацхелія**, голова Комітету з питань податкового права при Раді адвокатів Одеської області.

Семінар проходив в онлайн та офлайн форматах.

Під час заходу були розглянуті такі питання:

1. Отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Момент виникнення обов'язку стати на облік у контролюючому органі.

2. Вибір організаційної форми адвокатської діяльності: ФОП-адвокат?

3. Плани держави реформувати спрощену систему оподаткування.

4. Подання повідомлення за ф. 20-ОПП.

5. Плата за нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки.

6. Готівкові розрахунки.

7. Попередні оплати «незалежнику»/ «незалежником»: момент виникнення доходу/витрат.

8. Щомісячна звітність по витратах.

9. ЄСВ. АБ та АО без працівників.

10. ЄСВ. Дивідендний дохід від участі в АБ та АО.

11. Податкові перевірки адвокатської діяльності.

12. ЄСВ-пільги для адвокатів, які отримують допомогу при народженні дитини.

Організатори семінару дякують колегам за активну участь та цікаві запитання!

Матеріали заходу доступні за посиланням:

https://drive.google.com/file/d/1cLh5oHsWpb-1w8fffCAysEE7MELzAim7/view?usp=sharing

24 квітня 2025 року

Майстерня досвіду для тих, хто активно долучається до адвокатської діяльності

«Вступ у професію адвоката» — черговий захід, організований і проведений для адвокатів, які отримали свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю 15 січня та 23 квітня 2025 року.

У актовій залі РАОО, де зібралися наші «новобранці», з напутніми словами до них звернули виконуюча обов'язки голови Ради адвокатів Одеської області **Олена Олександрівна Джабурія**, голова Комітету захисту професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності **Вадим Іванович Семенов** та голова Комітету по роботі з молодими адвокатами **Юрій Дмитрович Костюк**.

Досвідчені колеги поділилися особливостями діяльності адвоката у системі правозахисту, акцентувавши увагу присутніх на важливості значення професії для правової держави, де в основі — позиція законності, справедливості та беззаперечне виконання правил адвокатської етики.

«Вступ у професію адвоката» — заходи, які стали справжньою майстернею досвіду для тих, хто активно долучається до адвокатської діяльності.

7 травня 2025 року

* * *

3 червня 2025 року Радою адвокатів Одеської області проведено захід «Вступ у професію адвоката» для колег, які отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю 21 травня 2025 року.

Перед молодими адвокатами виступили:

Олена Олександрівна Джабурія, в. о. голови Ради адвокатів Одеської області, ознайомила молодих адвокатів з організаційними аспектами роботи Ради, окреслила основні напрями діяльності Комітетів, а також надала роз'яснення щодо можливостей і прав адвокатів у межах професійної спільноти.

Семенов Вадим Іванович, голова Комітету захисту професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, приділив окрему увагу алгоритму дій адвоката під час проведення обшуку в офісі чи за місцем проживання, а також порядку направлення адвокатських запитів, основним вимогам до них і можливим наслідкам їх ігнорування.

Костюк Юрій Дмитрович, голова Комітету з питань роботи з молодими адвокатами, поділився порадами щодо адаптації в професії, розповів про підтримку, яку надає Комітет, можливості для розвитку, менторства та навчання.

Захід був сповнений підтримки, досвіду й цінної інформації, що неодмінно стане в пригоді молодим адвокатам на їх професійному шляху.

Бажаємо кожному з вас впевненості, витримки, професійного зростання та гідного служіння принципам права й справедливості!

Виконуючій обов'язки голови РАОО Олені ДЖАБУРІЇ вручено відзнаку «Партнер медіації»

Престижну відзнаку нашій лідерці вручила віце-президентка Української академії медіації **Світлана Сергєєва**.

Ця подія — не лише приємна новина, але й підтвердження плідної співпраці між нашими організаціями.

Відзнака «Партнер медіації» — це ініціатива УАМ, що з'явилась у 2024 році, аби вшанувати тих, хто сприяє розвитку культури діалогу та мирного врегулювання конфліктів.

Її отримують за реальні дії: підтримку медіації у суспільстві, впровадження її в практику, відкритість до співпраці та інновацій.

Для нас це — не просто нагорода, а мотивація продовжувати спільну діяльність над просуванням медіації як важливого інструменту у вирішенні конфліктів.

Маємо амбітні плани, нові проєкти й надійного партнера — тож далі буде ще більше!

25 квітня 2025 року

Взаємодія адвокатів з фахівцями Бюро економічної безпеки України під час здійснення перевірок, досудового та судового розслідування

Тема акредитованого заходу з підвищення кваліфікації адвокатів — «Перевірки Бюро економічної безпеки України (БЕБ) та розслідування кримінальних проваджень» — стала, на думку його учасників, не просто цікавою та актуальною, а й надзвичайно затребуваною, адже йшлося про функціонування БЕБ, здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням, про основні завдання БЕБ відповідно до Закону «Про Бюро економічної безпеки України», про структуру та питання проведення перевірок.

В. о. голови РАОО **Олена Олександрівна Джабурія** привітала учасників заходу, зробивши наголос на важливості такого діалогу та необхідності проведення спільних зустрічей адвокатів з представниками правоохоронних структур.

Спікерами заходу виступили:

— начальник відділу нагляду за додержанням законів органами Бюро економічної безпеки України Одеської обласної прокуратури, радник юстиції **Олексій Олександрович Світлицький**,

— керівник підрозділу Територіального управління БЕБ в Одеській області **Олена Володимирівна Авгітова**,

— заступник керівника підрозділу Територіального управління БЕБ в Одеський області **Віталій Володимирович Мовчан**.

В якості гостей до заходу приєдналися представники Київського районного суду м. Одеси, адвокати Херсонщини та Харківщини.

До заходу долучились кілька сотень учасників, які мали змогу ставити запитання спікерам та отримати по 2 залікових бали.

** Семінар було організовано Радою адвокатів Одеської області за підтримки Комітету з підвищення кваліфікації адвокатів РАОО та Комітету по роботі з молодими адвокатами РАОО.*

23 травня 2025 року

Адвокати під час навчального семінару проаналізували податкові вимоги та майнові спори у справах про банкрутство

Комітетом з питань податкового права при РАОО (голова Комітету — **Максим Геннадійович Кварацхелія**) організований і проведений семінар на тему «Розгляд податкових вимог та майнових спорів у справах про банкрутство».

Спікером виступила **Світлана Іванівна Райчева**, суддя Господарського суду Одеської області.

Під час роботи семінару йшлося про загальні засади розгляду податкових спорів у справі про банкрутство (характеристику податкового спору як об'єкта відокремленого провадження у справі про банкрутство; особливості врегулювання податкових зобов'язань при затвердженні плану санації у справі про банкрутство тощо).

Спікер розповіла про зміни у законодавстві про банкрутство, відповіла на численні запитання присутніх.

Матеріали заходу доступні за посиланням:
https://drive.google.com/…/1LZZeV7C5WpGXJW…

10 червня 2025 року

Справа Ольги Панченко: виклик для адвокатури та приклад професійної солідарності

Навесні 2025 року в українській адвокатурі стався інцидент, який одразу набув широкого розголосу та поставив під сумнів гарантії незалежності адвокатської діяльності.

Йдеться про затримання адвокатки **Ольги Вікторівни Панченко**, члена Комітету захисту професійних прав адвокатів Ради адвокатів Одеської області.

Цей випадок оголив проблеми практичного забезпечення прав адвокатів і продемонстрував, наскільки важливою є злагоджена позиція професійної спільноти у ситуаціях, коли порушується принцип недоторканності адвокатської професії.

15 квітня 2025 року в місті Одесі співробітники Служби безпеки України провели обшук у володіннях адвокатки Ольги Панченко.

Як стало відомо, обшук здійснювався в рамках кримінального провадження, у якому Панченко виступала захисником одного з підозрюваних.

Цей факт сам по собі вже викликав запитання з точки зору етичності та процесуальної законності дій правоохоронців. Закономірно, що такий розвиток подій спричинив обурення серед адвокатської спільноти.

На місці проведення обшуку був присутній Євгеній Іванченко, член Комітету захисту професійних прав адвокатів Ради адвокатів Одеської області, який документально зафіксував низку зауважень до процесуального оформлення слідчих дій. Він звернув увагу на потенційні порушення, які могли становити загрозу як для прав адвокатки, так і для професійної незалежності в цілому.

Після обшуку адвокатку було затримано в порядку статті 208 КПК України.

Варто наголосити: затримання відбулося стосовно особи, яка не лише є учасницею адвокатського самоврядування, а й виконує процесуальну функцію захисника. Це означає, що порушене питання вже не лише про приватне кримінальне провадження, а про загрозу інституційній незалежності адвокатури як складової правосуддя.

16 квітня, вже наступного дня після затримання, Комітет захисту професійних прав адвокатів Ради адвокатів Одеської області провів позачергове засідання. Питання про правову допомогу, професійний захист та публічну реакцію стали центральними у порядку денному.

Того ж дня було проведено позачергове засідання Ради адвокатів Одеської області, де було прийнято рішення про підтримку заяви в. о. голови Ради адвокатів Одеської області Олени Джабурії про взяття адвокатки на поруки.

Рішення Ради адвокатів Одеської області мало не лише моральне значення — воно було переконливим свідченням того, що адвокатура діє як єдиний організм у ситуаціях, коли зазнає тиску один із її представників.

Того ж дня Рада адвокатів України провела своє позачергове засідання, на якому ухвалила створення робочої групи з моніторингу порушень прав адвокатів. До повноважень цієї групи входить аналіз усіх подібних випадків, що сталися впродовж останніх трьох років, включаючи ситуацію із затриманням Ольги Панченко. Такий крок лише підтверджує вагомість

Голова Комітету захисту професійних прав адвокатів Ради адвокатів Одеської області Вадим Іванович Семенов виступив у справі як один із захисників Ольги Панченко.

Він не лише підтримав колегу, а й узяв на себе персональну відповідальність за дотримання прав адвокатів на кожному етапі процесу.

На судовому засіданні в. о. голови Ради адвокатів Одеської області Олена Джабурія заявила клопотання про взяття адвокатки Ольги Панченко на поруки.

і резонанс ситуації — йдеться вже про системну загрозу адвокатській незалежності.

17 квітня, під час судового засідання щодо обрання запобіжного заходу, в залі суду були присутні більше 30 адвокатів. Участь у засіданні стала не просто актом підтримки, а демонстрацією єдності правничої спільноти, готової захищати своїх представників.

Але, незважаючи на відкриту підтримку спільноти, суд першої інстанції ухвалив рішення про тримання колеги під вартою без можливості внесення застави, що викликало хвилю обурення серед адвокатів.

Адвокатами були подані апеляційні скарги. Завдячуючи поданим апеляціям, рішення було переглянуто

і було визначено розмір застави у 64 тис. грн, після чого Ольга Панченко змогла вийти на свободу.

23 травня у Пересипському районному суді м. Одеси відбулося чергове засідання. Прокуратура подала клопотання про тимчасовий доступ до мобільного телефону та ноутбука адвокатки. На засіданні був присутній Євгеній Іванченко, член Комітету, який виступив із ґрунтовними правовими запереченнями. Він акцентував увагу суду на порушенні статей Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», які прямо забороняють втручання у захищену адвокатську таємницю.

Суд погодився з доказами захисту і відмовив у задоволенні клопотання прокуратури.

Справу Ольги Панченко можна сміливо вважати випробуванням для всієї адвокатури, яке виявило слабкі місця в системі захисту професійних прав, але одночасно продемонструвало і силу адвокатської солідарності. Адвокатура довела свою ефективність, гнучкість і принциповість.

«Адвокат — це не спільник злочинця, а гарант справедливості суду. Криміналізація адвокатської діяльності — це підрив засад правової держави», — заявила Рада адвокатів Одеської області.

Сьогоднішні виклики потребують не лише правових знань, а й професійної мужності. Ця справа є нагадуванням, що лише разом, в єдності, адвокати здатні протистояти тиску і захищати як себе, так і конституційне право кожного громадянина на захист.

Детально обговорили процесуальні особливості здійснення судочинства під час воєнного стану

Радою адвокатів Одеської області за ініціативи Комітету з адміністративного права та процесу РАОО та організаційної підтримки Комітету підвищення кваліфікації адвокатів РАОО організовано і проведено акредитований захід з підвищення кваліфікації адвокатів на затребувану часом тему «Процесуальні особливості здійснення судочинства під час воєнного стану».

Спікером заходу, який зібрав сотні зацікавлених адвокатів, виступила суддя Одеського окружного адміністративного суду **Ганна Володимирівна Лебедєва**.

Питання, які розглядалися під час семінару:

I. Загальні принципи функціонування судової влади в період воєнного стану (нормативне регулювання судочинства у воєнний час, зміна підсудності справ, відстрочення надання відповідей на запити про публічну інформацію, процесуальні обмеження в КАСУ під час війни (заборона забезпечення позову щодо наказів командирів, підсудність у справах про заборону політичних партій, питання відкладення судових засідань: повітряна тривога як загальновідома обставина, пріоритет — життя і здоров'я учасників процесу тощо).

II. Особливості адміністративного процесу в період воєнного стану (перебування учасників справи в лавах ЗСУ як підстава для зупинення провадження у справі, строки в умовах воєнного стану: загальні принципи щодо строків: поновлення, продовження; критерії «поважності» причин пропуску; не поважні причини пропуску строку; підходи ЄСПЛ до поновлення строків; особливості строків у податкових і трудових спорах тощо).

III. Комунікація суду в умовах війни (судові виклики та повідомлення (e-mail, СМС, месенджери, ЄСІТС, портал ДІЯ), роль ЄСІТС та електронного кабінету, практика Верховного Суду щодо належного вручення судових документів, презумпція обізнаності з судовим рішенням, практичні проблеми вручення судових рішень, гнучкість і адаптивність судової системи, законопроєкти з орієнтацією на цифрову трансформацію судочинства).

Велася пряма трансляція на платформі YouTube, що дозволило зареєстрованим учасникам обмінюватися думками і ставити запитання спікеру.

13 червня 2025 року

Радою адвокатів Одеської області за ініціативи Комітету з питань податкового права при РАОО за організаційної підтримки Комітету підвищення кваліфікації адвокатів РАОО проведено акредитований захід на тему «Податкові повідомлення — рішення. Основні положення»

Спікером заходу виступила адвокат, член Комітету з питань податкового права при Раді адвокатів Одеської області **Оксана Будяну**, яка професійно та доступно розкрила складну тематику податкових повідомлень-рішень (ППР), зосередившись на ключових аспектах їх правового регулювання, застосування та оскарження.

До заходу приєдналися кілька сотень адвокатів, що вкотре підтверджує високий попит на якісні освітні ініціативи серед правничої спільноти.

Учасники мали змогу детально ознайомитися з такими питаннями:

1. Податкове повідомлення-рішення (ППР):

— визначення ППР;

— підстави для його надсилання (вручення);

— форми та зміст ППР;

— порядок та форма вручення, зокрема через податкову адресу та засоби електронного зв'язку;

— визначення дати вручення ППР.

2. Відкликання ППР:

— правові підстави та механізм відкликання податкового повідомлення-рішення.

3. Оскарження ППР:

— адміністративна процедура оскарження;

— судова процедура оскарження: особливості, строки, доказування.

Щиро дякуємо всім учасникам за інтерес та прагнення вдосконалювати свої знання.

20 червня 2025 року

В авангарді — юристи-інтелектуали!

До Дня Конституції України пройшла традиційна благодійна гра юристів-інтелектулів «Що? Де? Коли?»

На інтелектуальні перегони з відкритими фаховими забралами вийшли команди: «ЮК Де-Юре», «Чорноморець», «ПУМКА», «Табеліон», «Довіреність на все», «Понтій Пілат», «Адвокатські манси», «До зустрічі в суді», «Пересипський районний суд», «Лабубу», «Меркурій».

Результат гри: бронза — збірна нотаріусів «Довіренність на все»; срібло — команда науковців «Чорноморець»; переможець — збірна судів «До зустрічі в суді»! Вітання кращим!

Гра пройшла у дружній, веселій атмосфері. Попри складний час юристи знаходять можливість для інтелектуального розвитку та допомоги нашим захисникам, адже було зібрано більше 50 тис. грн (включно з вартістю сонячного зарядного пристрою, переданого організаторами, за що окрема подяка ведучому **Олександру Андросову** та його команді) для потреб БФ «Адвокатський волонтерський центр», що буде спрямовано на формуваня аптечок по програмі #Aptechkalife силами **Олени Дришлюк** та **Юрія Сергеєва** та на інші потреби згідно з запитами підрозділів ЗСУ.

Дякуємо всім, хто взяв участь та долучився до збору!

Окрема подяка команді ведучого ЩДК **Олександра Андросова** за пакет цікавих питань та як завжди блискуче і харизматичне проведення заходу.

Олександр МУКОНІН,
адвокат, координатор проектів
Комітету з культури, туризму, спорту
та соціальної підтримки адвокатів РАОО,
член Ради адвокатів Одеської області

27 червня 2025 року

Мар'яна Володимирівна Афанасьєва,

адвокат Адвокатського об'єднання «АС», доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія», член Комітету з конституційного правосуддя та прав людини Ради адвокатів Одеської області

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Штучний інтелект активно проникає в різні сфери професійної діяльності, і юридична галузь не є винятком. За вітчизняним нормативним визначенням, «штучний інтелект — це організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» [1].

Штучний інтелект не може замінити юриста, але виступає для нього корисним допоміжним інструментом. Використання штучного інтелекту в юридичній діяльності сприяє оптимізації робочого навантаження юриста, дозволяючи автоматизувати рутинні завдання. Це надає можливість зосередитися на більш складних юридичних питаннях, що вимагають аналітичного мислення, експертних знань та професійного досвіду. На думку фахівців, опитаних у звіті Thomson Reuters «Майбутнє професіоналів 2024» (опитували 2200 фахівців та керівників вищої ланки з більш ніж 50 країн), штучний інтелект може заощадити юристам 4 робочі години на тиждень. З-поміж опитаних у рамках звіту, 59 % хотіли б у найближчі п'ять років за рахунок такої економії часу покращити баланс між роботою та життям; 42 % витратити більше свого дорогоцінного часу на аналітичну юридичну роботу, яка потребує експертних знань, ніж на рутину [2].

У цій статті розглядаються практичні аспекти застосування штучного інтелекту в юридичній діяльності, а також наводяться застереження щодо його використання.

Виокремимо напрямки, в яких штучний інтелект вже зараз використовується юристами: юридичне письмо, юридичні дослідження, комунікація з клієнтами, правова аргументація, юридичний маркетинг та інші.

Юридичне письмо

Редагування текстів є одним з етапів підготовки юридичних документів, що безпосередньо впливає на їхню зрозумілість. Граматичні помилки, некоректні формулювання або неточне використання термінології можуть призвести до неправильного тлумачення та сприйняття тексту читачами.

Технології штучного інтелекту допомагають у редагуванні, спрощуючи цей процес та підвищуючи його ефективність. Вони можуть автоматично здійснювати перевірку текстів на наявність граматичних, орфографічних і пунктуаційних помилок, що дозволяє швидко усувати недоліки. Однак роль штучного інтелекту не обмежується лише базовим редагуванням — сучасні алгоритми також здатні аналізувати стиль і структуру тексту та адаптувати мову документа до потреб читача.

Спрощення юридичних текстів, мова йде про забезпечення доступності правової інформації для широкого кола осіб. Юридичні тексти традиційно відзначаються складністю та насиченістю спеціалізованою термінологією, що ускладнює їх розуміння для неспеціалістів. Високий рівень формалізації, довгі синтаксичні конструкції та використання латинських термінів часто перетворюють правові документи на бар'єр для сприйняття інформації клієнтами.

Штучний інтелект може допомогти у спрощенні юридичних текстів. Сучасні алгоритми здатні аналізувати текст, визначати рівень його складності та пропонувати альтернативні формулювання, які відповідають визначеним критеріям зрозумілості. При

цьому особлива увага приділяється збереженню юридичної точності, оскільки будь-яке спрощення тексту не повинно призводити до втрати його змістовного наповнення. Одним з найбільш перспективних напрямів застосування штучного інтелекту є створення адаптивних текстів, які можуть бути представлені у кількох версіях залежно від рівня підготовки читача.

Юридичні дослідження

Огляд судової практики. Технології штучного інтелекту дозволяють знизити обсяг рутинної роботи, автоматизуючи процеси збору та обробки інформації. Судова практика виступає важливим джерелом для обґрунтування правової аргументації. Враховуючи величезний обсяг судових рішень, що регулярно публікуються, стає очевидним, що аналіз та систематизація такої інформації потребує значних ресурсів і часу. Застосування технологій штучного інтелекту в цій сфері має потенціал полегшити процес огляду судової практики. Штучний інтелект може допомогти здійснити анотацію судових рішень, виділяючи основні юридичні аргументи, застосовані норми права та висновки суду, що є корисним у практичній діяльності.

Пояснення норм права. Правильне розуміння є критично важливим для забезпечення правової визначеності та ефективності правозастосування. Однак законодавчі акти можуть бути складними через свою технічність, складність формулювань. Штучний інтелект може полегшити процес коментування норм права, пояснюючи їх зміст у доступній для клієнтів формі. Це є зокрема актуальним за відсутності офіційного тлумачення чи висновку Верховного Суду щодо застосування норми права.

Однак потрібно застерегти юристів від посилання на відповіді штучного інтелекту у процесуальних документах. Верховний Суд в ухвалі від 8 лютого 2024 року по справі № 925/200/22, розглядаючи заяву про роз'яснення постанови суду касаційної інстанції, дійшов висновку що «…апелювання до «позиції» штучного інтелекту «ChatGPT», згенерованого ним у відповідях з окремого питання, що вже розглянув суд, є виявом неповаги до суддів Верховного Суду…» [3].

В цьому контексті слід зазначити, що 18 вересня 2024 року З'їзд суддів України затвердив у новій редакції Кодекс суддівської етики, статтею 16 якого визнано допустимим для суддів використання технологій штучного інтелекту, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства [4].

Комунікація з клієнтами

Написання відповідей на стандартні запити. Ефективна комунікація з клієнтами є важливою складовою професійної діяльності юриста. В умовах сучасного правового середовища швидкість реагування на стандартні запити клієнтів має велике значення для підтримання довірчих відносин і забезпечення ефективного правового супроводу. У багатьох випадках клієнти звертаються з запитами, що стосуються однакових юридичних питань або стандартних процедур. Штучний інтелект може спростити цей процес, надаючи юристу можливість генерувати відповіді на основі шаблонів.

Опис ходу розгляду справи. Клієнти мають право бути в курсі поточного стану їхніх справ, що дозволяє зберігати прозорість і довіру до правового процесу. Документування та повідомлення клієнтів про хід розгляду справи є невід'ємною частиною роботи юриста. Штучний інтелект може бути використаний для автоматизації цієї частини комунікації, надаючи юристам можливість швидко генерувати звіти про поточний стан справи. Це полегшує роботу юриста, дозволяючи йому своєчасно інформувати клієнта та оптимізувати робочі процеси.

Створення візуального контенту та презентацій. Штучний інтелект може генерувати графіки, діаграми та візуалізації на основі великих обсягів юридичних даних, що полегшує подання складної інформації у доступній для сприйняття формі. Автоматизація створення презентацій також дозволяє юристам зосередитися на аналітичних аспектах, мінімізуючи витрати часу на технічні завдання та покращуючи ефективність комунікації з клієнтами.

Правова аргументація

Логічність аргументації. У процесуальних документах важливо, щоб аргументи не мали внутрішніх суперечностей. Логічна структура забезпечує переконливість та знижує можливість виникнення питань до обґрунтованості висловлених тверджень. Слід застерегти, що штучний інтелект не може за юриста сформулювати переконливу аргументацію, проаналізувавши факти, докази по справі та знайшовши релевантне законодавство, судову практику. Більше того, нерідко штучний інтелект просто вигадує неіснуючі норми права чи судові рішення. Мова йде більше про роботу вже з готовим текстом, якій потребує редагування. Штучний інтелект здатний допомогти виявляти потенційні логічні помилки, такі як протиріччя або неузгодженість, та запропонувати їх виправлення.

Написання тез у судових виступах. Складання тез є частиною підготовки до судового процесу. Це не просто технічний процес, а й важливий елемент, який забезпечує структурованість та чіткість викладу позиції сторони. Система штучного інтелекту може стати інструментом у створенні тез, обробивши ваші процесуальні документи. Але слід пам'ятати про конфіденційність та захист персональних даних учасників процесу при завантаженні тексту.

Юридичний маркетинг

Завдяки доступу до великої аудиторії та можливості швидко взаємодіяти з потенційними клієнтами юристи активно використовують соціальні мережі для залучення нових клієнтів та зміцнення взаємин із існуючими. Юридичний маркетинг є важливою складовою сучасної юридичної практики, що включає створення якісного контенту, зокрема публікацій у блогах, а також ведення активної діяльності у соціальних мережах та мобільних застосунках. Інтеграція сучасних технологій у стратегію юридичного маркетингу підвищує ефективність просування юридичних послуг, дозволяючи юристам швидко адаптуватися до змінюваних умов ринку, підвищувати свою конкурентоспроможність.

Використання штучного інтелекту дозволяє юристам полегшити процес написання контенту, допомагаючи юристам зосередитися на більш творчих аспектах написання публікацій, таких як аналіз актуальних правових проблем та підготовка експертних думок.

Застереження та ризики

Хоча штучний інтелект може значно полегшити роботу юриста, важливо пам'ятати про застереження та ризики його використання.

Точність. Однією з основних проблем, пов'язаних із застосуванням штучного інтелекту, є питання точності результатів. Системи штучного інтелекту можуть робити помилки або надавати невірну інформацію, що може мати серйозні наслідки в юридичних питаннях. Будь-яка інформація, отримана через штучний інтелект, має бути перевірена.

Упередженість. Штучний інтелект може відтворювати або навіть підсилювати упередження, які містяться в наборах даних, на основі яких він навчається. Алгоритми штучного інтелекту можуть містити упередження, що здатні впливати на результати аналізу або формування рекомендацій, особливо у справах, пов'язаних із соціально чутливими питаннями. Тому важливо не лише перевіряти інформацію, але й оцінювати її об'єктивність, а також враховувати етичні стандарти професійної діяльності.

Конфіденційність, захист даних, конфлікт інтересів. Юридична діяльність нерозривно пов'язана із захистом конфіденційної інформації клієнтів. Застосування штучного інтелекту для обробки таких даних створює ризики витоку інформації або її використання у спосіб, що суперечить етичним стандартам. Виникають також питання конфлікту інтересів, якщо штучний інтелект використовується одночасно кількома клієнтами або юридичними фірмами і вказуються персональні дані сторін при запитах. Хоча чинні Правила адвокатської етики не містять прямих положень щодо використання штучного інтелекту, загальні принципи етики, такі як конфіденційність, компетентність та незалежність, застосовуються і в контексті використання новітніх технологій.

Відсутність людського судження та тлумачення. Хоча штучний інтелект здатен аналізувати великі масиви даних та знаходити закономірності, він не може замінити людське судження, яке відіграє важливу роль у правовій практиці. Юридичне тлумачення часто передбачає врахування контексту, моральних принципів та справедливості, що не піддається автоматизації. Відсутність такого судження може призводити до формального підходу до правозастосування без урахування індивідуальних обставин справи.

Втрата професійного досвіду. Юристи мають усвідомлювати, що надмірна залежність від штучного інтелекту може призвести до зниження критичного мислення та професійної автономії.

Висновки

Використання штучного інтелекту дозволяє оптимізувати рутинні процеси, підвищувати ефективність роботи юристів та економити час. Однак важливо пам'ятати про застереження та ризики: необхідність перевірки отриманої інформації, дотримання конфіденційності даних клієнтів та етичних аспектів. Закріплення етичних правил використання адвокатами штучного інтелекту у професійній діяльності є насущним питанням. Штучний інтелект може бути допоміжним інструментом юриста, але не може замінити аналітичні навички, глибоке критичне мислення та міжособистісні стосунки, необхідні юристам для створення міцних та успішних клієнтських зв'язків.

Література

1. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р [Електронний ресурс]. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#n8 (дата звернення: 04.03.2025).

2. How AI is transforming the legal profession [Електронний ресурс] / Thomson Reuters. — 16 січня 2025. — URL: https://legal.thomsonreuters.com/blog/how-ai-is-transforming-the-legal-profession/#:~:text=In%20this%20regard%2C%20legal%20professionals,which%20can%20enhance%20client%20counseling (дата звернення: 04.03.2025).

3. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного господарського суду від 8 лютого 2024 року по справі № 925/200/22 [Електронний ресурс]. — URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116984639 (дата звернення: 04.03.2025).

4. Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013 (зі змінами) [Електронний ресурс]. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text (дата звернення: 04.03.2025).

Ірина Василівна Гловюк,

адвокатка, докторка юридичних наук, професорка, членкиня ради Комітету з питань кримінального права та процесу НААУ, членкиня Комітету із конституційного правосуддя та прав людини Ради адвокатів Одеської області

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ДОСТУПУ ДО ДОКАЗІВ ПРО МОЖЛИВУ ПРОВОКАЦІЮ ЗЛОЧИНУ

Заяви про наявність провокації не є рідкими при здійсненні захисту у кримінальних провадженнях. При розгляді та вирішенні цього питання мають бути враховані як стандарти ЄСПЛ щодо реагування на небезпідставні заяви щодо провокації, так і наявна практика ВС щодо оцінки наявності провокації[1].

Відмітимо, що у доктрині є така позиція стосовно правових наслідків проголошення стороною захисту заяви про провокацію злочину: «Проголошення стороною захисту заяви про провокацію злочину покладає на неї відповідні обов'язки з обґрунтування того, що кримінальне правопорушення за її відсутності не було б вчинено. Сторона захисту з посиланням на докази повинна навести ті факти і обставини, які вчинені у результаті провокації. При цьому основу заяви сторони захисту про вчинення злочину в результаті провокації повинні складати визнавання винуватості у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення та твердження про його вчинення у результаті провокації. Недотримання цієї умови свідчить про непослідовність позиції захисту та позбавляє можливості прокурора належним чином аргументувати її відсутність, а суд надати їй належну оцінку. Сторона обвинувачення зобов'язана довести відсутність провокації злочину «поза розумним сумнівом». Не доведення за вказаним стандартом відсутності провокації дорівнює її наявності. Суд зобов'язаний надати оцінку доводам сторін захисту та обвинувачення і відповісти на питання чи вчинено злочин у результаті провокації»[2].

Разом з тим, п. 46 рішення ЄСПЛ «Яхимович проти України» (Заява № 23476/15) не виключає можливості розгляду заяви про провокацію навіть у випадку невизнання винуватості: упродовж провадження заявник послідовно, прямо чи опосередковано, висував скаргу на провокацію. Хоча заявник не визнав своєї вини у вчиненні інкримінованого йому злочину, характер захисту, який він використав, не виключав справу заявника з категорії «справ про провокацію злочину» (див., в якості протилежного прикладу, рішення у справі «Берлізев проти України» (Berlizev v. Ukraine), заява № 43571/12, пункт 46, від 8 липня 2021 року)».

Важливим для захисту є доступ до матеріалів, які можуть свідчити про провокацію. Спеціальних правил стосовно такого доступу КПК України не містить, є загальні правила ст.ст. 221, 290, 317 КПК України.

ЄСПЛ виходить з того, що, як правило, пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вимагає, щоб органи кримінального розслідування розкривали стороні захисту всі наявні у них докази як для обвинувачення, так і для виправдання («Роу і Девіс проти Сполученого Королівства» (Rowe and Davis v. the United Kingdom) [ВП], 2000, § 60). Питання доступу до доказів може виникнути відповідно до статті 6, оскільки докази,

[1] Гура О. П. Провокація злочину в практиці Верховного Суду в справах white-collar crime. *Публічне право*. 2022. № 3 (47). С. 32—41. DOI: https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-47-5.

Дроздов О. М. Актуальні питання здійснення захисту від провокації (підбурювання) особи на вчинення злочину у світлі практики Європейського суду з прав людини. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 31—44.

Гура О. П. Розгляд судом заяви про провокацію та справа «Берлізев проти України». *Проблеми правозастосування в світлі принципу «nemo tenetur se ibsem accusare»*. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-538-9-14.

[2] Шульгін С. О. Правові наслідки проголошення стороною захисту заяви про провокацію злочину: науковий та практичний аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 842. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.128.

про які йде мова, є релевантними для справи заявника, зокрема, якщо це має важливе значення для обвинувачень, пред'явлених заявнику. Це стосується випадків, коли докази використовувалися та на них покладалися для доведення винуватості заявника, або в них містилися такі відомості, які могли б дозволити заявникові реабілітуватися або зменшити покарання. Відповідні докази в цьому контексті — це не лише докази, які безпосередньо стосуються фактів конкретної справи, але й інші докази, які можуть стосуватися допустимості, достовірності та повноти перших («Роу і Девіс проти Сполученого Королівства» [ВП], 2000, § 66; «Мірілашвілі проти Росії», 2008, § 200; «Леас проти Естонії», 2012, § 81; «Матановіч проти Хорватії», 2017, § 161). Проте можливо просити в обвинуваченого навести конкретні підстави для його або її клопотання про доступ до доказів, а національні суди мають право перевірити обґрунтованість цих підстав («С. Г. П. проти Нідерландів», рішення Комісії від 15 січня 1997 року; «Янатуінен проти Фінляндії», 2009, § 45, «Леас проти Естонії», 2012, § 81; «Матановіч проти Хорватії», 2017, § 157). У справі «Едвардс і Льюїс проти Сполученого Королівства» [ВП], 2004, заявникам було відмовлено у доступі до спірних доказів, тому захисники не змогли переконати суддю у своєму твердженні про існування провокації. ЄСПЛ встановив порушення пункту 1 статті 6, оскільки процедура вирішення питань про розкриття доказів і наявності провокації не відповідала необхідним вимогам забезпечення принципів змагальності процесу та рівності сторін, а також не надавала гарантій, які дозволяли б належно захистити інтереси обвинувачених[1]. Є і пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства та практик застосування з урахуванням таких підходів[2].

Важливо, що ККС ВС використовує практику ЄСПЛ у разі, якщо сторона захисту посилається на відсутність доступу до матеріалів, які могли б підтвердити провокацію.

Справа № 607/20877/19[3]. В апеляційній скарзі захисник вказував на те, що суд першої інстанції належно не перевірив доводів захисту про наявність з боку правоохоронних органів ознак провокації до вчинення злочину. У кримінальному провадженні № 12019210010001452 щодо його підзахисного проводилась негласна слідча (розшукова) дія — зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, однак матеріали за її результатами стороні захисту не відкривались, до матеріалів судової справи прокурором не долучались і судом не досліджувались. На підтвердження цих тверджень захисник надав копію повідомлення від 19 вересня 2019 року № 2183/24-6119, за яким прокурор у порядку ст. 253 КПК повідомив ОСОБА_6, що відносно нього проводились негласна слідча (розшукова) дія, зокрема зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Захист наголошував, що з огляду на те, що свідок ОСОБА_8 (анкетні дані змінено) надав покази, що 10 липня 2019 року він телефонував до ОСОБА_6 щодо купівлі наркотичного засобу та сильнодіючого лікарського засобу, а також заяви ОСОБА_6 про неодноразові дзвінки на мобільний телефон незнайомої йому людини із пропозицією продати їй наркотичний засіб «метадон», зміст розмов, які зафіксовані за результатом цієї негласної слідчої (розшукової) дії (зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж), що проводилась до проведення оперативної закупки, мав важливе значення для встановлення наявності чи відсутності провокації.

ВС зазначив, що ані місцевий суд, ані суд апеляційної інстанції не звернули уваги на вищевказані доводи захисника щодо проведення правоохоронними органами щодо його підзахисного спостереження шляхом зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж до 10 липня 2019 року, коли була проведена оперативна закупка, і що матеріали, отримані за результатами такого спостереження, не були долучені до справи і не досліджувались судом. Пославшись на стандарти щодо змістовного та процесуального критерію ідентифікації провокації, а також практику ЄСПЛ щодо доступу до доказів, ВС звернув увагу на те, що у цій справі сторона захисту навела конкретні підстави щодо необхідності забезпечення їй доступу до доказів (матеріалів за результатом зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж), які перебували в розпорядженні обвинувачення. Зокрема сторона захисту наполягала, що ці матеріали можуть містити інформацію на підтвердження версії захисту щодо провокації злочину. Однак суди попередніх інстанцій не зважили на це, не запропонували прокурору відкрити ці матеріали стороні захисту та/або іншим чином не оцінили ці аргументи захисника у світлі наведеної вище практики ЄСПЛ. Отже, судами першої та апеляційної інстанцій не були досліджені важливі аргументи, які

[1] Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект). Оновлено 31 серпня 2024 року. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr С. 40—42

[2] Марченко Т. Ю. Право підозрюваного, обвинуваченого мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту: теорія і практика реалізації у кримінальному провадженні України: монографія. Одеса, 2023. 273 с.

Жовтан Ю. В. Доступ до матеріалів досудового розслідування: теорія і практика : монографія. Одеса : Юридична література, 2024. 304 с.

[3] Постанова ККС ВС від 17 травня 2023 року, справа № 607/20877/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111036691

мають значення для встановлення факту наявності/відсутності провокації злочину[1].

Справа № 991/722/21. Стороні захисту було відмовлено у доступі до матеріалів, які були у розпорядженні СБУ та НАБУ, хоча вони могли сприяти встановленню важливих фактів щодо провокації. ВС сформулював такі важливі положення, що можуть бути використані у клопотаннях захисту:

— наслідки поведінки сторони, яка своїми діями унеможливила або значно ускладнила дослідження важливих доказів судом, мають тлумачитися на користь протилежної сторони, щоб не заохочувати сторону до використання таких прийомів (див., наприклад, частину 5 статті 197 КПК). Тому втрата стороною захисту внаслідок дій сторони обвинувачення можливості представити суду повний обмін повідомленнями між засудженим і ОСОБА_9 безумовно мала бути прийнята до уваги при вирішенні клопотань про доступ до матеріалів;

— ВС не вважає, що у контексті забезпечення права на справедливий суд доступ до матеріалів, важливих для перевірки версії про провокацію, може визначатися виключно стороною обвинувачення. Це завдання слідчого судді або суду збалансувати інтерес у забезпеченні справедливого судочинства з інтересом держави приховати дані незакінченого розслідування і знайти, прийнявши до уваги конкретні доводи сторін, таку форму доступу до матеріалів, яка максимально досягне цього балансу;

— відмовляючи у наданні доступу стороні захисту до запитуваних нею матеріалів, суд не забезпечив належний баланс між потребами справедливого судового розгляду в цій справі й інтересами сторони обвинувачення зберегти в секреті відповідні відомості;

— ВС не вважає, що обов'язок сторони обвинувачення доводити відсутність провокації позбавляє або обмежує сторону захисту в праві на доступ до такої інформації. Навіть за умови, якщо частина інформації належить до державної таємниці, вирішуючи питання доступу до таких відомостей, суд має можливість визначити таку форму і спосіб доступу до інформації, яка краще забезпечить баланс інтересів сторони захисту й інтересів суспільства, ніж повна відмова у такому доступі;

— у підсумку ВС зазначив: хоча суди попередніх інстанцій здійснили аналіз того, чи не були дії засудженого зумовлені провокацією, цей аналіз ґрунтується на відомостях, отриманих в умовах, коли стороні захисту не були надані адекватні можливості доводити важливі обставини в контексті цього питання[2].

Отже, для отримання доказів на посилення позиції захисту щодо наявності провокації важливо:

1) заявити обґрунтоване клопотання; у ньому вказати обставини, які можуть бути встановлені за допомогою доказів, яких немає у розпорядженні захисту, їх зв'язок з твердженням про провокацію (ґрунтовним прикладом таких доводів є справа № 607/20877/19);

2) послатися на релевантну практику ЄСПЛ, зокрема рішення Rowe and Davis v. the United Kingdom, Leas v. Estonia, Matanović v. Croatia, Edwards and Lewis v. the United Kingdom щодо доступу до доказів, які є важливими для позиції захисту;

3) послатися на правові позиції ВС щодо доступу сторони захисту до доказів, найважливіші з яких викладені у справі № 991/722/21, а також систематизовано в розділі 1 Огляду судової практики Верховного Суду про відкриття матеріалів іншій стороні[3].

[1] Постанова ККС ВС від 17 травня 2023 року, справа № 607/20877/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111036691

[2] Постанова ККС ВС від 21 листопада 2023 року, справа № 991/722/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115409309

[3] Огляд судової практики Верховного Суду про відкриття матеріалів іншій стороні (актуальна практика) / упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи; заст. голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Н. О. Антонюк. Київ, 2025. 38 с. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_VS_vidkr_mater_inshii_storoni.pdf

ЖИТТЄВО...

ПОРАЗКА — ЦЕ НАУКА. НІЯКА ПЕРЕМОГА ТАК НЕ ВЧИТЬ.
ЄДИНИЙ, ХТО НЕ ВТОМЛЮЄТЬСЯ, — ЧАС. А МИ — ЖИВІ, НАМ ТРЕБА ПОСПІШАТИ!
А СЕКУНДИ ЛЕТЯТЬ. ОТАК МОЖНА ВМЕРТИ Й НІЧОГО НЕ ВСТИГНУТИ. ВСТИГАЄШ ТІЛЬКИ ВТОМИТИСЯ...

Ліна Василівна КОСТЕНКО,
сучасна українська поетеса, письменниця, перекладачка, громадська діячка та академік

Ірина Вікторівна Тодорич,

адвокат, член комітету НААУ з адміністративного права та процесу, секретар Комітету з адміністративного права та процесу РАОО

ВНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ПРИЗОВНИКІВ, ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ ТА РЕЗЕРВІСТІВ ПРО ВИКЛЮЧЕННЯ З ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ У ЗВ'ЯЗКУ З НЕПРИДАТНІСТЮ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ: ОГЛЯД АКТУАЛЬНОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

За останні декілька років, під час дії правового режиму воєнного стану, назріла актуальна проблема, пов'язана з невідповідністю даних у паперових військово-облікових документах та електронному Єдиному державному реєстрі призовників, військовозобов'язаних та резервістів (далі — реєстр «Оберіг»). Тисячі громадян, які були законно виключені з військового обліку через непридатність до військової служби за станом здоров'я, виявили, що в електронному реєстрі ці відомості відсутні або неточні.

Проблема набула особливої гостроти у зв'язку з запровадженням електронного військово-облікового документа через мобільний додаток «Резерв+», необхідністю перетину державного кордону, що залежить від статусу в електронному реєстрі, ризиком неправомірного призову осіб, які формально виключені з військового обліку, а також масовими відмовами територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі — ТЦК) вносити відповідні дані до реєстру «Оберіг».

До основних причин виникнення такої невідповідності можна віднести технічні недоліки при переході від паперового до електронного обліку, відсутність належної синхронізації даних між різними системами обліку, постійні зміни в законодавстві, зокрема наказі МОУ № 402 від 14.08.2008 перейменування висновку ВЛК з «непридатний до військової служби з виключенням з військового обліку» на «непридатний до військової служби», але наймасовіша проблема — це небажання або уникнення з боку посадових осіб ТЦК своїх обов'язків щодо наповнення актуальною інформацією реєстру «Оберіг», зокрема внесення відомостей про виключення з військового обліку громадян України, які визнані непридатними до військової служби.

Саме для вирішення таких нагальних проблем, як внесення даних до реєстру «Оберіг», особи, які були виключені з військового обліку у 2022—2023 роках, чи навіть раніше, масово почали звертатись до суду за захистом своїх прав.

Відповідно до частини 2 статті 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-XII встановлює основні принципи військового обліку. Згідно з пунктом 3 частини шостої статті 37 цього Закону, виключенню з військового обліку підлягають громадяни України, які визнані непридатними до військової служби.

Закон України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів» від 16.03.2017 № 1951-VIII регулює правові та організаційні засади створення та функціонування реєстру. Стаття 2 цього Закону визначає основні завдання реєстру, зокрема ідентифікацію призовників, військовозобов'язаних, резервістів та забезпечення ведення військового обліку громадян України.

Пунктами 1 та 2 частини 1 статті 3 Закону № 1951-VIII визначено основні засади ведення реєстру: обов'язковість та своєчасність внесення до реєстру передбачених відомостей про призовників, військовозобов'язаних та резервістів; повнота та актуалізація відомостей реєстру.

Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1487 затвердила Порядок організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Пунктом 79 цього Порядку визначено, що районні (міські) територіальні центри комплектування та соціальної підтримки

виконують функції з ведення Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів.

Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2024 № 559 затвердила Порядок оформлення (створення) та видачі військово-облікового документа для призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Пунктом 4 цього Порядку передбачено механізм внесення змін у разі невідповідності відомостей у військово-обліковому документі відомостям, що містяться у реєстрі.

Проте, не зважаючи на законодавчо встановлений обов'язок посадових осіб ТЦК виконувати функції по веденню, тобто наповненню реєстру «Оберіг», останні не квапляться це робити, зокрема щодо осіб, які були виключені з військового обліку у зв'язку з непридатністю до військової служби і мають про це відмітку у паперовому військово-обліковому документі та довідку ВЛК про непридатність до військової служби.

Причому посадові особи ТЦК пояснюють свою бездіяльність різноманітністю дуже важливих, на їх думку, обставин що зумовлені, наприклад, наявністю розпорядженням Генштабу від 19.09.2023 № 300/1/с/5188/дск, відповідно до якого посадовими особами центральної ВЛК проведено вибіркову перевірку ВЛК відповідної ТЦК щодо обґрунтованості винесення постанови ВЛК про придатність (непридатність) військовозобов'язаних до військової служби за мобілізацією, за результатами якої виявлено ряд порушень, відсутністю в ТЦК даних по конкретній особі, відсутністю запису в книзі протоколів ВЛК за відповідний період щодо військовозобов'язаного — позивача тощо.

Позиція судів адміністративної юстиції у даній категорії справ різноманітна, в залежності від обґрунтованості позову і наявних доказів у справі. Не рідко суди виносять позитивні судові рішення, якими задовольняють позовні вимоги, визнають протиправною бездіяльність ТЦК, зобов'язують відповідача внести до реєстру «Оберіг» інформацію відносно позивача про його виключення з військового обліку.

Так, у рішенні Тернопільського окружного адміністративного суду від 09.06.2025 у справі № 500/807/25 суд розглянув справу, в якій особа — позивач був виключений з військового обліку через непридатність до військової служби на підставі рішення ВЛК у 2022 році, але ці відомості не були внесені до електронного реєстру «Оберіг». Письмові заяви громадянина та адвокатський запит адвоката позивача не дали позитивного результату — посадові особи ТЦК не внесли відомості про особу до реєстру «Оберіг». У своєму рішенні суд зазначив наступне: *«…тягар настання несприятливих наслідків через невиконання (не належне виконання) територіальним центром комплектування та соціальної підтримки своїх обов'язків, у тому числі й щодо своєчасного внесення даних про військовозобов'язаного до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів, не може покладатися на позивача та створювати для нього додаткові обов'язки, в тому числі щодо повторного проходження військово-лікарської комісії з метою підтвердження раніше встановленого та діючого висновку ВЛК про непридатність позивача до військової служби за станом здоров'я.*

Оскільки позивач перебував на військовому обліку в ТЦК, суд дійшов висновку, що відповідальним за внесення відомостей до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів про виключення позивача з військового обліку на підставі пункту 3 частини шостої статті 37 Закону № 2232-XII є саме відповідач.

Підсумовуючи встановлені обставини, суд дійшов висновку, що відповідачем допущено протиправну бездіяльність щодо не внесення до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів відомостей про виключення з військового обліку військовозобов'язаного…»

Важливою є позиція суду щодо ефективного захисту: *«Суд зазначає, що спосіб відновлення порушеного права позивача має бути ефективним та таким, який виключає подальші протиправні рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, а у випадку невиконання або неналежного виконання рішення не виникала б необхідність повторного звернення до суду, а здійснювалося примусове виконання рішення.*

Стаття 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на ефективний засіб юридичного захисту) гарантує, що кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Під ефективним засобом (способом) необхідно розуміти такий, що призводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект. Тобто ефективний спосіб захисту повинен забезпечити поновлення порушеного права, бути адекватним наявним обставинам.

Отже, обираючи спосіб захисту порушеного права, слід зважати й на його ефективність з точки зору статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Зазначена позиція повністю кореспондується з висновками Європейського суду з прав людини, відповідно до яких, обираючи спосіб захисту порушеного права, слід зважати на його ефективність з точки зору статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка вимагає, щоб норми

національного правового засобу стосувалися сутності «небезпідставної заяви» за Конвенцією та надавали відповідне відшкодування. Зміст зобов'язань за статтею 13 також залежить від характеру скарги заявника за Конвенцією. Тим не менше, засіб захисту, що вимагається згаданою статтею, повинен бути «ефективним» як у законі, так і на практиці, зокрема в тому сенсі, щоб його використання не було ускладнене діями або недоглядом органів влади відповідної держави (пункт 75 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Афанасьєв проти України» від 5 квітня 2005 року (заява № 38722/02)).

Суд вважає, що ефективним способом захисту порушеного права у цьому випадку є визнання протиправною бездіяльності відповідача щодо не внесення до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів відомостей про виключення позивача з військового обліку військовозобов'язаних у зв'язку із непридатністю до військової служби за станом здоров'я з 14.11.2022.

Також з метою захисту прав та інтересів позивача слід зобов'язати відповідача внести до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів інформацію відносно позивача про його виключення з військового обліку на підставі пп. 3 ч. 6 ст. 37 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» згідно з інформацією наявною у військово-обліковому документі та довідки ВЛК…»

Одеський окружний адміністративний суд у своєму рішенні від 14.03.2025 у справі № 420/34968/24 встановив: «*…оскільки позивач Комісією при ТЦК визнаний непридатним до військової служби зі зняттям з військового обліку та посвідчення № 18/1 взамін військового квитка містить відмітку про виключення з військово обліку у 2004 році, а також Центральною міжрегіональною медико-соціальною експертною комісією у 2012 році підтверджено 2 групу інвалідності з дитинства, тому вказані відомості повинні бути відображені в Єдиному державному реєстрі призовників, військовозобов'язаних та резервістів.*

Водночас під час розгляду справи до суду не надано жодних доказів внесення відповідних відомостей про непридатність позивача до військової служби в Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів».

Суд прийшов до наступних висновків: «*…відповідач всупереч приписам закону своєю протиправною бездіяльністю не завершив процедуру виключення позивача з військового обліку, а саме не вніс належних відомостей до Реєстру про виключення позивача з військового обліку.*

Обов'язок дотримання процедури виключення особи з військового обліку, як вже зазначалось вище, покладено на посадових осіб районних територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Відтак, недотримання відповідним ТЦК певних вимог щодо реалізації процедури виключення позивача з військового обліку може створювати негативні наслідки для позивача у майбутньому.

Тому суд констатує, що відповідач допустив протиправну бездіяльність щодо позивача, яка полягає у невнесенні відомостей про виключення позивача з військового обліку до Реєстру».

Щодо позовної вимоги про зобов'язання відповідача внести до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів (реєстру «Оберіг») суд зазначив наступне: «*…дискреційним повноваженням є повноваження, яке надає певний ступінь свободи адміністративному органу при прийняті рішення, тобто, коли у межах, які визначені законом, адміністративний орган має можливість самостійно (на власний розсуд) обрати один з кількох варіантів рішення.*

Суд, перевіряючи рішення, дію чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень на відповідність закріпленим частиною другою статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України критеріям, не втручається у дискрецію (вільний розсуд) владних повноважень поза межами перевірки за названими критеріями.

З урахуванням тієї обставини, що бездіяльність відповідача у розглядуваній ситуації не ґрунтується на дискреційних повноваженнях відповідача як суб'єкта владних повноважень, оскільки алгоритм його дій чітко зазначений законодавчо, доведення позивачем того, що він є непридатним до військової служби, відсутність доказів протилежного, у даному випадку задоволення позову у частині дій зобов'язального характеру не є втручанням у дискреційні повноваження відповідача».

Кіровоградський окружний адміністративний суд розглянув справу № 340/668/25, де позивач просив визнати незаконним рішення ТЦК про взяття його на військовий облік та зобов'язати виключити його з військового обліку на підставі рішення призовної комісії від 18.03.2010 про визнання непридатним до військової служби з виключенням з військового обліку за статтею 74а Наказу Міністерства оборони України № 402-08 на підставі витягу з книги протоколів призовної комісії від 18.03.2010 (протокол № 96/4), про що міститься запис у військово-обліковому документі — тимчасовому посвідченні з печаткою та за підписом військового комісара. ТЦК відмовляв у внесенні відомостей на письмову заяву позивача, повідомив, що позивач перебуває на військовому обліку військовозобов'язаних осіб, які перебувають в запасі з 18.01.2024, його було визнано непридатним у мирний час, обмежено здатним у військовий час за статтею 74-а групи I Наказу

Міністерства оборони України № 402 від 14.08.2008. Вказав, що запис у тимчасовому посвідченні знятий з військового обліку згідно з наказом Міністерства оборони України № 342 не означає, що особа не підлягає призову у воєнний час. Для підтвердження непридатності до військової служби запропоновував отримати направлення для проходження ВЛК.

У рішенні від 27.05.2025 суд встановив, що «*Відповідач-1 у листі від 31.12.2024 № 4/3303 зазначає, що згідно протоколу № 96 т. 4 військово-лікарської комісії від 18.03.2010 при ТЦК позивача було визнано непридатним у мирний час, обмежено придатним у воєнний час по статті 74-а групи І Наказу Міністерства оборони України № 402 від 14.08.2008, однак такі твердження не відповідають фактичним обставинам справи.*

Відповідно до Розкладу хвороб, станів та фізичних вад, що визначають ступінь придатності до військової служби, до Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затвердженого наказом міністра оборони України від 14.08.2008 № 402 (в редакції на дату проходження медичного огляду позивачем) особи з діагнозами хвороб, передбаченими пунктом «а» статті 74, є непридатними до військової служби з виключенням з військового обліку. Поряд з цим непридатними до військової служби у мирний час, обмежено придатними у воєнний час є особи з діагнозами хвороб згідно з пунктами «б» та «в» статті 74.

Суд зауважує, що ані доказів спростування рішення призовної комісії ТЦК від 18.03.2010, ані відомостей щодо проведення перевірки компетентними органами правомірності його прийняття, або доказів скасування, суду під час розгляду справи не надано, і судом не здобуто.

Також відповідачем не надано будь-яких доказів, що встановлений 18.03.2010 в результаті медичного огляду позивача діагноз не був підставою для визнання його непридатним до військової служби з виключенням з військового обліку.

Відповідно до пункту 6 частини 6 статті 37 Закону № 2232-XII (в редакції на дату проходження позивачем медичного огляду) виключенню з військового обліку у районних (міських) військових комісаріатах підлягають громадяни України, які визнані військово-лікарськими комісіями непридатними до військової служби з виключенням з військового обліку.

Таким чином, з урахуванням рішення призовної комісії ТЦК від 18.03.2010 позивач підлягав виключенню з військового обліку у зв'язку з непридатністю до військової служби».

Щодо обраного способу захисту порушеного права суд зазначає: «*ефективний засіб правового захисту» у розумінні статті 13 Конвенції повинен забезпечити поновлення порушеного права і одержання особою бажаного результату; винесення рішень, які не призводять безпосередньо до змін в обсязі прав та забезпечення їх примусової реалізації, не відповідає розглядуваній міжнародній нормі.*

Суд може вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Отже, у справах про оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень вихід за межі позовних вимог можливий, але повинен бути пов'язаний із захистом саме тих прав, на захист яких поданий позов.

За встановлених обставин справи в їх сукупності суд вважає за необхідне визнати протиправними дії відповідача щодо відмови внести актуальні персональні дані позивача до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів «Оберіг». Також зобов'язати відповідача внести до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів «Оберіг» відомості про визнання позивача непридатним до військової служби з виключенням з військового обліку за статтею 74а Наказу МОУ № 402-08».

Єдність судової практики у даній категорії справ хоч і небезумовна, але стала і послідовна. Основні принципи, які можна сформувати на підставі проаналізованих судових рішень, це, по-перше, принцип завершеності процедури, який говорить про те, що ТЦК зобов'язані не лише прийняти рішення про виключення з військового обліку, але й внести відповідні відомості до електронного реєстру «Оберіг». По-друге, принцип недопустимості перекладання тягаря на позивача, який говорить проте, що технічні проблеми або сумніви ТЦК не можуть створювати додаткові обов'язки для громадян. По-третє, принцип ефективного захисту, який говорить про те, що суди обирають такі способи захисту, які реально відновлюють порушені права позивачів, на захист яких поданий позов, включаючи можливість виходу за межі позовних вимог.

Висновок. Проаналізована судова практика показує, що при правильному підході та кваліфікованій правовій допомозі громадяни можуть ефективно захистити свої права та зобов'язати ТЦК виконувати свої законні обов'язки. Важливо пам'ятати, що кожна успішна справа створює прецедент та полегшує захист прав інших громадян у аналогічних спорах. Проблема невідповідності даних у паперових та електронних документах військового обліку потребує системного вирішення на рівні державних органів, але до цього часу судовий захист залишається найбільш ефективним способом відновлення порушених прав громадян.

Олександр Іщенко,

адвокат, голова президії (керуючий партнер) адвокатського об'єднання «Південноукраїнська міжнародна колегія адвокатів», секретар Комітету з питань ІТ-права Ради адвокатів Одеської області

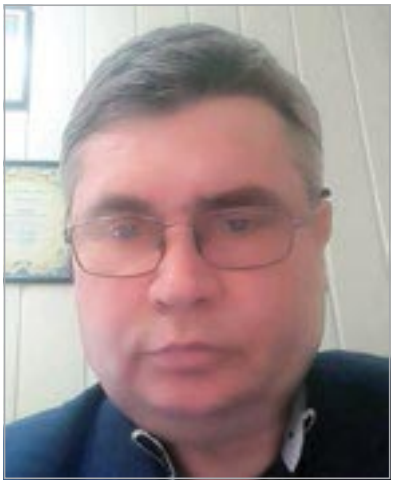

ПРОБЛЕМИ ІТ-ПРАВА В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Вступ. У XXI столітті інформаційні технології (ІТ) стали однією з найдинамічніших та стратегічно важливих сфер економіки й суспільного розвитку. Україна, попри складнощі, що пов'язані з війною, політичною нестабільністю та економічними викликами, посідає вагоме місце на світовій ІТ-карті. Українські розробники, стартапи та аутсорсингові компанії працюють для клієнтів по всьому світу. Проте стрімкий розвиток ІТ-сектора, цифровізації та електронних сервісів супроводжується численними проблемами правового регулювання. ІТ-право в Україні поки що перебуває на стадії формування, часто запозичуючи норми з європейського та міжнародного права, однак стикається з багатьма локальними проблемами, що потребують вирішення. Нижче запропонована коротка характеристика деяких з проблем, що виникають у сфері ІТ-права, та можливі перспективні заходи щодо їх вирішення.

1. Невизначеність та фрагментарність законодавства. Головною проблемою ІТ-права в Україні є відсутність єдиного, цілісного, системного законодавства, що регулює ІТ-сферу. Наразі норми, які регулюють окремі питання ІТ сфери, не синхронізовані та містяться в різних законодавчих актах:

- Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»;
- Закон України «Про електронні довірчі послуги»;
- Закон України «Про електронну комерцію»;
- Кримінальний кодекс України.

Також розроблені, але на разі не розглянуті Верховною Радою України законопроєкти про штучний інтелект, блокчейн, криптовалюти та ін.

Через таку строкату фрагментарність часто виникають юридичні колізії та прогалини в законодавчому регулюванні правовідносин в ІТ-сфері. Наприклад, питання про правовий статус NFT чи смарт-контрактів у правовому полі України досі залишається відкритим.

2. Проблеми кібербезпеки та захисту персональних даних. Після повномасштабного вторгнення Росії кібербезпека стала критично важливою темою. Україна щодня зазнає кібератак з боку держави-агресора та її підконтрольних хакерських угруповань. Однак нормативно-правова база з кібербезпеки, хоч і оновлюється, все ще потребує значного удосконалення.

Особливо гостро стоїть питання захисту персональних даних. Українське законодавство у цій сфері базується на старому законі 2010 року «Про захист персональних даних» та не відповідає стандартам GDPR (General Data Protection Regulation), який став золотим стандартом у ЄС. У результаті компанії часто опиняються перед дилемою: як одночасно відповідати українським законодавчим нормам і вимогам європейських клієнтів, які базуються на нормативно-правових актах ЄС? Імплементація положень європейського законодавства, в тому числі в сфері ІТ, набуває особливої актуальності в умовах прискорення процесу інтеграції України в ЄС та перспектив набуття повноправного членства в ньому.

3. Регулювання криптовалют та блокчейн-технологій. Сфера віртуальних активів в Україні набирає обертів. Україна стабільно потрапляє у ТОП-5 країн за обсягами операцій з криптовалютами. Прийнятий у 2021 році Закон «Про віртуальні активи» досі не набрав чинності у зв'язку з невнесенням змін до Податкового кодексу України, що регулюють особливості оподаткування операцій з віртуальними активами. Криптовалютні біржі, майнінгові компанії, стартапи та інвестори залишаються у «сірій зоні» права.

Ця проблема ускладнює залучення іноземних інвестицій, підвищує ризики для споживачів та створює загрози для фінансової системи країни.

Окремо слід звернути увагу на майнінг криптовалют. Майнінг криптовалюти взагалі українським законодавством не визначений та не регулюється.

Отже майнінг залишається поза офіційною увагою держави, але ж він існує.

Отже в осіб, що займаються майнінгом, виникає слушне питання, чи не є майнінг протизаконним та чи не має своїм наслідком притягнення до юридичної відповідальності юридичних чи фізичних осіб, які майнять криптовалюту.

Однак відповідь доволі проста. Майнінг залишається поза правовим полем, але законом не заборонений.

Майнінг — це, простими словами, математичні обчислення, за наслідками виконання яких майнери отримують криптовалюту як винагороду. Звісно, що розв'язування будь-яких математичних задач не може бути заборонено законом, адже не є протизаконним чи протиправним. Відповідно до положень Конституції України кожен має право робити все, що не заборонено законом та не порушує прав інших.

Заступник міністра цифрової трансформації Олександр Борняков заявляв, що держава не планує ліцензувати майнерську діяльність, тому що в ній немає нічого протизаконного, бо відсутні правові підстави заборони майнерам використовувати комп'ютери або інше обладнання для проведення математичних обчислень.

Отже особи, що займаються майнінгом криптовалют, мають дотримуватись лише двох важливих умов. Перша — повна сплата за електроенергію за встановленими тарифами, адже обладнання для майнінгу є дуже енергоємним. Друга — обладнання має бути придбано легально, якщо ж воно імпортується, то отримувач повинен сплатити всі належні митні платежі.

Однак виникає слушне питання чому ж правоохоронці вилучають криптоферми?

В Україні з боку правоохоронних органів спостерігаються масові обшуки на криптофермах, вилучення обладнання, закриття таких бізнесів, накладення на майнерів високих штрафів, а подекуди навіть притягнення їх до кримінальної відповідальності. Підстави такі.

3.1. Несанкціоноване використання електроенергії. Як зазначалось, майнінг поза законом, однак це не означає, що зайняття майнінгом не може призводити до порушення закону. Перша проблема полягає в тому, що видобування криптовалюти — енергоємний процес. Для майнінгу потрібна величезна кількість електроенергії. За даними дослідження Кембриджського університету щодо показника споживання електроенергії біткоїнами (Cambridge Bitcoin Electricity Consumption Index), ця криптовалюта за рік потребує трохи менше електроенергії, ніж ціла Україна. Якщо конвертувати це в цифри, то Україна використовує 128,8 ТВт-год на рік, а біткоїн — 96,9 ТВт-год.

Отже, той, хто легально масштабно займається майнінгом, має чесно використовувати електроенергію й оплачувати рахунки в повному обсязі задля уникнення обвинувачень у крадіжці електроенергії.

3.2. Ухилення від сплати податків на прибуток. В світі багатьом давно стало зрозуміло, що майнінг — це не якась модна іграшка, а реальний сектор економіки з реальними доходами. Із цим пов'язаний другий момент щодо законності майнінгу. Згідно зі статтею 164 Кодексу України про адміністративні правопорушення громадяни, які отримують дохід з якоїсь діяльності, мають реєструватися підприємцями й сплачувати державі податки, інакше — адміністративна відповідальність у вигляді штрафу і конфіскації обладнання та продукції.

Однак поняття «майнінг» не внесене до Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД). І це не дає змоги відкрити ФОП, ТОВ, ПП тощо, щоб прибуток майнерів був офіційним.

Ще у 2018 році Урядовий комітет на чолі зі Степаном Кубівом намагався вирішити це питання, плануючи розвивати концепцію щодо створення комфортних умов для діяльності майнерів в Україні. І справді, якщо до класу КВЕДу 63.11 «Оброблення даних, розміщення інформації на веб-вузлах і пов'язана з ними діяльність» додати пункт про майнінг, то регулювання цього процесу матиме позитивний ефект як для бізнесів, так і для держави.

3.3. Обладнання не сертифіковане та/або нерозмитнене. Ще одне важливе питання при організації законного майнінгу — ввезення та митне оформлення обладнання для добування криптовалюти. Найпростіший варіант — купувати обладнання через українські компанії, які вже ввезли і розмитнили спеціалізоване обладнання для майнінгу, взявши на себе відповідні ризики. При цьому покупка має бути офіційною, з усіма документами, що підтверджують право власності на товар.

3.4. Але ж чи законно володіти криптою? Так! Хоч із законністю добування криптовалюти все складно, але закон чітко регулює володіння віртуальними активами. (Хоча логічно було б спочатку узаконити «процес», а потім «результат».)

Після набрання чинності відповідних змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», держава надала визначення терміну «віртуальний актив».

Відповідно до пункту 13 статті 1 цього Закону «віртуальний актив» — це цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися

для платіжних або інвестиційних цілей. Під поняття «віртуальний актив» підпадає й криптовалюта.

Власники криптовалют в Україні можуть легально обмінювати активи, вносити до податкових декларацій, відкривати блокчейн-бізнеси та використовувати у повсякденному житті.

Отже, ситуація з видобутком криптовалют в Україні поступово змінюється в бік легалізації цього процесу. Є сформований і функціюючий ринок, але потрібен час, щоб він повністю вийшов з тіні.

4. Штучний інтелект, big data та етичні виклики. Штучний інтелект (ШІ) швидко та активно інтегрується у різні сфери: фінанси, медицину, безпеку, оборону. Водночас в Україні відсутнє правове визначення поняття штучного інтелекту, його статусу та меж використання. Це породжує певні ризики порушення прав людини, наприклад:

- як забезпечити захист персональних даних, що використовуються для навчання ШІ?
- хто відповідальний за шкоду, заподіяну алгоритмом?
- чи можна використовувати ШІ в бойових системах та автоматичних рішеннях в армії?

Також широке поширення штучного інтелекту породжує питання: хто є автором твору, створеного ШІ? В Україні ця тема поки що залишається без відповіді.

У світі вже йде активна дискусія з цих та інших питань, пов'язаних із застосуванням ШІ, а ЄС готує AI Act. Україні слід якнайшвидше імплементувати подібні акти у власне законодавство.

5. Інтелектуальна власність в умовах цифровізації. ІТ-компанії часто стикаються з проблемами охорони авторських прав, патентів та товарних знаків. Особливо це стосується стартапів та фрилансерів, які працюють на міжнародному ринку. Неврегульованість питань авторського права в ІТ-проєктах (особливо щодо коду, дизайну, баз даних) призводить до численних судових спорів, втрачених контрактів та недовіри іноземних партнерів.

Одним із ключових аспектів ІТ-права є захист авторських прав на програмне забезпечення. Верховний Суд неодноразово розглядав справи, пов'язані з порушенням цих прав.

Наприклад, у постанові від 30.04.2020 у справі № 921/441/18 Верховний Суд виснував про важливість належного оформлення прав на використання програмного забезпечення та необхідність дотримання ліцензійних умов. Суд наголосив, що використання ПЗ без відповідної ліцензії є порушенням авторських прав і може призвести до стягнення компенсації.

6. Спори, що випливають з договорів про розробку програмного забезпечення. Договори на розробку ПЗ часто стають предметом судових спорів, особливо щодо якості виконаних робіт, дотримання строків та обсягу наданих послуг. У постанові від 25.06.2020 у справі № 910/2683/19 Верховний Суд, розглянувши позов компанії до digital-маркетингової фірми про розірвання договору та повернення сплачених коштів, детально проаналізував умови договору та обставини справи, підкресливши важливість чіткого визначення обов'язків сторін у договорах на розробку ПЗ.

7. Використання торговельних марок та доменних імен. Питання використання торговельних марок у доменних іменах є актуальним в ІТ-сфері. Верховний Суд неодноразово розглядав справи за позовами до недобросовісних осіб, які реєстрували доменні імена, що співпадали або були схожі на відомі торговельні марки, з метою отримання вигоди або введення споживачів в оману.

У таких справах сформувалась стала судова практика на користь захисту прав власників торговельних марок. Суди зазвичай визнають, що реєстрація та використання подібних доменних імен є порушенням прав інтелектуальної власності та зобов'язують відповідачів припинити їх використання.

8. Договори про неконкуренцію (NCA) в ІТ-секторі. Договори про неконкуренцію (Non-Compete Agreements, NCA) є поширеними в ІТ-індустрії, оскільки компанії прагнуть захистити свої комерційні інтереси та інтелектуальну власність. Проте судова практика щодо NCA в Україні є неоднозначною.

Суди часто визнають такі договори недійсними, якщо вони порушують принцип свободи праці або є надмірно обтяжливими для працівника. Тому компаніям рекомендується ретельно формулювати умови NCA, щоб вони були обґрунтованими та відповідали законодавству.

9. Вплив воєнного стану на судову практику в ІТ-сфері. Під час дії правового режиму воєнного стану в Україні спостерігається зменшення кількості судових спорів у сфері інтелектуальної власності. Проте проблематика таких спорів залишається актуальною, і суди продовжують розглядати справи, пов'язані з порушенням прав інтелектуальної власності, навіть в умовах війни.

Висновок. ІТ-сектор — один з найпотужніших драйверів економіки України. Проте ефективний розвиток галузі стримується відставанням у сфері права. Україні потрібна системна реформа ІТ-законодавства, адаптація до стандартів ЄС, розробка спеціальних актів щодо штучного інтелекту, блокчейн-технологій, кібербезпеки та захисту персональних даних.

Особливої уваги потребує розробка правових механізмів у період війни та післявоєнної відбудови країни. Саме зараз закладаються основи цифрової правової держави, здатної захистити своїх громадян та бізнес у динамічному віртуальному світі.

Айдин Алієв,
адвокат

НЕДОСКОНАЛІСТЬ ЗАКОНУ ЧИ СВАВІЛЛЯ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ? (Проблемні питання та судова практика)

Для постійного проживання в Україні посвідка є ключовим документом для іноземців, які хочуть зробити Україну своїм домом.

Посвідка на постійне проживання — це документ, що посвідчує особу іноземця або особу без громадянства та підтверджує право на постійне проживання в Україні.

Отримання статусу постійного місця проживання (ПМЖ) в Україні дає низку прав та можливостей, які дозволяють іноземцям або особам без громадянства стабільно та легально жити в країні та працювати.

Правовий статус іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні, що встановлює порядок їх в'їзду в Україну та виїзду з України, визначає Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (далі — Закон № 3773-VI; у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин).

Відповідно до ст. 1 Закону № 3773-VI іноземець — особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

Згідно із ч. 1 ст. 4 Закону № 3773-VI іноземці та особи без громадянства можуть відповідно до ЗУ «Про імміграцію» іммігрувати в Україну на постійне проживання.

Іноземці та особи без громадянства, зазначені у частинах першій та сімнадцятій статті 4 цього Закону, отримують посвідку на постійне проживання (ч. 1 ст. 5 Закону № 3773-VI).

Однак що робити, якщо виникає необхідність обміну вже отриманої іноземцем посвідки на постійне проживання?

Механізм оформлення, видачі, обміну, скасування, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсною та знищення посвідки на постійне проживання врегульований Порядком оформлення, видачі, обміну, скасування, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсною та знищення посвідки на постійне проживання, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25.04.2018 р. № 321 (далі — Порядок № 321), який прийнятий відповідно до ч. 2 ст. 15 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», ч. 18 ст. 5 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та п. 3 ст. 5 Закону України «Про імміграцію».

Згідно із п. 7 Порядку № 321 обмін посвідки здійснюється у разі: 1) зміни інформації, внесеної до посвідки; 2) виявлення помилки в інформації, внесеній до посвідки; 3) закінчення строку дії посвідки; 4) непридатності посвідки для подальшого використання; 5) досягнення іноземцем або особою без громадянства 25- або 45-річного віку (у разі, коли іноземець або особа без громадянства документовані посвідкою, що не містить безконтактного електронного носія).

Оформлення посвідки (у тому числі замість втраченої або викраденої), її обмін здійснюється територіальними органами/територіальними підрозділами ДМС через Головний обчислювальний центр Єдиного державного демографічного реєстру у взаємодії з Державним центром персоналізації документів державного підприємства «Поліграфічний комбінат «Україна» по виготовленню цінних паперів. Для внесення інформації до Реєстру формується заява-анкета, зразок якої затверджується МВС (п.п. 9, 12 Порядку № 321).

Для обміну посвідки на постійне проживання в Україні у зв'язку з непридатністю посвідки для подальшого використання іноземець або особа без

громадянства звертається до територіальних органів/територіальних підрозділів Державної міграційної служби України за місцем проживання з необхідним пакетом документів. При цьому документи подаються особисто іноземцем або особою без громадянства, оскільки після перевірки заяви-анкети іноземець або особа без громадянства власним підписом підтверджують правильність внесених до заяви-анкети відомостей про особу. Крім того, передбачено, що до заяви-анкети додаються оригінали відповідних документів, які після сканування повертаються особі, яка звернулась із заявою про видачу посвідки.

Пунктом 42 Порядку № 321 передбачено, що працівник територіального органу/територіального підрозділу ДМС, на якого згідно з його службовими обов'язками покладаються функції з оформлення посвідки, вчиняє дії, передбачені пунктами 36 і 37 цього Порядку, і приймає до розгляду заяву-анкету та додані до неї документи.

Водночас відповідно до п.п. 36, 37 Порядку № 321 після прийняття до розгляду заяви-анкети та доданих до неї документів працівник територіального органу/територіального підрозділу ДМС здійснює заходи з ідентифікації особи, на ім'я якої оформляється посвідка, та перевірку поданих нею документів.

Ідентифікація особи здійснюється на підставі даних, отриманих з баз даних Реєстру, та відомчої інформаційної системи ДМС.

Підстави для відмови в оформленні або видачі посвідки передбачені пунктом 62 Порядку № 321.

Згідно з п.п. 3 п. 62 Порядку № 321 територіальний орган/територіальний підрозділ ДМС відмовляє іноземцю або особі без громадянства в оформленні або видачі посвідки у разі коли: дані, отримані з баз даних Реєстру, картотек, не підтверджують надану іноземцем або особою без громадянства інформацію.

Останнім часом трапляються випадки, коли працівники територіального органу/територіального підрозділу ДМС протиправно та свій розсуд ухвалюють рішення про відмову в обміні посвідки на постійне проживання деяким іноземцям на підставі п.п. 3 п. 62 Порядку № 321, без будь-яких посилань, які саме відомості іноземцем не були підтверджені даними з баз даних Реєстру, картотек.

Чому я вважаю, що протиправно і чому на свій розсуд?

Тому, що протиправність таких рішень вже неодноразово встановлювалось відповідними рішеннями судів:

Одеський окружний адміністративний суд у своєму рішенні по справі № 420/28508/23 зазначив, що 15.06.2023 відповідач прийняв рішення про відмову позивачу в оформлені (видачі) посвідки на постійне проживання на підставі пп. 3 пункту 62 Порядку оформлення, видачі, обміну, скасування, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсною та знищення посвідки на постійне проживання, затвердженого Кабінетом Міністрів України від 25.04.2018 № 321.

Підпунктом 3 пункту 62 Порядку № 321 передбачено, що територіальний орган/територіальний підрозділ ДМС відмовляє іноземцю або особі без громадянства в оформленні або видачі посвідки у разі, коли зокрема дані, отримані з баз даних Реєстру, картотек, не підтверджують надану іноземцем або особою без громадянства інформацію.

Однак суд звертає увагу, що оскаржуване рішення не містить посилань, які саме відомості щодо позивача не були підтверджені даними з баз даних Реєстру, картотек. Доказів того, що позивачем для отримання посвідки було надано інформацію, що не підтверджується даними, отриманими з баз даних Реєстру, картотек, відповідачем також не надано до суду.

У свою чергу, прийняття рішення щодо надання дозволу на імміграцію належить до компетенції відповідних державних органів, які на підставі заяви іммігранта, аналізу отриманої інформації, матеріалів справи приймають рішення про надання дозволу на імміграцію чи про відмову у наданні такого дозволу. Рішення про надання дозволу на імміграцію є підставою для отримання посвідки на постійне проживання.

Компетентний орган державної влади при прийнятті рішення про надання позивачу дозволу на імміграцію в Україні та оформленні посвідки на постійне проживання в Україні проводив необхідну перевірку поданих документів та з'ясовував у межах своєї компетенції питання щодо наявності підстав для відмови у наданні дозволу на імміграцію.

При видачі посвідки на постійне проживання позивачу була проведена перевірка законності залишення позивача на постійне проживання на території України, будь-яких підстав для відмови у наданні дозволу на імміграцію виявлено не було та визнано позивача таким, що має дозвіл на імміграцію, що мало наслідком надання йому посвідки на постійне проживання в Україні.

Таким чином, позивач користувався протягом цього часу посвідкою на постійне проживання в Україні, маючи обґрунтоване сподівання на належне виконання суб'єктом владних повноважень своїх повноважень під час оформлення посвідки на постійне проживання в Україні.

Згідно з п. 63 Порядку копія рішення про відмову в оформленні чи видачі посвідки із зазначенням причин відмови не пізніше ніж через п'ять робочих днів з дня його прийняття видається іноземцеві або особі без громадянства під розписку чи надсилається рекомендованим листом такій особі і приймаючій стороні.

Іноземець або особа без громадянства мають право повторно звернутися до територіального органу територіального підрозділу ДМС, уповноваженого суб'єкта в разі зміни або усунення обставин, у зв'язку з якими їм було відмовлено в оформленні чи видачі посвідки, за умови дотримання строків, визначених пунктом 17 цього Порядку.

Не зазначення причин відмови в оформленні (видачі) посвідки на постійне проживання не дають реалізувати позивачу надане законом право повторного звернення з заявою про обмін посвідки, що складає порушення такого права.

З огляду на викладе, за відсутності обгрунтування підстав відмови в оформленні (видачі) посвідки на постійне проживання, невизначеності, яка саме інформація, надана позивачем для обміну посвідки на постійне проживання, не була підтверджена засобами Реєстру відповідача оскаржуване рішення є необгрунтованим та порушує право позивача на усунення недоліків та повторне звернення до органу ДМС України.

Одеський окружний адміністративний суд у своєму рішенні по справі № 420/4518/23 встановив, що при видачі посвідки на постійне проживання позивачу була проведена перевірка законності залишення позивачки на постійне проживання на території України, будь-яких підстав для відмови у наданні дозволу на імміграцію виявлено не було та визнано позивача такою, що має дозвіл на імміграцію, що мало наслідком надання їй посвідки на постійне проживання в Україні. Вказане рішення є чинним.

Таким чином, позивач користувалась протягом цього часу посвідкою на постійне проживання в Україні, маючи обґрунтоване сподівання на належне виконання суб'єктом владних повноважень своїх повноважень під час оформлення посвідки на постійне проживання в Україні, якою користувалась з 2008 року.

Відповідачем не доведено, що позивачем було допущено порушення при подачі документів для отримання посвідки на постійне проживання в Україні, подано свідомо неправдиві відомості, документи, що містили недостовірні дані або підроблені.

Фактично територіальний орган ДМС України, при наявності у позивача чинного дозволу на імміграцію, не видав позивачу посвідки на постійне проживання без наявності підстав для відмови у такому оформленні (видачі) посвідки, які передбачені Порядком № 321.

Вищевикладене узгоджується з правовою позицією Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду, викладеною в постанові від 16.05.2018 р. у справі № 802/864/16-а.

Конституцією та законами України визначені вимоги до дій і рішень суб'єктів владних повноважень, які є важливими гарантіями дотримання прав особи та які в даному випадку не були дотримані.

Вчинення органом владних повноважень юридично значущих дій і прийняття рішень виключно на підставі закону, так само як і неухильне дотримання юридичної процедури їх прийняття, є проявом принципу законності і має сутнісне значення передусім для забезпечення прав особи, стосовно якої суб'єкт владних повноважень вчиняє такі дії або приймає рішення.

Дотримання принципу законності є гарантією недопущення свавілля з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, що є однією з передумов дотримання принципу верховенства права, який відповідно до ст. 8 Конституції України визнається і діє в Україні.

Принцип законності гарантовано ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Саме це положення Конституції України на найвищому рівні гарантує дотримання прав особи під час та в результаті вчинення органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами (суб'єктами владних повноважень, владними суб'єктами) відносно особи юридично значущих дій або прийняття рішень.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України для дій та рішень суб'єктів владних повноважень має бути визначена законом підстава. Саме ця конституційна норма втілює засадничу складову принципу законності, відповідно до якої суб'єктам владних повноважень дозволено робити тільки те, на що їх прямо уповноважує закон. Ця конституційна норма вимагає передусім закону як підстави для вчинення суб'єктом владних повноважень активних дій. Закон, в свою чергу, визначає, який юридичних факт чи їх сукупність повинні бути наявними для того, щоб у владного суб'єкта виникли повноваження діяти тим чи іншим чином.

На мою думку, будь-яка діяльність та будь-яке рішення суб'єкта владних повноважень за відсутності таких юридичних фактів, визначених законом, буде проявом свавілля.

Дмитро Олександрович Зозулянський,

адвокат, член Президії Адвокатського об'єднання «Південноукраїнська міжнародна колегія адвокатів», член Комітету з питань ІТ-права Ради адвокатів Одеської області

КІБЕРБЕЗПЕКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Актуальність проблеми дослідження. Сучасний світ переживає епоху цифрової трансформації, яка водночас відкриває нові можливості та створює серйозні загрози, особливо в умовах воєнного стану. Вже протягом 11 років в Україні кіберпростір перетворився на один із ключових фронтів боротьби, де кібератаки стали інструментом не лише для дестабілізації державних інституцій, а й для порушення функціонування приватного сектора та повсякденного життя громадян. Історія кібератак в Україні сягає 2014 року, коли після анексії Криму Росією почалися перші масштабні кібератаки на українську інфраструктуру. Одним із найвідоміших інцидентів став злам електромережі в 2015 році, який призвів до відключення електроенергії для сотень тисяч споживачів

DDoS-атаки на урядові сайти, фішингові кампанії, спрямовані на викрадення персональних даних, та злами критичної інфраструктури — лише частина арсеналу, який використовується для досягнення воєнних цілей у цифровому вимірі. У таких умовах захист персональних даних набуває стратегічного значення, адже їх витік може призвести до шантажу, дискредитації чи навіть фізичної небезпеки для осіб, чия інформація опинилася в руках зловмисників.

Воєнний стан додатково ускладнює ситуацію, оскільки обмеження прав і свобод, введені в інтересах національної безпеки, часто супроводжуються посиленим контролем над інформаційними потоками. Це створює парадокс: з одного боку, держава прагне убезпечити громадян від кіберзагроз, з іншого — самі громадяни стають вразливішими через концентрацію даних у руках державних структур чи недостатню увагу до їх захисту в умовах кризи. Для України, яка перебуває під постійним тиском гібридної війни, кібербезпека є питанням не лише технологій, а й правового регулювання, що вимагає негайного осмислення та вдосконалення. Таким чином, актуальність теми зумовлена як зростанням кіберризиків, так і необхідністю адаптації правових механізмів до реалій воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праця Петра Діхтієвського [1] підкреслює необхідність комплексного адміністративно-правового підходу до захисту персональних даних громадян в умовах воєнного стану, акцентуючи увагу на швидкому реагуванні органів публічного управління на зміни в суспільних відносинах та створенні відповідних інституцій для забезпечення національної безпеки та прав людини. Дослідження Вікторії Аніщук «Проблема захисту персональних даних в кіберпросторі» [2] аналізує основні виклики, пов'язані з безпекою персональної інформації в Інтернеті, та пропонує шляхи їх вирішення. Стаття Андрія Лисеюка та Тетяни Свінцицької «Правове забезпечення кібербезпеки України в умовах воєнного стану та євроінтеграції» [3] надає комплексний аналіз правових аспектів кібербезпеки в Україні, підкреслюючи необхідність інтеграції європейських практик та стандартів для забезпечення надійного захисту в умовах сучасних викликів.

Мета дослідження — проаналізувати сучасні виклики кібербезпеки в умовах воєнного стану, оцінити стан правового регулювання захисту персональних даних та визначити практичні шляхи адаптації до нових реалій.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на воєнний стан в Україні, актуальним стає питання, чи можуть адвокати ефективно захищати персональні дані своїх клієнтів в умовах війни, коли кібератаки стають дедалі частішими?

Адвокатська діяльність за своєю природою пов'язана з обробкою значного обсягу конфіденційної інформації, яка охоплює персональні дані

клієнтів, деталі судових справ, фінансові відомості та інші чутливі аспекти. У мирний час захист цієї інформації є етичним і юридичним обов'язком адвоката, закріпленим у професійних стандартах та законодавстві. Проте в умовах воєнного стану, коли кібератаки стають частішими й більш потужними, цей обов'язок набуває нового рівня складності. Витік даних клієнтів може не лише підірвати довіру до адвоката, а й поставити під загрозу безпеку самих клієнтів, особливо якщо інформація потрапляє до рук ворога чи використовується для шантажу.

Юридична спільнота також відіграє важливу роль у формуванні політики кібербезпеки на державному рівні. Тому вона має не лише захищати права своїх клієнтів у випадках порушення їхньої приватності через кібератаки, а й виступати ініціаторами змін у законодавстві, щоб воно відповідало сучасним викликам. У воєнний час, коли держава може вдаватися до надзвичайних заходів, таких як посилений контроль за інформаційними потоками чи обмеження доступу до певних даних, правники стають тими, хто забезпечує баланс між безпекою та правами людини. Таким чином, значення кібербезпеки для юридичної спільноти полягає не лише в захисті власної практики, а й у виконанні ширшої суспільної функції — гарантуванні верховенства права в умовах війни.

Серед основних видів кібератак, які найчастіше вражають цифрові дані в умовах воєнного стану, слід назвати [4]:

— DDoS-атаки (спрямовані на перевантаження серверів, що призводить до недоступності критичних сервісів, які часто націлені на урядові ресурси та інфраструктуру);

— фішингові атаки (зловмисники використовують соціальну інженерію для отримання конфіденційної інформації, маскуючись під легітимні джерела, загалом такі атаки можуть бути спрямовані на отримання даних державних службовців або військових);

— злами баз даних (хакери намагаються отримати несанкціонований доступ до баз даних, що містять персональну або державну інформацію, з метою шпигунства або саботажу).

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [5] визначає правові та організаційні засади державної політики у сфері кібербезпеки, спрямованої на захист життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави.

Таким чином, кібератаки становлять значну загрозу для правової системи. По-перше, вразливою стає судова система, адже атаки можуть призводять до втрати або компрометації судових даних, що ускладнює здійснення правосуддя. По-друге, кібератакам піддаються й адвокатські бюро, де витік конфіденційної інформації клієнтів може порушити адвокатську таємницю та підірвати довіру до правової системи. По-третє, державні реєстри також є частою ціллю для кіберзлочинців, саме тому заподіяні зламами можуть призводити до підробки або знищення важливих даних, таких як реєстрація майна чи актів цивільного стану.

Тож на початку введення воєнного стану в Україні було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 року № 263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану» [6], яка регулює заходи із захисту цих систем.

У період воєнного стану Україна зіткнулася з низкою масштабних кібератак, які мали значний вплив на критичну інфраструктуру та державні інституції. Усім відома потужна кібератака на «Київстар» у грудні 2023 року, що призвела до відключення мобільного зв'язку та Інтернету для 24 мільйонів абонентів по всій країні [7]. Користувачі не могли підключитися до мереж інших операторів через внутрішньоукраїнський роумінг, а також були недоступні сайт та додаток «Київстар». Цей інцидент вплинув на роботу державних ресурсів та служб екстреної допомоги, що робить його однією з наймасштабніших кібератак на українські мережі з початку повномасштабного вторгнення.

А вже у грудні 2024 року російські кібероператори здійснили масштабну атаку на державні реєстри України [8], що призвело до тимчасового призупинення їх роботи. Ці реєстри містять критично важливу інформацію про громадян, включаючи дані про народження, смерть, шлюби та власність. Такий інцидент підтверджує факти постійних кіберзагрози, з якими стикається Україна в умовах воєнного стану. Слід згадати й про хакерські проросійські групи, такі як «No Name», що значно активізували свої дії проти України [9]. У 2024 році кількість кібератак зросла на 70 %, причому ці атаки були спрямовані на урядові та цивільні об'єкти. Це свідчить про ескалацію кіберконфлікту між Україною та Росією, який розгортається паралельно з воєнними діями.

В умовах сьогодення проблемним постає питання захисту персональних даних як в міжнародному, так і в національному контекстах та ефективність нормативно-правових актів під час воєнного стану. Першим міжнародним документом, який встановлює стандарти захисту персональних даних, є Конвенція № 108 (Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних) [10]. Україна ратифікувала цю Конвенцію у 2010 році, зобов'язавшись дотримуватися її положень. У 2018 році було прийнято Протокол про

внесення змін до Конвенції 108, який адаптує її до сучасних викликів, пов'язаних із технологічним розвитком та автоматизованою обробкою даних.

Іншим європейським документом у сфері захисту персональних даних є GDPR (Загальний регламент про захист даних) [11] — це регламент Європейського Союзу, який встановлює правила обробки персональних даних. Хоча Україна не є членом ЄС, впровадження європейських норм із захисту персональних даних є важливим кроком для інтеграції в європейський простір та забезпечення належного рівня захисту даних громадян. В умовах воєнного стану дотримання міжнародних стандартів захисту персональних даних залишається критично важливим, оскільки це сприяє захисту прав громадян та підтримці міжнародної довіри до державних інституцій.

Національне законодавство України у сфері захисту персональних даних, зокрема Закон України «Про захист персональних даних» [12], закладає основи для регулювання обробки та захисту особистої інформації громадян. Проте ефективність його застосування викликає певні питання та потребує вдосконалення. Таким чином, під персональними даними слід вважати відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [12].

Однією з ключових проблем є відсутність суворих вимог до обов'язкового отримання згоди на обробку персональних даних, що є стандартом у Загальному регламенті про захист даних (GDPR) Європейського Союзу. Це призводить до недостатнього захисту прав суб'єктів даних та їхньої приватності [13].

Крім того, станом на березень 2025 року в Україні відсутній окремий орган, відповідальний за контроль у сфері захисту персональних даних. Наразі ці функції виконує Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Хоча раніше обговорювалася можливість створення спеціалізованого органу для підвищення ефективності захисту персональних даних, на даний момент такий орган не створено.

Європейська Комісія поставила перед Україною вимогу імплементувати норми європейської регуляції щодо захисту цифрових даних до 2027 року. Це підкреслює необхідність адаптації національного законодавства до стандартів ЄС, що може включати створення незалежного органу для контролю за дотриманням законодавства у сфері захисту персональних даних [14].

Таким чином, хоча національне законодавство України у сфері захисту персональних даних закладає базові принципи, його ефективність потребує підвищення через адаптацію до міжнародних стандартів, створення спеціалізованого контролюючого органу та впровадження більш суворих вимог до обробки персональних даних.

Адаптація правового регулювання захисту персональних даних до нових реалій, зокрема в умовах воєнного стану та євроінтеграції, є надзвичайно важливим завданням для України. Для цього, по-перше, необхідно оновити законодавчу термінологію та гармонізувати її з міжнародними стандартами, тобто слід привести терміни та визначення, що використовуються в законодавстві про захист персональних даних, у відповідність до Регламенту Європейського Союзу про захист даних та Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних.

По-друге, необхідно розширити права громадян щодо контролю над своїми персональними даними, включаючи право на доступ, виправлення, видалення та обмеження обробки. Також слід забезпечити право на перенесення даних та право на заперечення проти обробки. Слід конкретно визначити правові підстави для обробки персональних даних державними органами, адже у період воєнного стану державні органи можуть потребувати доступу до персональних даних для забезпечення національної безпеки. Важливо чітко визначити правові підстави та обмеження такої обробки, щоб уникнути зловживань та порушень прав громадян.

Окрім цього, слід зміцнити роль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як наглядового органу за дотриманням законодавства про захист персональних даних, особливо в умовах воєнного стану. Це включає розгляд звернень громадян, проведення перевірок та накладення санкцій за порушення.

Також необхідно створити окремі норми, які регулюють обробку персональних даних під час воєнного стану, враховуючи специфічні потреби та ризики. Це може включати спрощені процедури для екстреної обробки даних з одночасним забезпеченням належного рівня захисту. Необхідно впроваджувати сучасні засоби захисту, регулярно проводити аудит безпеки та забезпечувати резервне копіювання даних. Важливо проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення щодо їхніх прав у сфері захисту персональних даних, а також навчати основам кібербезпеки для зменшення ризиків фішингу та інших видів шахрайства. Впровадження таких заходів сприятиме створенню ефективної системи захисту персональних даних, яка відповідатиме сучасним викликам та європейським стандартам.

Кібербезпека є критично важливим аспектом сучасної юридичної практики, оскільки юристи та адвокати працюють з великою кількістю конфіденційної інформації клієнтів. Захист цієї інформації не лише етичний обов'язок, але й юридична вимога, недотримання якої може призвести до серйозних наслідків.

Адвокатська таємниця є фундаментальним принципом юридичної професії. Вона включає будь-які відомості, отримані адвокатом під час надання правової допомоги, і зобов'язує його не розголошувати цю інформацію без згоди клієнта. Обов'язок зберігати адвокатську таємницю поширюється також на помічників, стажистів та інших осіб, які працюють з адвокатом. Адвокат зобов'язаний вживати всіх необхідних заходів для захисту конфіденційної інформації від несанкціонованого доступу, включаючи забезпечення належних умов зберігання документів та інформації, переданих клієнтом [15].

Розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення, є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. До адвоката можуть бути застосовані дисциплінарні стягнення, такі як попередження, зупинення права на заняття адвокатською діяльністю або його припинення. Крім того, витік конфіденційної інформації може завдати значної шкоди репутації адвоката, що негативно вплине на довіру клієнтів та професійну діяльність загалом [16].

Адвокати повинні інформувати клієнтів про можливі кіберризики та заходи, які вживаються для захисту їхньої конфіденційної інформації [17]. Це включає роз'яснення щодо обробки персональних даних, прав клієнтів у цій сфері та можливих наслідків у разі витоку інформації. Відповідно до згаданого Закону про захист персональних даних, громадяни мають право знати, з якою метою та як обробляються їхні дані, а також вимагати виправлення або видалення неточної чи неправомірно обробленої інформації.

Юристи та адвокати відіграють ключову роль у розробці та вдосконаленні законодавства у сфері кібербезпеки. Вони аналізують поточні нормативно-правові акти, виявляють прогалини та пропонують зміни для підвищення ефективності захисту даних. Завдяки їхньому досвіду та знанням законодавство адаптується до сучасних викликів кіберзагроз. Наприклад, IT-юристи аналізують стан кібербезпеки в компаніях та надають рекомендації щодо відповідності чинному законодавству [18].

У випадках кібератак або неправомірних дій з боку державних органів юристи та адвокати захищають права громадян, забезпечуючи дотримання законності та справедливості. Вони консультують клієнтів щодо можливих дій, представляють їхні інтереси в суді та інших інстанціях. Завдяки їхній роботі постраждалі від кібератак можуть отримати компенсацію та відновити свої права. Юристи також допомагають виявляти правопорушення, притягати до відповідальності кіберзлочинців та відновлювати справедливість [19].

Наприклад, за кордоном були зафіксовані випадки кібератак на юридичні фірми, що призводили до викрадення персональних даних клієнтів. Так, у 2016 році відбувся один з найбільших витоків конфіденційної інформації в історії. Міжнародна юридична компанія Mossack Fonseca зазнала кібератаки, в результаті якої було оприлюднено документи, що розкривають фінансові операції високопосадовців з усього світу [21]. Це призвело до глобального скандалу та тривалих розслідувань. У тому ж році хакери зламали систему міжнародної юридичної фірми Appleby, викравши документи з її бази даних. Компанія оперативно повідомила клієнтів про інцидент, що викликало серед них значне занепокоєння.

У 2017 році міжнародна юридична компанія DLA Piper зазнала масштабної кібератаки, яка вплинула на її український офіс [21]. Атака призвела до блокування сотень комп'ютерів та файлів, а хакери вимагали викуп в обмін на ключі для відновлення доступу до інформації. Хоча частина даних була відновлена, ситуація підкреслює вразливість юридичних компаній до таких загроз. Також у 2017 році юридична фірма Providence Law Firm стала жертвою кібератаки, коли хакери вимагали викуп у розмірі 25 000 доларів США за відновлення доступу до її даних. Незважаючи на сплату викупу, ситуація не була повністю вирішена, що підкреслює ризики, з якими стикаються юридичні фірми.

Інший випадок стався у травні 2020 року, коли юридична фірма Grubman Shire Meiselas & Sacks, відома обслуговуванням знаменитостей, зазнала кібератаки. Хакери отримали доступ до 746 ГБ конфіденційної інформації, включаючи персональні дані клієнтів, і погрожували оприлюднити їх. Ця подія підкреслює важливість захисту персональних даних у юридичній сфері [21].

Юридичні фірми, володіючи великими обсягами конфіденційної інформації та даних про клієнтів, стають привабливою ціллю для кіберзлочинців. Під загрозою опиняються не лише окремі адвокати, але й великі юридичні організації. Як показує практика, наслідки кібератак на юридичні компанії можуть бути дуже різноманітними: від шантажу та вимагання грошей до серйозної шкоди для репутації та повного знищення фірми.

У цьому випадку набагато дешевше й ефективніше вжити заходів для запобігання катастрофі, ніж намагатися виправляти її наслідки.

Таким чином, для ефективного захисту персональних даних своїх клієнтів у умовах війни, коли кібератаки стають дедалі частішими, адвокатам слід дотримуватись практичних порад іноземних колег та слідувати алгоритмам законодавства.

Технічні заходи є основою для захисту конфіденційної інформації клієнтів і власної практики. Дослідження, проведене в Joseph F. Rice School of Law при

Університеті Південної Кароліни 11 Best Cybersecurity Practices to Protect Your Firm [20], пропонує низку практичних кроків, які включають: регулярні оцінки ризиків (проведення постійного оцінювання ризиків безпеки, сканування уразливостей, тестування на проникнення та моніторинг систем і мереж, адже антивірусне програмне забезпечення не завжди здатне виявити атаки, які іноді залишаються непоміченими місяцями); використання безпечних налаштувань; обмеження доступу до даних; багатофакторну аутентифікацію, де це можливо; систему резервного копіювання (для відновлення даних у разі атаки); використання шифрування для передачі даних; проведення інвентаризації даних.

Юридичні інструменти допомагають забезпечити відповідність нормам і захистити клієнтів від наслідків кібератак. Тож необхідно провести оновлення контрактів та угод (додати пункти про захист даних і кібербезпеку до контрактів з клієнтами та постачальниками, щоб чітко визначити відповідальність у разі інциденту); створити та впровадити план реагування на інциденти (IRP); дотримуватись чинного законодавства. Також слід постійно проходити навчання та підготовку зі згаданої проблематики як самому адвокату, так і всій його команді. У воєнний час ці інструменти допомагають мінімізувати юридичні ризики, особливо коли держава може вводити обмеження на доступ до даних, що вимагає додаткової обережності.

Висновки. Отже, кібербезпека в умовах воєнного стану є складним викликом, який вимагає комплексного підходу. Юристи та адвокати відіграють ключову роль у захисті персональних даних клієнтів, адаптації законодавства до нових реалій та формуванні політики кібербезпеки.

Для ефективного захисту персональних даних своїх клієнтів у умовах війни адвокатам слід дотримуватися практичних порад, включаючи технічні заходи, юридичні інструменти та навчання персоналу. Крім того, важливо продовжувати вдосконалювати законодавство України для відповідності міжнародним стандартам, особливо в контексті інтеграції в ЄС.

Майбутні дослідження повинні зосередитися на розробці більш ефективних механізмів захисту даних в умовах війни, а також на міжнародній співпраці для протидії кіберзагрозам.

Література

1. Діхтієвський П. В. Адміністративно-правове забезпечення захисту персональних даних громадян в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій.* Серія: Право, публічне управління та адміністрування. 2023. 10.

2. Аніщук В. В. Проблема захисту персональних даних в кіберпросторі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Право. 2024. № 84, ч. 3. С. 252—256.

3. Лисеюк А., Свінцицька Т. Правове забезпечення кібербезпеки України в умовах воєнного стану та євроінтеграції. *Право та інновації.* 2024. 4 (48). С. 32—38.

4. Чаплінська Ю. С. Кіберкультура і кібербезпека молоді в умовах війни. Психологічний практикум / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. К., 2023. 79 с.

5. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text (дата звернення: 24.03.2025).

6. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 № 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-п#Text (дата звернення: 24.03.2025).

7. Пишкін С. Кібератака на «Київстар», ймовірно, була наймасштабнішою атакою хакерів з початку війни. *РБК-Украина*. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/kiberataka-kiyivstar-ymovirno-bula-naymasshtabnishoyu — 1702729643.html (дата звернення: 24.03.2025).

8. Russia conducted mass cyberattack on Ukraine's state registries, deputy PM says. *Reuters.* URL: https://www.reuters.com/technology/cybersecurity/russia-conducted-mass-cyber-attack-ukraines-state-registries-deputy-pm-says — 2024-12-19/ (дата звернення 23.03.2025).

9. La guerra cibernética entre Ucrania y Rusia se intensifica en paralelo al conflicto militar. *El Pais.* URL: https://elpais.com/internacional/2025-01-19/la-guerra-cibernetica-entre-ucrania-y-rusia-se-intensifica-en-paralelo-al-conflicto-militar.html? (дата звернення 23.03.2025).

10. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних: Конвенція Ради Європи від 28.01.1981. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text (дата звернення: 24.03.2025).

11. Загальний регламент про захист даних (GDPR). URL: https://gdpr-text.com/uk/ (дата звернення 23.03.2025).

12. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 24.03.2025).

13. «Навіть якщо завтра приймемо закон, треба щонайменше три роки»: Максим Щербатюк про захист персональних даних. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/navit-iakshcho-zavtra-pryymemo-zakon-potribno-shchonaymenshe-try-chotyry-roky-maksym-shcherbatiuk-pro-zakhyst-personalnykh-danykh/ (дата звернення: 24.03.2025).

14. Досвід медійної реформи для сфери захисту персональних даних. *Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення — офіційний веб сайт*. URL: https://webportal.nrada.gov.ua/zahyst-personalnyh-danyh-i-medijna-reforma-dosvid-ukrayiny/ (дата звернення: 24.03.2025).

15. Адвокатська таємниця: що необхідно знати клієнтам. *«Консультант» Юридичний маркетплейс: послуги юриста онлайн — consultant.net.ua*. URL: https://consultant.net.ua/consultant-article/5991 (дата звернення: 24.03.2025).

16. Адвокатська таємниця і конфлікт інтересів: коли інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці. *Рада адвокатів Київської області*. URL: https://radako.com.ua/advokatska-tayemnyczya-i-konflikt-interesiv-koly-informacziya-abo-dokumenty-mozhut-vtratyty-status-advokatskoyi-tayemnyczi/ (дата звернення: 24.03.2025).

17. Персональні дані: використання, захист і відповідальність — що потрібно знати. *ЮРЛІГА*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/201367_personaln-dan-vikoristannya-zakhist-vdpovdalnst--shcho-potrbno-znati (дата звернення: 24.03.2025).

18. Законодавчі вимоги до кібербезпеки: роль IT-юриста, юридическая помощь в Киеве и Львове. *Професійна допомога адвокатів та юристів в Києві або Львові*. URL: https://legalaid.ua/ua/zakonodavchi-vymogy-do-kiberbezpeky-rol-it-yurysta/ (дата звернення: 24.03.2025).

19. Адвокатське об'єднання «Максимальний Захист». URL: https://mzahyst.com.ua/cyberattacks/ (дата звернення: 24.03.2025).

20. 11 Best Cybersecurity Practices to Protect Your Firm — Joseph F. Rice School of Law. *University of South Carolina*. URL: https://sc.edu/study/colleges_schools/law/about/news/2020/11_best_cybersecurity_practices.php (date of access: 24.03.2025).

21. «Вас хакнули», ч. 1: про кіберзлочини на теренах юрринку. *Loйep*. URL: https://loyer.com.ua/uk/vas-haknulych — 1-pro-kiberzlochyny-na-terenah-yurrynku/ (дата звернення: 24.03.2025).

References

1. Dikhtiievskyi P. V. Administratyvno-pravove zabezpechennia zakhystu personalnykh danykh hromadian v umovakh voiennoho stanu. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia,* (10). 2023.

2. Anishchuk V. V. Problema zakhystu personalnykh danykh v kiberprostori. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu: Pravo.* № 84, ch. 3, 2024. S. 252—256.

3. Lyseiuk A., Svintsytska T. Pravove zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu ta yevrointehratsii. *Pravo ta innovatsii,* (4 (48), S. 32—38.

4. Chaplinska Yu. S. Kiberkultura i kiberbezpeka molodi v umovakh viiny. Psykholohichnyi praktykum. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii, 2023. 79 s.

5. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text (data zvernennia: 24.03.2025).

6. Deiaki pytannia zabezpechennia funktsionuvannia informatsiino-komunikatsiinykh system, elektronnykh komunikatsiinykh system, publichnykh elektronnykh reiestriv v umovakh voiennoho stanu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.03.2022 № 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-п#Text (data zvernennia: 24.03.2025).

7. Pyshkin S. Kiberataka na «Kyivstar», ymovirno, bula naimasshtabnishoiu atakoiu khakeriv z pochatku viiny. *RBK-Ukrayna.* URL: https://www.rbc.ua/rus/news/kiberataka-kiyivstar-ymovirno-bula-naymasshtabnishoyu — 1702729643.html (data zvernennia: 24.03.2025).

8. Russia conducted mass cyberattack on Ukraine's state registries, deputy PM says. *Reuters.* URL: https://www.reuters.com/technology/cybersecurity/russia-conducted-mass-cyberattack-ukraines-state-registries-deputy-pm-says — 2024-12-19/ (data zvernennia 23.03.2025).

9. La guerra cibernética entre Ucrania y Rusia se intensifica en paralelo al conflicto militar. *El Pais*. URL: https://elpais.com/internacional/2025-01-19/la-guerra-cibernetica-entre-ucrania-y-rusia-se-intensifica-en-paralelo-al-conflicto-militar.html? (data zvernennia 23.03.2025).

10. Konventsiia pro zakhyst osib u zviazku z avtomatyzovanoiu obrobkoiu personalnykh danykh: Konventsiia Rady Yevropy vid 28.01.1981. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text (data zvernennia: 24.03.2025).

11. Zahalnyi rehlament pro zakhyst danykh (GDPR). URL: https://gdpr-text.com/uk/ (data zvernennia 23.03.2025).

12. Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy vid 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (data zvernennia: 24.03.2025).

13. «Navit yakshcho zavtra pryimemo zakon, treba shchonaimenshe try roky»: Maksym Shcherbatiuk pro zakhyst personalnykh danykh. *Ukrainska Helsinska spilka z prav liudyny.* URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/navit-iakshcho-zavtra-pryymemo-zakon-potribno-shchonaymenshe-try-chotyry-roky-maksym-shcherbatiuk-pro-zakhyst-personalnykh-danykh/ (data zvernennia: 24.03.2025).

14. Dosvid mediinoi reformy dlia sfery zakhystu personalnykh. *Natsionalna rada Ukrainy z pytan telebachennia i radiomovlennia — ofitsiinyi veb sait.* URL: https://webportal.nrada.gov.ua/zahyst-personalnyh-danyh-i-medijna-reforma-dosvid-ukrayiny/ (data zvernennia: 24.03.2025).

15. Advokatska taiemnytsia: shcho neobkhidno znaty kliientam. *«Konsultant» Yurydychnyi marketpleis: posluhy yurysta onlain — consultant.net.ua.* URL: https://consultant.net.ua/consultant-article/5991 (data zvernennia: 24.03.2025).

16. Advokatska taiemnytsia i konflikt interesiv: koly informatsiia abo dokumenty mozhut vtratyty status advokatskoi taiemnytsi. *Rada advokativ Kyivskoi oblasti.* URL: https://radako.com.ua/advokatska-tayemnyczya-i-konflikt-interesiv-koly-informacziya-abo-dokumenty-mozhut-vtratyty-status-advokatskoyi-tayemnyczi/ (data zvernennia: 24.03.2025).

17. Personalni dani: vykorystannia, zakhyst i vidpovidalnist — shcho potribno znaty. *YuRLIHA.* URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/201367_personaln-dan-vikoristannya-zakhist-vdpovdalnst--shcho-potrbno-znati (data zvernennia: 24.03.2025).

18. Zakonodavchi vymohy do kiberbezpeky: rol IT yurysta, yurydycheskaia pomoshch v Kyeve y Lvove. *Profesiina dopomoha advokativ ta yurystiv v Kyievi abo Lvovi.* URL: https://legalaid.ua/ua/zakonodavchi-vymogy-do-kiberbezpeky-rol-it-yurysta/ (data zvernennia: 24.03.2025).

19. Advokatske ob'iednannia «Maksymalnyi Zakhyst». *Advokatske ob'iednannia «Maksymalnyi Zakhyst».* URL: https://mzahyst.com.ua/cyberattacks/ (data zvernennia: 24.03.2025).

20. 11 Best Cybersecurity Practices to Protect Your Firm — Joseph F. Rice School of Law. *University of South Carolina.* URL: https://sc.edu/study/colleges_schools/law/about/news/2020/11_best_cybersecurity_practices.php (date of access: 24.03.2025).

21. «Vas khaknuly», ch. 1: pro kiberzlochyny na terenakh yurrynku. *Loier.* URL: https://loyer.com.ua/uk/vas-haknulych — 1-pro-kiberzlochyny-na-terenah-yurrynku/ (data zvernennia: 24.03.2025).

Катерина Варналій,

адвокат АО «Barristers», секретар Комітету з кримінального права та процесу Ради адвокатів Одеської області

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: КОЛИ ПОСТ У FACEBOOK СТАЄ ДОКАЗОМ?

Ми живемо в епоху інформаційних технологій, де соціальні мережі стали не лише засобом спілкування, а й повноцінним інформаційним простором, що має ознаки публічного вираження поглядів. Саме тому дописи у Facebook, як і в інших соціальних мережах, за умови їх відкритості для невизначеного кола осіб, можуть розцінюватися як публічні висловлювання з відповідними правовими наслідками, тобто нести кримінальну відповідальності.

Уявіть ситуацію, ще вчора ви писали пост у соціальній мережі Facebook (який є публічним простором), що «всіх злодіїв — до стінки», а сьогодні до вас постукали у двері з обшуком. Правоохоронні органи також уважно читають вашу сторінку — та бачать виражені не просто емоції та обурення, а бачать погрози, заклик до насильства. Готуйтесь, що після таких дописів ваше слово може обернутися записом до протоколу. Кожен публічний допис може бути розцінений як намір, мотив, а то й зізнання у вчиненні кримінального правопорушення. У кожного слова, чи то коментаря, або публічного висловлювання є наслідки, які можуть потягти кримінальну відповідальність та стати підставою порушення кримінального провадження. Це вже не якась там дискусія — це об'єкт розслідування, який доступний всім та може перетворитися на доказ. А далі, як у кіно, тільки без режисера: огляд сторінки — протокол — експертиза — підозра.

Кримінальний кодекс України містить кримінальну відповідальність за поширення інформації в Інтернеті.

До початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну Кримінальний кодекс України містив дев'ять статей, які передбачали кримінальну відповідальність за поширення певних видів інформації, зокрема і в Інтернеті:

ст. 109 КК України дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади;

ст. 110 КК України посягання на територіальну цілісність і недоторканність України;

ст. 111 КК України державна зрада;

ст. 114-1 КК України перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань;

ст. 161 КК України порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, релігійної належності, релігійних переконань, інвалідності та інших ознак;

ст. 258-2 КК України публічні заклики до вчинення терористичного акту;

ст. 295 КК України заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку;

ст. 436 КК України пропаганда війни;

ст. 436-1КК України виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

З початку повномасштабного вторгнення більшість із зазначених статей не зазнали змін, лише декілька статей КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за поширення інформації, були внесені зміни після початку повномасштабного вторгнення, зокрема ст. ст. 111, 114-2,161, 436 КК України.

Варто пам'ятати, що написаний пост у Facebook — це не крик у порожнечу, це цифровий слід, який є підставою для порушення кримінальної справи. Адже у Кримінальний процесуальному кодексі слова мають вагу. І якщо вони вимовлені публічно — у вас на сторінці у соціальній мережі Facebook, доступній всім, — вони можуть перетворитися на доказ.

А далі — як у кіно, тільки без режисера: огляд сторінки — протокол — експертиза — підозра.

Як саме пост у соціальній мережі Facebook стає доказом?

Кримінальним процесуальним кодексом України закріплено, які документи можуть бути визнані допустимим, та використані, як доказ — достатньо, щоб вони були належним чином зафіксовані (ст. 99 КПК України). Слідчий разом із понятими (або з використанням відеофіксації, що передбачено ст. 104 КПК) здійснює огляд вебсторінки, складає протокол, долучає скріншоти, а далі — експерт із кібербезпеки встановлює, що саме ви є автором публікації.

Ваш емоційний пост — це вже мотив. А якщо є певні дії — то і намір. А якщо дописано: «Я це зробив, бо втомився від безкарності», — то й зізнання.

І ось уже порушена кримінальна справа не про свободу слова, а про доведення вини.

Зокрема Верховний Суд зазначив, що суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку, що інформація, яка поширюється через мережу Інтернет, орієнтована на необмежене коло осіб, відповідно є масовою інформацією. При цьому інтернет-видання (вебсайт) є засобом, призначеним для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації, тобто є засобом масової інформації. У свою чергу Facebook є загальновідомою соціальною мережею в інтернет-просторі, де засуджений публікував дописи, які були розраховані на необмежене коло осіб. Із самих дописів вбачається, що вони були призначені для підбурювання інших осіб до насильницької зміни, повалення конституційного ладу та захоплення державної влади в Україні. Оскільки соціальна мережа Facebook діє в інтернет-просторі й інформація на сторінках її користувачів, якщо власник сторінки не обмежив доступ до неї, є загальнодоступною, то ця соціальна мережа, на переконання Верховного Суду, є засобом, за допомогою якого така інформація поширюється серед необмеженого/невизначеного кола осіб.

Також Верховний Суд погодився з апеляційним судом, який зазначив, що відсутність у засудженого ознак публічної особи не впливає на кваліфікацію його дій, адже суб'єктом вчиненого кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 16 років. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС від 29.11.2023 у справі № 595/359/21 (провадження № 51-5402км23)

Отже, Конституцією України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34 КУ). Це фундаментальне право закріплено також у статті 10 Європейської конвенції з прав людини. Але важливо розуміти: і національне, і міжнародне законодавство визнає, що це право не є абсолютним та може бути обмежено — в інтересах національної безпеки, громадського порядку чи інших охоронюваних інтересах.

Таке уточнення і є тим правовим механізмом, який дозволяє державі втручатися у реалізацію свободи слова, якщо публікація несе загрозу національній безпеці, громадському порядку чи іншим охоронюваним інтересам. Таким чином, навіть публічний пост у соціальній мережі Facebook може набувати юридичного значення, якщо його зміст підпадає під ознаки правопорушення, передбаченого кримінальним законом.

* * *

ЯКЩО ЦІКАВО...

Facebook (Meta) — це одна з найбільших і відвідуваних соціальних мереж у світі, центральний офіс якої знаходиться в США, Каліфорнія, Менло Парк.

* * *

Біла буква «F», синій прямокутник — гранично простий логотип Фейсбук сьогодні є одним з найбільш впізнаваних у світі. Зображення — це рядкове написання шрифтом Klavika, оформлене в синьо-білих відтінках. За задумом розробників, такий простий логотип мав підкреслити відсутність формалізму компанії.

* * *

Серед причин, які дозволили Facebook стати однією з найпопулярніших і великих соціальних мереж у світі, — мінімальна кількість спаму — розробники Фейсбук встановлюють дуже жорсткі правила і обмеження, які унеможливлюють хаотичну розсилку спаму користувачам платформи.

Олександр Масін,

адвокат

АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА ОСКАРЖЕННЯ ЗУПИНЕННЯ РЕЄСТРАЦІЇ ПОДАТКОВИХ НАКЛАДНИХ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Вступ

Зупинення реєстрації податкових накладних (ПН) — одне з найбільш обговорюваних та болючих питань у сучасній податковій системі України, що підтверджується як численними зверненнями до Офісу бізнес-омбудсмена, так і судовими рішеннями, зокрема постановою Верховного Суду від 20.06.2023 року у справі № 520/12443/22, у якій зазначено, що «формальна відмова без аналізу поданих доказів суперечить принципам адміністративного провадження». та болючих питань у сучасній податковій системі України. Цей інструмент, запроваджений з метою боротьби з фіктивним ПДВ-кредитом та мінімізацією податкових зловживань, на практиці призводить до значного перешкоджання господарській діяльності сумлінних платників податків. У процесі реалізації положень Податкового кодексу України (далі — ПК України) та відповідних підзаконних нормативно-правових актів склалася ситуація, коли автоматичні алгоритми системи моніторингу податкових накладних не завжди забезпечують об'єктивну оцінку ризиковості операцій, а рішення про блокування ухвалюються без належного аналізу поданих документів.

Актуальність цієї теми зростає в контексті реформування фіскальної служби та цифровізації податкових процесів. У статті зроблено спробу системно проаналізувати нормативно-правове регулювання процедури зупинення реєстрації ПН, визначити проблемні аспекти адміністративного та судового порядку оскарження рішень податкових органів, а також узагальнити сучасну судову практику у спорах, пов'язаних з цим механізмом.

Проблематика і статистика

За даними Офісу бізнес-омбудсмена, лише за 2023 рік до Державної податкової служби України (ДПС) надійшло понад 50 000 скарг платників податків щодо неправомірного зупинення реєстрації ПН. Близько 40 % підприємств малого та середнього бізнесу зазначили про щонайменше один випадок блокування податкових накладних без об'єктивних причин. Масовість такого явища свідчить не лише про технічні недоліки системи автоматизованого моніторингу, але й про потенційні ризики надмірного фіскального тиску.

Наслідки блокування ПН для суб'єктів господарювання:

1. Фінансові втрати. Відсутність зареєстрованої ПН позбавляє покупця права на податковий кредит, що фактично робить операцію економічно невигідною. Постачальник, у свою чергу, втрачає контрагента.

2. Репутаційні ризики. Компанії, чиї ПН потрапили під блокування, часто втрачають ділову довіру з боку партнерів.

3. Юридичні витрати. Витрати на оскарження рішень податкових органів у адміністративному та судовому порядку можуть становити значні суми.

4. Ускладнення договірних відносин. Відсутність підтвердженої податкової події впливає на виконання зобов'язань за договорами.

Нормативно-правове регулювання

Зупинення реєстрації ПН регламентується такими основними нормативно-правовими актами:

• **Податковий кодекс України**, ст. 201.16, що передбачає механізм реєстрації ПН, а також підстави для її призупинення;

• **Постанова Кабінету Міністрів України № 1165** від 11.12.2019 року — встановлює критерії ризиковості платників і операцій, а також механізми обробки податкової інформації;

• **Наказ Міністерства фінансів України № 520** від 12.12.2019 року — деталізує процедуру подання пояснень та розгляду скарг на рішення про зупинення реєстрації ПН.

Варто зазначити, що Постанова № 1165 заклала основу для функціонування «СМКОР» (системи моніторингу податкових накладних), яка використовує алгоритми оцінки ризику, що нерідко спрацьовують із помилками. Основна критика з боку бізнесу зосереджена на надмірно широкому трактуванні «ризиковості» та автоматизованому характері ухвалення рішень.

Процедура адміністративного оскарження

Процедура адміністративного оскарження рішень про зупинення реєстрації податкових накладних є врегульованим інститутом податкового права, який має на меті забезпечити досудовий захист прав платника податків. Цей інститут умовно поділяється на два етапи: внутрішнє адміністративне реагування (подача пояснень і документів) та апеляційне (скарження рішення до вищого органу ДПС).

1. Подання пояснень і пакета документів (ст. 201.16 ПК України). Після зупинення реєстрації ПН платнику в електронному кабінеті надходить квитанція з рішенням про блокування, в якому зазначено код та опис причин. Платник має право протягом **365 календарних днів з дати складання податкової накладної**, що підлягає реєстрації, подати **пояснення та документи** до контролюючого органу.

Перелік документів не є вичерпним, проте на практиці доцільно надавати:

• копії первинних документів (накладні, акти, рахунки-фактури);

• платіжні документи (банківські виписки, платіжні доручення);

• договори, додаткові угоди;

• документи на підтвердження транспортування (ТТН, акти прийому-передачі);

• інші документи, які підтверджують реальність господарської операції.

Контролюючий орган зобов'язаний розглянути подані документи протягом **п'яти робочих днів**, після чого надає відповідне рішення: або відновлює реєстрацію ПН, або залишає рішення про зупинення в силі.

2. Подання скарги до ДПС України. У разі відмови в реєстрації ПН платник має право **протягом 10 календарних днів з дати отримання відмови** подати скаргу до ДПС України (центрального органу). Це передбачено **ст. 56 ПК України**.

Скарга подається через електронний кабінет платника або у письмовій формі. До скарги можуть повторно додаватися ті ж документи, що подавались на першому етапі, але з уточненням обставин та акцентами на допущених порушеннях процедур контролюючим органом нижчого рівня.

ДПС України розглядає скаргу **протягом 10 календарних днів**, у складних випадках — цей строк може бути продовжено до 20 календарних днів. За результатами розгляду ухвалюється одна з двох постанов:

• про задоволення скарги та зобов'язання зареєструвати ПН;

• про відмову у задоволенні скарги з належним обґрунтуванням.

На практиці велике значення має зміст супровідного листа до скарги: адвокат або уповноважена особа може викласти правову позицію, підкріплену нормами законодавства, роз'ясненнями ДПС та судовою практикою. Нерідко саме ґрунтовна юридична аргументація впливає на результат розгляду.

Проблемні аспекти

• Відсутність мотивувальної частини в рішеннях ДПС про відмову в реєстрації ПН.

• Ігнорування поданих документів або посилання на загальні підстави ризиковості без конкретизації.

• Застосування «штучних» підстав, не передбачених нормативно-правовими актами.

Роль адвоката в адміністративному процесі. У рамках адміністративної процедури адвокат виконує функцію не лише представника, а й активного учасника процесу доказування. Саме він може вплинути на підготовку пакета документів, надати правову оцінку дій органу контролю, сформувати правову позицію для адміністративного оскарження, а в разі потреби — підготувати позов до адміністративного суду. Таким чином, адміністративна стадія стає логічним підґрунтям для подальшого судового захисту, про що йтиметься в наступній публікації.

Адміністративна процедура складається з двох основних етапів:

1. Подання пояснень і пакета документів: Платник податків подає до органу ДПС документи, що підтверджують реальність господарської операції. Це можуть бути:

• договори;

• податкові накладні та рахунки;

- товарно-транспортні накладні;
- банківські виписки;
- акти виконаних робіт.

Згідно з ПК України, ДПС зобов'язана розглянути документи протягом **5 робочих днів** і прийняти відповідне рішення про реєстрацію або відмову.

2. Оскарження до ДПС України (центрального рівня). У разі відмови в реєстрації платник має право **протягом 10 календарних днів** подати скаргу до вищого органу. За результатами розгляду скарги (строк — **до 10 календарних днів**) може бути ухвалене рішення про задоволення скарги та реєстрацію ПН або про відмову.

На практиці саме на цьому етапі проявляється проблема формалізму: податковий орган не завжди надає мотивоване обґрунтування свого рішення або відмовляється враховувати надані докази.

Судове оскарження

Судове оскарження рішення податкового органу є наступним кроком у разі безуспішного адміністративного захисту. Платник подає адміністративний позов до окружного адміністративного суду за місцем розташування податкового органу. Предметом оскарження є рішення про відмову в реєстрації ПН.

Типові аргументи позивача:

- реальність господарської операції підтверджена документами;
- ДПС не довела ризиковість;
- рішення прийнято без належної оцінки доказів;
- відмова є формальною та не обґрунтована.

Аналіз судової практики

Останні роки засвідчили формування позитивної тенденції в судовій практиці на користь платників податків. Так, за даними аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень, близько **70 % позовів щодо оскарження відмов у реєстрації ПН задовольняються**.

У **постанові Верховного Суду від 20.06.2023 року у справі № 520/12443/22** зазначено: «Формальна відмова без аналізу поданих доказів суперечить принципам адміністративного провадження та є підставою для скасування рішення податкового органу». Також суди неодноразово наголошували на обов'язку ДПС **надавати належні й допустимі докази ризиковості**, а не покладатися виключно на автоматичні алгоритми.

Варто окремо відзначити, що суди визнають за платником право на податковий кредит при доведенні реальності операції, навіть якщо ПН не була зареєстрована, але податковий орган не зміг довести фіктивність.

Висновки та рекомендації

Адміністративна процедура оскарження зупинення реєстрації податкових накладних (ПН) у контексті чинного податкового законодавства України становить собою дієвий, хоча й не позбавлений недоліків, інструмент захисту інтересів платників податків. З формального боку вона виглядає як інституційно сформована система досудового врегулювання спору. Проте на практиці адміністративне оскарження нерідко виявляється малоефективним через бюрократизм, шаблонний підхід до розгляду скарг, відсутність обґрунтування рішень контролюючих органів, а також автоматизм у прийнятті рішень на підставі ризик-орієнтованих алгоритмів.

Судова практика останніх років, зокрема висновки Верховного Суду, чітко свідчать про готовність судів ставати на захист добросовісних платників. Суди активно апелюють до принципу верховенства права, зокрема в аспекті обов'язковості належного мотивування рішень податкових органів та оцінки кожної справи з урахуванням її конкретних обставин.

В умовах постійного вдосконалення електронних сервісів та посилення фіскального контролю зростає потреба у кваліфікованому супроводі таких процедур з боку адвокатів. Саме адвокат, як спеціаліст у сфері податкового й адміністративного права, здатен належно підготувати доказову базу, структурувати аргументацію, оперативно зреагувати на неправомірні дії податкового органу та ефективно відстоювати позицію платника в суді.

Рекомендації для правозахисної спільноти та адвокатів:

- Активно використовувати інструменти адміністративного оскарження як етап підготовки до судового розгляду.
- Оцінювати ефективність процедури з точки зору перспектив судового оскарження та фіксувати всі порушення податкових органів для використання у суді.
- Ініціювати адвокатські запити на роз'яснення причин відмов, що дозволяє формувати аргументовану процесуальну позицію.
- Надавати правову підтримку клієнтам ще на етапі моніторингу ризиковості та формування господарської документації.

У підсумку слід констатувати, що попри формальний характер адміністративної процедури, її грамотне ведення, зокрема із залученням адвоката, може суттєво підвищити шанси на захист прав платника

податків. Тенденції сучасної судової практики відкривають перспективи для подальшого розширення меж судового контролю над рішеннями ДПС, що, в свою чергу, надає адвокатській спільноті важливу місію — забезпечувати ефективний юридичний супровід на кожному з етапів захисту.

Адміністративна процедура оскарження зупинення реєстрації податкових накладних є важливим і водночас складним елементом податкового захисту бізнесу в Україні. За формальною процедурою криється низка проблем: автоматизм прийняття рішень, відсутність персональної відповідальності посадових осіб за протиправні відмови, низький рівень комунікації між податковими органами та платниками.

Разом із тим, судова практика демонструє позитивну тенденцію: суди дедалі частіше стають на бік добросовісних платників, визнаючи незаконність формальних відмов без належного аналізу документів.

Рекомендації для платників податків:

• Вчасно реагувати на зупинення реєстрації ПН — подавати пояснення з повним пакетом документів.

• Здійснювати попередній аудит ризиковості операцій згідно з Постановою № 1165.

• Не зволікати з поданням скарги до ДПС України та, у разі потреби, з позовом до суду.

• За можливості — залучати кваліфіковану правову допомогу для підготовки документів і захисту в суді.

У світлі подальшої реформи податкового адміністрування важливим завданням залишається створення прозорої та справедливої системи контролю, яка би не перешкоджала чесному бізнесу, а ефективно боролася з податковими зловживаннями.

І ТАКЕ БУВАЄ...

ІЗ ВИСТУПІВ У СУДІ

«Я стовідсотково впевнена, що саме Галина Чорна винесла з моєї літньої кухні три сапи, нове цинкове відро і шість трилітрових бутлів з огірками. Вона давно має таку репутацію, що тягне додому все, що побачить, тому її не підпускають наші сільські люди до двору далі хвіртки.

Я дуже довірлива людина, і життя серед таких небезпечних громадян так і не навчило все своє тримати під наглядом, так би мовити, у полі свого зору. Дванадцять років тому отака ласа до чужого добра принцеса, як Галина, вивела з двору мого чоловіка, Василя Дмитровича».

* * *

«Я — людина культурна. Зайшов до сусідів у двір спокійно, а не заскочив зненацька. Не матюкався і не лаявся, бо цього не люблю, а культурно звернувся до господарів, попросив більше не скубти нашу черешню з вулиці і не кидати на мій город порожні пластикові пляшки, бо вони засмічують довкілля. А сокира в моїй руці опинилася випадково, бо я перед серйозною розмовою із сусідами саме точив у гаражі інструмент і забув її там залишити».

* * *

«Кохаю свою дружину, хоча від неї за ці роки багато потерпав. І як мужчина, і як людина. І мати в неї відьма! Це медичний факт!»

* * *

«Свого сина Валерія я виховувала у строгості: лаялися з ним чи не щодня, іноді у нас доходило до бійки. Мужчина мусить бути мускулинним!»

* * *

«Всі свої нерви я витратив на Світлану Олександрівну. То вона живе зі мною, то біжить до першого чоловіка. Втретє вона зривається з двору саме перед новим роком, тож я зустрічаю веселі свята без веселощів.

Вони там попразникують, полаються і вона повертається до мене.

З таким сімейним розкладом будь-хто ослабне і зневіриться. Тому я прошу нас розлучити негайно, не чекаючи нового року!»

* * *

«Я — батько трьох дітей. У мене усього їх п'ятеро, але двоє вже дорослі. То вважати їх своїми дітьми чи ні — я вже й не знаю».

* * *

Із поліцейського протоколу:

«Із літньої кухні громадянин К. викотив дві сині пластикові діжки з обідочками, поналивав туди відходів із вигрібної ями, по самі обідочки і погрожував тикати головами у діжки сусідів Ольховичів і Зарубів, по черзі.

Каратиме їх, кричав, за те, що вони його проклинають, тому намірився вибивати диявольську дурість із сусідів лайном.

Заруби впізнали по тих обідочках свої діжки, які зникли з двору ще ранньої весни. Сварка між сусідами швидко переросла у криваву бійку. Силою рознімати громадян довелося поліцейським. Сині діжки з обідочками під час бійки не постраждали».

Максим Геннадійович Кварацхелія,

адвокат, голова Комітету з питань податкового права при Раді адвокатів Одеської області

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ДОДАТКОВА МОЖЛИВІСТЬ ДЛЯ ТВОРЧОГО АДВОКАТА

Чи є у Вас план, містер Фікс?
Так, адже є принцип верховенства права

1. Про що ця публікація?

Коли приписи закону не на користь клієнта, то знання конституційних норм та практики їх застосування може створити додаткові можливості для захисту прав клієнта.

Продемонструємо це на прикладі двох судових рішень, ухвалених у 2025 році:

1. рішення Конституційного Суду України, ухваленого 21 січня у справі № 3-р(ІІ)/2025[1],

2. постанови Верховного Суду (у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду), ухваленої 5 березня в адміністративній справі № 320/1390/24[2].

Обидві справи стосуються податкових спорів, але не можна виключити аналогічну можливість в інших категоріях справ.

Таким чином, ця публікація присвячена прикладу незастостосування Верховним Судом закону на підставі невідповідності принципу верховенства права.

2. Ключове питання розглянуте Верховним Судом в адміністративній справі № 320/1390/24

Чи можна вважати правомірним застосування штрафних санкцій за реєстрацію *у червні 2022 року* податкових накладних, граничний строк реєстрації яких припав на період до *23.02.2022 року*, згідно з законом, яким скасовано карантинний та воєнний мораторії на застосування штрафних санкцій, за таких обставин:

1) *26.05.2022* закон офіційно оприлюднено;

2) згідно з законом з *27.05.2022* скасовуються карантинний та воєнний мораторії на застосування штрафних санкцій за нереєстрацію податкових накладних, граничний строк реєстрації яких припав на період до 23.02.2022.

Задля відповіді на ключове питання Верховний Суд також висловився щодо наступних питань:

1. Чи відповідає принципу верховенства права відсутність розумного часового проміжку між офіційним оприлюдненням закону і набранням ним чинності?

2. Чи може бути правомірним незастосування закону внаслідок його невідповідності принципу верховенства права?

3. Чи можна не застосувати штрафні санкції, передбачені зазначеним законом, якщо їх застосування порушує принцип верховенства права?

3. Верховенство права та визначення його змісту

Згідно зі ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє **верховенство права. Саме права, а не закону**[3].

Судове рішення повинно ґрунтуватися на засадах **верховенства права**, бути законним і обґрунтованим (ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства України). Аналогічні за змістом приписи передбачені ст. 236 Господарського процесуального кодексу України, ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України.

Однак Кримінальний процесуальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення не містять аналогічних вимог до судових

[1] https://ccu.gov.ua/dokument/3-rii2025

[2] www.reyestr.court.gov.ua/Review/125656350

[3] Жирним шрифтом текст тут і надалі виділений автором публікації.

рішень у кримінальному провадженні та постанов у провадженні про адміністративні правопорушення (ст. 370 КПК України та гл. 23 КУпАП відповідно).

Поряд з цим принцип верховенства права віднесений законом до загальних засад кримінального провадження (ч. 1 ст. 7 КПК України), цивільного судочинства (ч. 3 ст. 2 ЦПК України), господарського судочинства (ч. 3 ст. 2 ГПК України) та адміністративного судочинства (ч. 3 ст. 2 КАС України).

Додамо, що відповідно до ст. 129 Конституції України суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права.

Поряд з цим **лише у двох галузях законодавства** закон містить визначенння змісту принципа верховенства права. Але і це визначення не можна вважати повними.

У кримінальному процесуальному законодавсті та у законодавстві про адміністративне судочинство містяться такі правові норми:

Суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, **відповідно до якого** зокрема людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ч. 1 ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України).

Кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, **відповідно до якого** людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ч. 1 ст. 8 Кримінального процесуального кодексу України).

Якщо закон не містить визначення повного змісту принципу верховенства права, тоді судова влада має обов'язок його надати.

Адже на це прямо вказано законом — забороняється відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів *неповноти, неясності,* суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини (ч. 4 ст. 8 КАС України). Аналогічні приписи передбачені ч. 1 ст. 11 ГПК України та ч. 10 ст. 10 ЦПК України.

Відповідно до цього спробуємо знайти відповіді у судових рішеннях, а саме у рішеннях Конституційного Суду України та Верховного Суду, найвищого суду у системі судоустрою України.

4. Правові наслідки невідповідності законів та інших правових актів Конституції України

Згідно з ч. 3 ст. 7 Кодексу адміністративного судочинства України у разі невідповідності правового акта Конституції України, закону України, міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або іншому правовому акту суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу, або положення відповідного міжнародного договору України.

Важливо: відповідно до ч. 4 ст. 7 Кодекс адміністративного судочинства України, якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, суд не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії.

У такому випадку **суд *після*** винесення рішення у справі **звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України** подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, що віднесено до юрисдикції Конституційного Суду України.

Аналогичні приписи передбачені ч. 1 ст. 11 ГПК України та ч. 10 ст. 10 ЦПК України.

У нас відсутні відомості про наявність подання Верховним Судом до Конституційного Суду України щодо конституційності податкового закону, який не був застосований Верховним Судом у адміністративній справі № 320/1390/24.

5. Правові висновки Конституційного Суду України

Згідно абзацу 3 підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року № 1-р/2020:

Верховенство права слід розуміти зокрема як *механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади*.

У рішенні Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018 (справа № 1-6/2018) зазначено, що *основними елементами конституційного принципу верховенства права* є справедливість, рівність, **правова визначеність**.

Конституційні та конвенційні принципи, на яких базується гарантія кожному прав і свобод осіб та їх реалізація, *передбачають правові гарантії, правову визначеність і пов'язану з ними передбачуваність законодавчої політики*, необхідні для того, щоб учасники відповідних правовідносин *мали можливість завбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх законних очікуваннях,* що набуте ними на підставі чинного законодавства право, його зміст та обсяг буде ними реалізовано (абзац третій пункту 4 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005).

Принцип правової визначеності вимагає від законодавця чіткості, зрозумілості, однозначності правових норм, їх **передбачуваності (прогнозованості)** для забезпечення стабільного правового становища.

У п. 2.2 рішення Конституційного Суду України від 21 січня 2025 року (справа № 3-р(ІІ)/2025), вказане наступне:

Верховенство права як нормативний ідеал для кожної системи права і як універсальний та інтегральний принцип права потрібно розглядати зокрема у контексті такої засадничої його складової, як принцип юридичної визначеності. Конституційний Суд України у своїх рішеннях сформулював юридичні позиції щодо розуміння принципу юридичної визначеності як складника принципу верховенства права, що є застосовними й у цій справі, зокрема вказавши, що:

— у контексті статті 8 Конституції України юридична визначеність забезпечує адаптацію суб'єкта правозастосування до нормативних умов юридичної дійсності та його впевненість у своєму юридичному становищі, а також захист від свавільного втручання держави (абзац четвертий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 23 січня 2020 року № 1-р/2020);

— юридична визначеність дає можливість учасникам суспільних відносин завбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх легітимних очікуваннях (legitimate expectations) (абзац другий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 5 червня 2019 року № 3-р(І)/2019);

— принцип юридичної визначеності є істотно важливим у питаннях дієвості верховенства права (правовладдя); одним зі складових елементів загального принципу юридичної визначеності є вимога (як принцип) передбачності приписів права (друге речення абзацу першого, перше речення абзацу другого підпункту 2.1.1 підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 18 червня 2020 року № 5-р(ІІ)/2020).

Конституційний Суд України також ураховує практику Європейського суду з прав людини, за якою:

— принцип юридичної визначеності є одним із засадничих аспектів верховенства права (рішення у справі Брумареску проти Румунії від 28 жовтня 1999 року (заява № 28342/95), § 61);

— згідно з критерієм якості приписи права мають бути доступними для заінтересованої особи, яка могла б передбачати наслідки їх застосування щодо себе, та не суперечити принципові верховенства права (рішення у справі Kruslin v. France від 24 квітня 1990 року (заява № 11801/85), § 27, рішення у справі Фельдман проти України (№ 2)/Feldman v. Ukraine (№ 2) від 12 січня 2012 року (заява № 42921/09), § 23).

Європейський суд з прав людини наголошував на різниці між звичайним очікуванням, яким би зрозумілим воно не було, і легітимним очікуванням, яке повинно бути більш конкретним і базуватися на нормативних приписах законодавства чи усталеній національній судовій практиці (ухвала щодо прийнятності заяв у справі Von Maltzan and Others v. Germany від 2 березня 2005 року (заяви № 71916/01, 71917/01, 10260/02), § 112).

У п. 3 рішення Конституційного Суду України від 21 січня 2025 року (справа № 3-р(ІІ)/2025), вказане наступне:

У контексті принципу верховенства права важливим є встановлення під час унесення змін до законодавства розумного часового проміжку між офіційним оприлюдненням закону і набранням ним чинності. Конституційний Суд України у Рішенні від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 наголошував, що принцип верховенства права передбачає **внесення законодавчих змін із визначенням певного перехідного періоду (розумного часового проміжку між офіційним оприлюдненням закону і набранням ним чинності), який дасть особам час для адаптації до нових обставин**; тривалість перехідного періоду у разі зміни юридичного регулювання суспільних відносин має визначати законодавець у кожній конкретній ситуації з урахуванням таких критеріїв: мети закону в межах правової системи і характеру суспільних відносин, що ним регулюються; кола осіб, до яких застосовуватиметься закон, і їх здатності підготуватися до набрання ним (його новими положеннями) чинності; інших важливих обставин, зокрема тих, що визначають час, необхідний для набрання чинності таким законом (абзац п'ятий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини). Конституційний Суд України також зазначав, що зміни в юридичне регулювання мають бути внесені так, щоб особи, юридичного статусу яких такі зміни стосуються, мали реальну можливість адаптуватися до нової юридичної ситуації, зокрема *встигли* реалізувати певні права (вчинити потрібні дії) у спосіб, установлений законодавством до внесення відповідних змін (перше речення абзацу другого підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 15 квітня 2020 року № 2-р(ІІ)/2020).

Конституційний обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, установлених законом, деталізовано у статтях 16, 35—38 Податкового кодексу

України. Виконання зазначеного обов'язку — це багатостадійний процес, у якому беруть участь платники податків, податкові органи, інші зобов'язані особи. Відповідно конституційний обов'язок сплачувати податки не може бути виконаним одночасно зі зміною елементів податку, оскільки сплаті податку передує досить складний та багатостадійний процес, який потребує певного часу для пристосування до нових правил. Таке набрання чинності законом, по суті, неминуче призводить до притягнення суб'єктів господарювання до юридичної відповідальності за невиконання цього нового податкового зобов'язання.

Конституційний Суд України також наголошує, що держава, установлюючи податки та збори, має визначити правові механізми, які забезпечать належне виконання платником конституційного обов'язку сплачувати податки та зокрема забезпечити ухвалення підзаконних актів.

6. Правові висновки Верховного Суду в адміністративній справі № 320/1390/24

Аналізуючи наявність легітимної мети втручання держави у майнові права Позивача за обставин, що склалися у цій справі, Суд бере до уваги те, що **держава не створила** такого правового регулювання і фактичних умов, за яких Позивач міг *завчасно передбачити* відповідні наслідки своєї поведінки *щодо нереєстрації до 26.05.2022 в ЄРПН* податкових накладних, складених за обставинами цієї справи протягом *листопада 2021 року — січня 2022 року*.

Фактично **з *27.05.2022*** усі платники, які не зареєстрували податкові накладні, граничний строк реєстрації яких припав на період до 23 лютого 2022 року, *автоматично підлягали відповідальності*.

При цьому закон про внесення відповідних змін (Закон від 12.05.2022 № 2260-IX) опублікований ***26.05.2022*** в умовах воєнного стану, обмеженого часу роботи електронних сервісів податкових органів та *за відсутності завчасного попереднього* роз'яснення змісту та наслідків прийняття цього законодавчого акта для платників податків, *які були впевнені, що захищені карантинними та воєнними мораторіями на застосування штрафних санкцій*.

Суд апеляційної інстанції, відмовляючи у задоволенні позовних вимог, виходив з того, що оскільки податкові накладні, складені Позивачем в період з листопада 2021 року по січень 2022 року, були *зареєстровані в ЄРПН в червні 2022 року*, то Відповідач правомірно застосував штрафні санкції на підставі пункту 120-1.1 ПК.

Вказана позиція апеляційного суду, як і притягнення до відповідальності за таких умов *не можуть* бути визнані такими, що базуються на принципі верховенства права, адже вони **не відповідають засадам правової визначеності та передбачуваності.**

7. Що вирішив Верховний Суд в адміністративній справі № 320/1390/24

Враховуючи вищевикладене, а також реєстрацію Позивачем податкових накладних, складених за період з листопада 2021 року по січень 2022 року, до 15 липня 2022 року, *застосування до Позивача штрафних санкцій за несвоєчасну реєстрацію податкових накладних покладає на Позивача* **додатковий надмірний тягар** та **є порушенням основоположних принципів верховенства права та принципу належного урядування.**

З огляду на викладене штрафні санкції на підставі оскаржуваного податкового повідомлення-рішення накладені протиправно.

Висновок

В Україні визнається та діє верховенство права. Саме права, а не закону.

Норма про це є конституційною, адже передбачена ст. 8 Конституції України.

Обов'язковість застосування судами принципу верховенства права зазначена у нормах процесуальних галузей законодавства України.

Поряд з цим закон не визначає повний зміст принципу верховенства права. Таке визначення можна знайти у судових рішеннях, зокрема Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України та Верховного Суду.

Судове визначення змісту принципу верховенства права є достатньо широким. Настільки, що за наявності творчого підходу може з'явитися юридичне підгрунття для незастосування закону у випадку його невідповідності принципу верховенства права.

Чи не є це додатковою можливістю для адвоката з метою правомірного незастосування закону у певних випадках? Для творчого адвоката…

Владислав Олександрович Гриценюк,

адвокат, керуючий партнер Адвокатського об'єднання «EXPONENTA», голова Комітету зі спортивного права Ради адвокатів Одеської області

АДВОКАТ У СПОРТИВНІЙ СФЕРІ: НОВІ ГОРИЗОНТИ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Вступ

Спортивне право сьогодні формується як новий напрям юридичної практики в Україні. Попит на правничі послуги у спортивному секторі зростає завдяки професіоналізації спорту, збільшенню фінансових оборотів та міжнародних контактів у цій сфері. У світі спортивне право вже давно є самостійною галуззю, що охоплює широкий спектр відносин — від контрактів спортсменів до вирішення спорів у міжнародному арбітражі. Натомість в Україні ця сфера перебуває лише на стадії становлення і багато аспектів спортивних правовідносин поки що чітко не врегульовані національним законодавством. Ця стаття пропонує глибокий аналіз ролі адвоката у спортивному середовищі (професійний супровід спортсменів, клубів, федерацій), огляд чинного українського законодавства (зокрема Закону України «Про фізичну культуру і спорт», трудових, податкових та договірних аспектів), а також міжнародного нормативного поля (регламенти FIFA, Кодекс WADA, Кодекс CAS). Окрім того, розглянуто приклади з практики, що ілюструють типові проблеми і роль адвоката, проаналізовано виклики та можливості розвитку спортивного права в Україні й окреслено роль адвокатської спільноти у становленні цієї галузі.

Роль адвоката у спортивному середовищі

Загальна характеристика ролі. Адвокат у спортивній сфері виконує різноманітні функції залежно від того, чиї інтереси він представляє — спортсмена, спортивного клубу чи федерації. У кожному з цих випадків від юриста вимагається знання специфіки спортивної діяльності, вміння орієнтуватися в мультидисциплінарному правовому полі (цивільне, трудове, адміністративне право тощо) та розуміння внутрішніх правил спортивних організацій. Нерідко спортивний юрист діє не лише як правник, але й як агент спортсмена, опікуючись його юридичними, фінансовими та іншими інтересами. Внаслідок цього адвокатам, які працюють зі спортсменами, потрібні навички з багатьох галузей права, а подекуди й компетенції спортивних агентів. Для комплексного захисту прав клієнтів у спорті правнику також доводиться співпрацювати з фахівцями інших напрямів — менеджерами, фінансовими аналітиками, бухгалтерами, страховими експертами — аби забезпечити професійний супровід протягом усієї кар'єри спортсмена.

Супровід спортсменів. При представництві інтересів спортсменів адвокат забезпечує правовий захист та підтримку на всіх етапах спортивної діяльності. Одне з ключових завдань — договірна робота: юрист веде переговори та готує контракти спортсмена з клубами (трудові договори), спонсорами, агентами, рекламними партнерами. Важливо подбати про вигідні і безпечні умови контрактів — від розміру винагороди до положень про дострокове розірвання, трансфери або оренду гравця. Окрім того, адвокат консультує спортсменів щодо іміджевих прав (право на використання імені та зображення в маркетингових цілях), страхування від травм, дотримання режиму конфіденційності та інших питань. Особлива роль правника проявляється у випадках дисциплінарних проваджень проти спортсменів — наприклад, у справах про допінг або порушення спортивної етики. Адвокат готує спортсмена до слухань у відповідних комітетах чи судах, збирає доказову базу (медичні довідки, експертні висновки),

забезпечує дотримання процедурних прав спортсмена. Під час розслідувань щодо допінгу чи інших порушень юрист часто виступає посередником між спортсменом та спортивними органами (федераціями, антидопінговими агенціями), допомагаючи досягти справедливого результату або подати апеляцію. Таким чином, адвокат для спортсмена є одночасно і правовим радником, і захисником його інтересів у відносинах зі спортивними організаціями та третіми особами.

Супровід клубів. Не менш важливою є роль адвоката при роботі зі спортивними клубами (професійними командами). Клуб як роботодавець та господарюючий суб'єкт вступає у численні правовідносини — з гравцями та тренерами (трудові договори), з іншими клубами (трансферні контракти, оренда гравців), зі спонсорами та комерційними партнерами, з уболівальниками та органами влади. Адвокат забезпечує юридично грамотне укладення та виконання цих договорів, аби мінімізувати ризики для клубу. Зокрема при трансферах гравців юрист контролює дотримання регламентів FIFA щодо переходів (наприклад, правил компенсації за підготовку, дотримання трансферних вікон тощо) та умов контракту, щоб уникнути санкцій. Якщо виникають спори — скажімо, гравець розриває контракт в односторонньому порядку, або інший клуб не платить узгоджену трансферну суму, — адвокат представляє інтереси клубу в органах вирішення спорів. На національному рівні це можуть бути дисциплінарні та арбітражні органи федерацій (наприклад, палата з вирішення спорів при Українській асоціації футболу), а на міжнародному рівні — комітети FIFA або Спортивний арбітражний суд (CAS). Відомим прикладом є справа ФК «Шахтар» (Донецьк) проти бразильського футболіста Матузалема: після одностороннього розірвання контракту клуб через FIFA та CAS домігся присудження компенсації за порушення угоди. Окрім спорів щодо контрактів, юристи консультують клуби з питань дотримання регламентів ліг і федерацій (ліцензування клубів, фінансовий fair play, правила безпеки на стадіонах), оподаткування спортивної діяльності клубу, управління інтелектуальною власністю (товарні знаки клубу, телетрансляції). Таким чином, адвокат є ключовою фігурою у правовому забезпеченні стабільної діяльності клубу та захисті його інтересів як на внутрішній, так і на міжнародній арені.

Супровід федерацій та асоціацій. Ще одним специфічним напрямом є робота адвоката зі спортивними федераціями та іншими керівними органами спорту. Національні спортивні федерації відповідають за організацію змагань, дисципліну, впровадження міжнародних правил на території країни, й у цій діяльності виникає потреба в постійному правовому супроводі. Адвокат надає допомогу у нормотворчій діяльності федерації: розробці статутів, регламентів змагань, положень про трансфери, дисциплінарних кодексів, які б відповідали вимогам як національного законодавства, так і міжнародних стандартів (правил відповідної міжнародної федерації, вимог WADA тощо). Важливо забезпечити, щоб внутрішні документи федерації не суперечили законам України і водночас були визнані міжнародними органами. Крім того, федерація як суб'єкт громадської діяльності часто взаємодіє з державними органами — наприклад, при отриманні фінансування, статусу національної спортивної федерації, проведенні міжнародних змагань в Україні. Юридичний супровід необхідний для належного оформлення таких відносин, отримання дозволів, виконання вимог органів влади. Окремий пласт роботи — дисциплінарні та апеляційні процедури. Дисциплінарні комітети федерацій розглядають справи про порушення (допінг, неспортивна поведінка, договірні матчі тощо), і адвокат може виступати як радник або член таких органів, забезпечуючи справедливий розгляд. Якщо рішення федерації оскаржується — наприклад, спортсмен подає апеляцію до Спортивного арбітражу, — федерація залучає адвокатів для захисту своєї позиції на цьому рівні. В підсумку, правник сприяє тому, щоб діяльність спортивних об'єднань здійснювалася в легітимному полі, а їхні рішення були обґрунтованими та стійкими перед можливими юридичними викликами.

Огляд українського законодавства у сфері спорту

Закон України «Про фізичну культуру і спорт». Базовим актом, що регулює відносини у спортивній сфері, є Закон України «Про фізичну культуру і спорт». Цей закон визначає загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи діяльності у сфері фізичної культури і спорту. Прийнятий вперше у 1993 році (в редакції 2012 року із наступними змінами), він закріплює засади державної політики у галузі спорту, розмежовує повноваження державних органів та спортивних організацій, містить визначення основних термінів (зокрема дає нормативне визначення поняття «спорт»). Закон окреслює статус суб'єктів спортивної діяльності — спортсменів, тренерів, спортивних клубів, федерацій, олімпійського і паралімпійського руху тощо — та встановлює їхні права і обов'язки. В ньому врегульовано питання підготовки спортивного резерву, проведення спортивних заходів, фінансування фізичної культури і спорту, соціального захисту спортсменів і тренерів (наприклад,

призначення стипендій, пенсій за спортивні заслуги, страхування спортсменів). Закон містить положення про боротьбу з допінгом та насильством у спорті, про міжнародне спортивне співробітництво, а також встановлює відповідальність за порушення законодавства у цій сфері. Загалом цей закон є рамковим і комплексним, визначаючи основи правового регулювання спорту у системі правових відносин в Україні. Водночас деталізація багатьох питань здійснюється іншими законами та підзаконними актами.

Трудові відносини спортсменів і тренерів. Специфіка спортивної діяльності зумовлює особливості трудового права у цій сфері. Більшість професійних спортсменів та тренерів в Україні формально є найманими працівниками спортивних клубів, шкіл вищої спортивної майстерності, центрів олімпійської підготовки чи інших організацій. Вони укладають трудові договори відповідно до Кодексу законів про працю України, але такі договори мають ряд особливостей. Зокрема у спорті широко використовуються строкові трудові договори (контрактна форма найму) — на сезон, на певний строк або до конкретної дати, що пов'язано з циклічністю спортивних змагань та віковими межами кар'єри спортсмена. Законодавство дозволяє укладати контракти зі спортсменами і тренерами на визначений термін навіть у випадках, коли для звичайних працівників вимагалася б необмежена дія договору (такі винятки передбачені ст. 23 КЗпП України для роботи у сфері спорту). У контрактах спортсменів зазвичай прописуються права та обов'язки сторін з урахуванням специфіки: обов'язок спортсмена підтримувати спортивну форму, дотримуватися розпорядку і вимог тренерів; обов'язок клубу забезпечувати умови для тренувань, екіпіровку, медичне обслуговування, виплачувати заробітну плату, премії тощо. Окремі аспекти праці спортсменів регламентуються підзаконними актами та внутрішніми документами федерацій — наприклад, Положення про порядок трансферу (переходу) спортсменів може встановлювати, коли і як спортсмен може змінити клуб, не порушуючи трудовий контракт. Важливо, що трудові спори спортсменів та клубів нерідко вирішуються не у загальних судах, а в спеціальних юрисдикційних органах спорту (арбітражних палатах федерацій або CAS), згідно з арбітражними застереженнями у контрактах чи статутах спортивних органів. Це створює паралельну систему вирішення трудових конфліктів у спорті, яка покликана бути більш оперативною та враховувати особливості сфери. Разом з тим, адвокат спортсмена або клубу повинен знати і норми національного трудового законодавства (щодо гарантій працівників, порядку звільнення, дисциплінарної відповідальності тощо), і положення спортивних регламентів, щоб успішно захистити інтереси клієнта.

Висновок

Адвокат у спортивній сфері — це не просто юрист, а стратегічний партнер спортсменів, клубів і федерацій. З огляду на зростання ролі спорту спортивне право вимагає глибоких знань як національного, так і міжнародного регулювання. Попри виклики, галузь активно розвивається, відкриваючи для українських правників нові можливості, від участі в міжнародних спорах до формування правової основи спорту в Україні.

«ВИ НІКОЛИ НЕ ДІЗНАЄТЕСЯ, ЯКИМИ СИЛЬНИМИ ВИ Є, ПОКИ НЕ ЗРОБИТЕ КРОК ВПЕРЕД»

***Майкл ДЖОРДАН** (нар. 1963 р.), американський баскетболіст, якого часто називають найкращим гравцем у баскетбол усіх часів та народів, багаторазовий переможець чемпіонату Національної баскетбольної асоціації в складі команди «Чикаго Буллз», дворазовий олімпійський чемпіон*

Надія Гніздовська,
адвокатка, партнерка АО «Юріс Феррум», голова Комітету з питань будівельного права Ради адвокатів Одеської області, членкиня Будівельного комітету НААУ

Ганна Гніздовська,
к. ю. н., адвокатка, керуюча партнерка АО «Юріс Феррум», секретар Комітету з питань будівельного права Ради адвокатів Одеської області

Дар'я Степанова,
юристка АО «Юріс Феррум»

ОСТАННІ ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО САМОЧИННОГО БУДІВНИЦТВА

Анотація. У статті проаналізовано ключові зміни судової практики щодо визначення та правових наслідків самочинного будівництва. Особливу увагу приділено підходам Верховного Суду до застосування норм матеріального та процесуального права у справах цієї категорії, а також критеріям, за якими суди кваліфікують будівництво як самочинне.

Розглянуто тенденції зміни підходів до доказування у таких справах, що сприяє більш гнучкому та комплексному розгляду кожного випадку. Це дозволяє адвокатам ефективніше захищати інтереси клієнтів і знаходити оптимальні шляхи врегулювання спорів.

1. Вступ

Проблематика самочинного будівництва в Україні є традиційно гострою, особливо в умовах активної забудови територій без належного правового оформлення. Самочинне будівництво, як порушення містобудівного законодавства, часто стає предметом судових спорів щодо права власності, знесення об'єктів, чи приведення їх у відповідність до будівельних норм.

Йдеться не лише про порушення формальностей — самочинне будівництво часто породжує масштабні юридичні спори, зокрема щодо права власності, обов'язку знесення споруд або можливості їх легалізації.

У 2023—2024 роках Верховний Суд сформував низку нових підходів у цій сфері, що мають суттєве значення для практики.

Ці оновлення в судовій практиці вказують на зміну акцентів: від формального підходу до більш зваженого аналізу обставин кожної конкретної справи.

У статті ми розглянемо останні тенденції судової практики та опишемо, які способи захисту прав та законних інтересів клієнтів є найбільш ефективними.

2. Поняття самочинного будівництва та його ознаки

Згідно з ч. 1 ст. 376 ЦК України, самочинним є будівництво без відповідного дозвільного документа, з порушенням будівельних норм і правил, або на земельній ділянці, не відведеній для цієї мети. У судовій практиці ці три ознаки є кумулятивними: наявність хоча б однієї з них створює підстави для визнання будівництва самочинним.

Разом з тим, суди все частіше застосовують системне тлумачення цієї норми, звертаючи увагу на реальні обставини справи, тривалість користування, інтереси третіх осіб і добросовісність забудовника.

Відповідно до частини 1 статті 376 Цивільного кодексу України, будівництво визнається самочинним коли здійснене:

1. Без відповідного дозвільного документа.
2. З порушенням будівельних норм і правил.
3. На земельній ділянці, не відведеній для цієї мети.

Однією з основних ознак самочинного будівництва є зведення об'єкта **без отримання встановленого законодавством дозвільного документа**, який дає право на початок виконання будівельних робіт. Відповідно до положень статті 34 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» та пункту 2 Порядку виконання підготовчих та будівельних робіт (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 № 466), **існують три форми таких документів:**

- **повідомлення про початок будівельних робіт**, що подається для об'єктів, які споруджуються за будівельним паспортом;
- **декларація про початок виконання будівельних робіт** — для об'єктів I—III категорії складності;
- **дозвіл на виконання будівельних робіт**, який видається для об'єктів IV—V категорії складності.

Кожен із цих документів виконує функцію правової підстави для будівництва та є обов'язковим залежно від категорії складності об'єкта, що визначається за технічними та інженерними критеріями згідно зі статтею 32 вищезгаданого закону.

Віднесення до відповідної категорії відбувається проєктувальником спільно з замовником, а щодо IV і V категорій — за процедурою, встановленою Кабінетом Міністрів України.

Крім того, наявність одного з вказаних документів можлива лише за умови, що у замовника є право власності або користування земельною ділянкою, підтверджене відповідними правовстановлюючими документами чи договором суперфіцію.

Таким чином, якщо особа здійснює забудову без належної дозвільної процедури — навіть за наявності розробленої проєктної документації, — це створює юридичні підстави для визнання такого об'єкта самочинним, згідно з частиною 1 статті 376 Цивільного кодексу України.

Найбільш концептуально складна ознака пов'язана з правовим режимом земельної ділянки. Тут ключове значення має **цільове призначення земельної ділянки**, встановлене відповідно до законодавства.

Цільове призначення земельної ділянки має переважне значення над містобудівною документацією місцевого рівня для видання будівельного паспорта (постанова КАС ВС від 4 липня 2023 року у справі № 280/12008/21). Забудова земельної ділянки здійснюється в межах її цільового призначення, встановленого відповідно до законодавства, а власник земельної ділянки має право використовувати її на свій розсуд відповідно до її цільового призначення.

Зазначена постанова у справі № 280/12008/21 розглядатиметься більш докладно далі.

Однією з фундаментальних підстав визнання будівництва самочинним є **використання земельної ділянки всупереч її цільовому призначенню**. Частина 1 статті 376 Цивільного кодексу України прямо вказує: якщо будівництво здійснено на земельній ділянці, що не відведена для цієї мети, об'єкт вважається самочинним. Це положення не потребує доведення інших порушень — достатньо невідповідності призначення землі виду забудови.

Право власника використовувати земельну ділянку для забудови гарантується зокрема ст. 375 ЦК України, однак із чіткою умовою: лише в межах цільового призначення, визначеного відповідно до вимог земельного та містобудівного законодавства.

Згідно зі ст. 20 Земельного кодексу України, категорія землі та її цільове призначення встановлюються на підставі документації із землеустрою, і саме вони визначають, який вид забудови допускається. Наприклад, будівництво житлового будинку на землях сільськогосподарського призначення або промисловості без зміни цільового призначення є незаконним.

Правова позиція Великої Палати Верховного Суду свідчить про те, що зведення об'єкта нерухомості на земельній ділянці особою, яка не є її власником, становить пряме втручання у право власності законного власника цієї ділянки. Такий підхід закріплений зокрема у постанові ВП ВС від 15 листопада 2023 року у справі № 916/1174/22. У ній наголошується, що правовий режим самочинного будівництва невіддільно пов'язаний із правовідносинами щодо землі,

про що свідчить і розміщення статті 376 Цивільного кодексу України у главі 27 «Право власності на землю (земельну ділянку)».

Верховний Суд вказує, що коли на земельній ділянці з'являється об'єкт нерухомості, збудований іншою особою, це безстроково і без належних правових підстав обмежує розпорядження, користування і володіння земельною ділянкою її законним власником. Причому порушення прав власника має місце незалежно від того, чи здійснена державна реєстрація права власності на самочинно збудовану споруду.

У постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 04.07.2023 у справі № 280/12008/21 зроблено принциповий висновок: **цільове призначення земельної ділянки має переважну юридичну силу** порівняно з положеннями містобудівної документації на місцевому рівні.

Суди попередніх інстанцій стали на бік органу місцевого самоврядування, фактично надавши перевагу містобудівній документації над зареєстрованим цільовим призначенням землі. Було зазначено, що існування обмежень, визначених генеральним планом, є достатньою підставою для відмови у видачі будівельного паспорта.

Верховний Суд скасував рішення судів попередніх інстанцій і задовольнив позов. Суд зробив правовий висновок, який має істотне значення для правозастосовної практики: *цільове призначення земельної ділянки, встановлене відповідно до законодавства, має пріоритет над положеннями містобудівної документації на місцевому рівні*.

Ключові аргументи Верховного Суду:

- власник земельної ділянки має право використовувати її **відповідно до цільового призначення**, зазначеного в Державному земельному кадастрі (ст. 20, 38, 39 ЗК України, ст. 375 ЦК України);
- відомості про цільове призначення мають **публічну достовірність**, і на їх підставі реалізується право на забудову;
- обмеження, передбачені містобудівною документацією, **не можуть обмежувати право власника без внесення відповідних змін до кадастру** або рішень компетентних органів.

Рішення Великої Палати Верховного Суду у справі № 916/1174/22 актуалізує пріоритет **цільового призначення землі** як базового критерію законності забудови. Такий підхід свідчить про посилення земельно-центричної парадигми у судовій оцінці будівництва: не лише дозвільна документація, а передусім правомірність використання землі визначає правовий статус споруди.

Розглянемо окремі позиції Верховного Суду у період 2023—2024 років щодо питань самочинного будівництва.

3. Огляд судової практики щодо способів захисту права власника земельної ділянки, на якій розташований об'єкт самочинного будівництва

Питання визначення належного способу захисту прав власника земельної ділянки у разі зведення на ній самочинного будівництва набуло розвитку у постанові Великої Палати Верховного Суду від 15 листопада 2023 року у справі № 916/1174/22. Це рішення має системоутворююче значення для формування усталеної практики застосування статті 376 ЦК України.

У зазначеній справі орган місцевого самоврядування (Южненська міська рада) звернувся до суду з вимогою про припинення права приватної власності на об'єкт нерухомості, зведений без правовстановлюючих документів на земельній ділянці комунальної власності. У позові йшлося про право власності громадської організації «Безприбуткове товариство «Спортивно-риболовний клуб «Сичавський курінь» (далі за текстом — ГО СРК) на об'єкт нерухомості площею 202,4 м².

Позовні вимоги були обґрунтовані тим, що така реєстрація права суперечить спеціальному порядку набуття права власності на самочинне будівництво, визначеному частинами третьою—п'ятою статті 376 ЦК України.

Южненська міська рада наполягала на тому, що об'єкт площею 202,4 м² є самочинним будівництвом, оскільки:

- не було надано дозвіл на будівництво;
- земельна ділянка не відводилася під забудову;
- проєктна документація не затверджувалася;
- об'єкт не приймався в експлуатацію.

Позивач підкреслював, що державна реєстрація права власності ГО СРК відбулася на підставі постанови апеляційного суду, яка не містила в собі визнання за цією організацією права власності. Водночас ГО СРК не зверталася до суду з відповідним позовом про визнання права власності, як цього вимагає частина третя статті 376 ЦК України.

Южненська міська рада також обґрунтовувала свої вимоги статтями 15, 16, 391 ЦК України та ст. 152 ЗК України, вказуючи, що **факт існування та реєстрації об'єкта самочинного будівництва обмежує її можливості як власника землі** реалізовувати належні їй правомочності.

Крім того, у касаційній скарзі Южненська міська рада посилалася на правові позиції Верховного Суду у низці справ (зокрема № 921/318/22, № 359/3951/17, № 263/18985/19), в яких припинення права власності визнавалося можливим способом захисту. Також стверджувалося, що об'єкт є

тимчасовою спорудою, яка була необґрунтовано легалізована як об'єкт нерухомості.

Суд першої інстанції визнав, що спірний об'єкт є самочинним будівництвом. Водночас суд дійшов висновку про відмову в задоволенні позову, оскільки припинення права власності не є передбаченим законом способом захисту у подібних правовідносинах. Апеляційний суд підтвердив цю позицію, акцентувавши увагу на тому, що саме знесення самочинної споруди або визнання права власності за власником земельної ділянки є ефективними засобами захисту.

Велика Палата Верховного Суду підтримала та розвинула зазначену аргументацію, встановивши такі ключові правові позиції:

1. Сам факт зведення об'єкта без належного правового титулу на землю є порушенням прав власника земельної ділянки, незалежно від того, зареєстроване право власності на об'єкт чи ні.

2. Реєстрація права власності на самочинне будівництво, здійснена з порушенням вимог статті 376 ЦК України, не легалізує таке майно та не усуває його статусу як самочинного.

3. Належними способами захисту є виключно позов про знесення самочинного об'єкта або визнання права власності на нього за власником земельної ділянки, якщо це не порушує права інших осіб (ч. 4 і 5 ст. 376 ЦК України).

4. Вимога про припинення права власності як самостійний спосіб захисту не вирішує юридичної долі самочинно збудованого майна і не усуває перешкод у здійсненні правомочностей власника землі.

Крім того, Велика Палата **відступила** від висновку Касаційного цивільного суду у справі № 263/18985/19, який визнавав припинення права власності самостійним способом захисту в подібних спорах.

Можемо зробити висновок, що Велика Палата Верховного Суду послідовно дотримується позиції, відповідно до якої не допускається набуття права власності на збудовані об'єкти нерухомого майна особою, яка не має речового права на земельну ділянку, на якій ці об'єкти розташовані. Така правова конструкція безпосередньо випливає з принципу єдності юридичної долі земельної ділянки та об'єкта нерухомості, закріпленого зокрема у статтях 120 Земельного кодексу України та 377 Цивільного кодексу України.

У зв'язку з цим, на думку авторів, **право власності на об'єкт нерухомого майна може набувати виключно та особа, яка має речове право на відповідну земельну ділянку** — зокрема право власності або право користування, що передбачає можливість здійснення забудови.

Цей підхід був більш детально розглянутий у правових позиціях Великої Палати Верховного Суду, викладених у постановах від 16 лютого 2021 року у справі № 910/2861/18, а також від 20 липня 2022 року у справі № 923/196/20, у яких наголошено на необхідності дотримання єдності правового титулу на землю та розташовану на ній нерухомість як передумови правомірного набуття права власності на збудований об'єкт.

4. Огляд судової практики щодо надмірності вимоги про знесення самочинного будівництва

У правозастосовній практиці судами все частіше переосмислюється крайність заходу у вигляді знесення самочинного будівництва. Справи, у яких порушується питання про допустимість альтернативних способів відновлення порушеного порядку, стають лакмусовим папірцем для розуміння співвідношення формальних порушень із фактичним балансом публічного і приватного інтересу.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22 травня 2024 року у справі № 922/436/22 було розглянуто спір щодо самочинного будівництва багатоповерхового житлового комплексу, зведеного на земельній ділянці без належних правових підстав.

Предметом спору стала позовна вимога прокурора, подана в інтересах Харківської міської ради, про визнання дій з державної реєстрації права власності незаконними, припинення права власності відповідача, зобов'язання знести об'єкт нерухомості та привести земельну ділянку до первісного стану.

Прокурор обґрунтував позов тим, що відповідач самовільно захопив земельну ділянку без кадастрового номера, збудував багатоквартирний будинок без дозвільної документації та незаконно вніс відомості про право власності до державного реєстру. Таким чином, було заявлено вимогу про знесення самочинного будівництва як крайню міру відновлення прав громади.

Господарський суд Харківської області задовольнив позов повністю, визнав дії відповідача незаконними та зобов'язав знести об'єкт нерухомого майна. Суд виходив із того, що будівництво порушувало положення статті 376 ЦК України і проводилося на чужій землі без правових підстав. Східний апеляційний господарський суд затвердив мирову угоду між міською радою та відповідачем. За умовами угоди:

- відповідач визнав безпідставність користування землею і зобов'язався сплатити понад 430 тис. грн відшкодування;
- сторони погодилися на легалізацію забудови шляхом оформлення прав на земельну ділянку та передачі частини квартир місту;

• суд визнав мирову угоду такою, що відповідає закону, і закрив провадження.

Прокурор подав касаційну скаргу, вважаючи, що затверджена мирова угода є фіктивною і завідомо невиконуваною, адже дозвільні документи на вже збудований об'єкт неможливо отримати.

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, переглядаючи справу в касаційному порядку, дійшов висновку про **відсутність підстав для скасування ухвали апеляційного суду**, якою було затверджено мирову угоду між міською радою та відповідачем.

Основні мотиви такого рішення зводяться до кількох ключових аспектів:

1. ***Знесення самочинного будівництва — крайній захід***. Суд наголосив, що відповідно до ч. 7 ст. 376 ЦК України, знесення самочинно збудованого об'єкта можливе лише в разі, якщо: проведення перебудови є неможливим, або особа, яка здійснила будівництво, відмовляється від її проведення.

У справі, що розглядалася, прокурор **взагалі не заявляв вимог про перебудову** або усунення порушень іншим чином, окрім знесення (п. 5.32 постанови).

2. ***Надмірність позовних вимог прокурора***. Верховний Суд констатував, що **позовна вимога про знесення є надмірною**, враховуючи надану власником земельної ділянки (міською радою) **згоду на забудову** та подальше оформлення прав на неї (п. 5.35). Згідно з положеннями статей 375, 376 ЦК України, така згода може мати наслідком легалізацію об'єкта, збудованого з порушенням формальних вимог.

3. ***Роль мирової угоди як компромісного механізму***. Суд підкреслив, що мирова угода є формою реалізації диспозитивності в господарському процесі. Її укладення передбачає припинення спору та врегулювання правовідносин без продовження судового розгляду (п. 5.2—5.4). Суд підтвердив, що «ухвала про затвердження мирової угоди є виконавчим документом» і «зміст мирової угоди не суперечить закону та не порушує прав інших осіб» (п. 5.8, 5.10, 5.11).

4. ***Відсутність істотних доказів незаконності угоди***. Верховний Суд визнав, що прокурор не навів переконливих доказів на підтримку твердження про неможливість виконання умов мирової угоди. Зокрема доводи про недотримання містобудівних норм були заявлені лише на стадії касації, тоді як: «органи ДАБІ не були залучені до справи, а питання про небезпечність об'єкта не піднімалося раніше» (п. 5.37).

5. ***Правова природа самочинного будівництва***. Верховний Суд підтвердив свою позицію, що особа не набуває права власності на самочинне будівництво, але таке право може бути визнане за рішенням суду **за умови надання земельної ділянки у встановленому порядку** (п. 5.20, 5.29).

Проте реєстрація права власності на самочинне будівництво не змінює його правового режиму, і позов про скасування такої реєстрації не є належним способом захисту, якщо не вирішує долю об'єкта по суті (п. 5.36, з посиланням на постанову ВП ВС у справі № 916/1174/22).

6. ***Межі касаційного перегляду***. Верховний Суд також нагадав, що касаційна інстанція не може переоцінювати обставини справи, встановлені судами нижчих інстанцій, а тому всі доводи прокурора, спрямовані на таку переоцінку, були відхилені (п. 6.6, 6.7).

З правової та наукової перспективи постанова у справі № 922/436/22 вчергове підтверджує підхід до диференційованої оцінки самочинного будівництва, що враховує як формальні ознаки, передбачені статтею 376 ЦК України, так і матеріальні аспекти, зокрема добросовісність забудовника, можливість приведення об'єкта у відповідність до норм і волю власника земельної ділянки.

Знесення будівлі розглядається судом як *ultima ratio*, а не як стандартна відповідь на будь-яке порушення дозвільного порядку.

Практика також демонструє важливість мирового врегулювання у сфері містобудування, що дозволяє уникнути соціально-економічних втрат та забезпечити баланс публічних і приватних інтересів.

Отже, з аналізу правових норм та актуальної судової практики, включаючи позицію Верховного Суду у справі № 922/436/22, випливає, що знесення самочинного будівництва є **винятковим заходом**, який може бути застосований лише за наявності вичерпних підстав. Такий захід допустимий тоді, коли:

• будівництво здійснено без належних документів або на земельній ділянці, що не відведена для цієї мети;

• **відсутня можливість проведення перебудови**, або забудовник відмовляється від її здійснення;

• мало місце **істотне порушення будівельних норм і правил**, що суперечить суспільним інтересам або порушує права інших осіб;

• при цьому суд **повинен спершу зобов'язати** забудовника усунути порушення шляхом перебудови, і лише **за неможливості або відмови** вдається до знесення;

• мають бути **використані всі інші передбачені законом способи впливу**.

Такий підхід ґрунтується на ч. 7 ст. 376 ЦК України та послідовно підтримується в судовій практиці (постанови ВС у справах № 726/824/15-ц, № 462/469/14-ц, № 727/7282/15-ц та ін.). Цю позицію також підтверджує ЄСПЛ у справі *Ivanova and*

Cherkezov v. Bulgaria (№ 46577/15), де вказано, що знесення допускається виключно після вичерпання всіх пропорційних і менш інвазивних заходів впливу.

Таким чином, **принцип пропорційності** відіграє ключову роль при виборі способу судового захисту в справах про самочинне будівництво. Законодавець і суди акцентують увагу, що відновлення прав має відбуватися **без надмірного втручання у майнову сферу особи**, яка порушила будівельні правила, якщо ці порушення можуть бути усунуті менш радикальними засобами.

5. Висновки

Аналіз судової практики свідчить про поступовий перехід від формально-об'єктивного підходу до кваліфікації самочинного будівництва — до більш контекстуального, який враховує обставини кожної конкретної справи.

Суди все частіше зважають не лише на факт відсутності дозвільної документації чи порушення цільового призначення землі, а й на добросовісність забудовника, волю власника земельної ділянки, тривалість користування об'єктом та можливість його легалізації. Такий підхід є ознакою еволюції української правозастосовної практики у напрямі пропорційності та розумного балансу інтересів.

Правові позиції Верховного Суду засвідчують, що знесення об'єкта самочинного будівництва є крайнім заходом, застосування якого можливе лише за неможливості усунення порушень або відмови особи їх усунути. Натомість суди визнають ефективними альтернативні способи захисту, зокрема визнання права власності за власником земельної ділянки чи укладення мирових угод. Така практика сприяє не лише юридичній визначеності, а й мінімізації соціальних і економічних втрат.

З огляду на викладене, авторам видається обґрунтованим висновок, що подальше застосування статті 376 ЦК України має ґрунтуватися на комплексному аналізі: від юридичного титулу на землю — до фактичного режиму користування і волевиявлення сторін.

Для адвокатів це відкриває можливості не лише для захисту, а й для активного формування стратегій правомірної легалізації споруд, якщо такі дії не порушують публічний порядок і права інших осіб. Судова практика в цій сфері продовжує формуватися — і саме практика залишається ключовим орієнтиром для правничої спільноти.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40—44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
2. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17
3. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 04.07.2023 у справі № 280/12008/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111982149
4. Порядок виконання підготовчих та будівельних робіт: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 № 466. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-2011-п
5. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 3—4. Ст. 27. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.11.2023 у справі № 916/1174/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115377100
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.02.2021 у справі № 910/2861/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439658
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.07.2022 у справі № 923/196/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852862
9. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22.05.2024 у справі № 922/436/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119557509

Віктор Сизоненко,

адвокат, голова Комітету господарського права і процесу Ради адвокатів Одеської області

АНАЛІТИКА ЗАКОНУ № 4292-IX «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ПОСИЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДОБРОСОВІСНОГО НАБУВАЧА» (ЗАКОНОПРОЄКТ № 12089). ПОЗИТИВНИЙ ЕФЕКТ І МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ЗАХИСТУ

Нижче пропонується аналітика й оцінка впливу закону № 4292-IX від 12.03.2025 (проєкт № 12089, так званий «закон про захист прав добросовісного набувача») (надалі — Закон).

Чи матиме Закон позитивний ефект для правопорядку і правовладдя в Україні? Представники громадянського суспільства вважають певні положення закону дискусійними, спробуємо також проаналізувати аргументацію щодо негативних оцінок Закону.

Автор має великий досвід роботи у судових спорах у правовідносинах, щодо яких прийнятий Закон, з огляду на такий досвід пропонується фахова оцінка ймовірних практичних аспектів Закону.

Для розуміння впливу Закону слід оцінити контекст його прийняття. Нижче наведемо передумови для прийняття Закону.

1. На думку автора, одне з ключових питань, навколо яких виник контекст, що призвів до прийняття Закону, — це позовна давність. Як відомо, загальний строк позовної давності 3 роки, а за певними видами приватизації — 3 місяці. Ціль законодавця, який імплементував такий скорочений строк в абз. 2 ч. 2 ст. 30 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна», тут зрозуміла — підживлення впевненості приватних партнерів і інвесторів в тому, що їм не доведеться проходити тривалі судові процедури і доказувати, що вони добросовісно і законно вступили в партнерство з державою, на визначених державою умовах і актив з мінімальними ризиками. Чому ця довіра потребувала зміцнення, легко зрозуміти, якщо подивитись на кількість позовів, метою яких є скасування приватизації, незалежно від того, проводило приватизацію місцеве самоврядування чи Фонд державного майна України

Важливо розуміти, що позовна давність і строк в десять років, визначений в ст. 3 Закону, є відмінними правовими інститутами і мають різний зміст, граничний строк в десять років не заміняє і не скасовує строку позовної давності.

Отже, за законодавством про приватизацію інвестори могли розраховувати на позовну давність на випадок, якщо до них буде подано позов щодо приватизованого активу, то через певний час вони матимуть ефективний і простий інструмент захисту — позовну давність.

2. У 2018 в результаті розгляду одного з позовів щодо приватизованого активу Великою Палатою Верховного Суду (Постанова від 28.11.2018 у справі № 504/2864/13-ц) була сформована практика, що позови про повернення майна, якщо таке майно (це важливо) є земельною ділянкою водного фонду, є насправді негаторними, а не віндикаційними. Суд серед іншого зазначав таке:

«71. Отже, зайняття земельної ділянки водного фонду з порушенням статті 59 ЗК України має розглядатися як не пов'язане з позбавленням володіння порушення права власності держави чи відповідної територіальної громади. У такому разі позовна вимога зобов'язати повернути земельну ділянку має розглядатися як негаторний позов, який може бути заявлений упродовж всього часу тривання порушення прав законного володільця відповідної земельної ділянки водного фонду (див. також пункт 96 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2018 року у справі № 653/1096/16-ц)».

Отже, одним з головних аспектів вказаної практики є те, що при зверненні із негаторним позовом не застосовується позовна давність, на відміну від віндикації. Саме тому представники держави або органів місцевого самоврядування все частіше стали намагатися застосовувати словосполучення

«негаторний позов» і там, де це було доречним, і там, де не було.

Водночас негаторний і віндикаційний позови це взаємовиключні різновиди вимог, тому заявлення негаторного позову у вигляді вимоги, сформованої як віндикаційна, викликало суперечки.

В постанові, яка утворила цю практику, була окрема думка, в просторі суддівського розсуду, який без сумнівів існував у тій справі, суд схилився до того, до чого схилився. Щодо земель водного фонду юридична логіка в постанові дійсно була. Хоча юридична логіка була і в окремій думці, але суд вирішив те, що вирішив, і рішення набрало законної сили, утворивши обов'язкову правову позицію.

Було б доречно і не викликало питань, якби вказана практика використовувалася суто в спорах щодо земель водного фонду. Однак, на жаль, це стало такою зручною позицією для обходу позовної давності, що представники держави й органів місцевого самоврядування застосовували цю практику фактично на всі спори щодо оскарження результатів приватизації. Десь це було юридично обґрунтовано, а десь робилося виключно для уникнення застосування позовної давності.

На жаль, у практиці таких позовів бувало, що обґрунтованість таких позовів викликала істотні питання. Таким чином, добросовісні набувачі були вимушені витрачати час та кошти на супровід таких судових процесів.

Тут також важливо розуміти, що у разі витребування майна в особи, яка його набула в порядку приватизації, така особа залишалася — 1) без майна; 2) із зобов'язаннями сплатити відчутні суми судового збору; 3) перспективою позовів по реституції (сума на момент сплати, без індексацій і врахування зміни цін, тривалий процес) і стягнення шкоди (майже безперспективно). Таким чином, навіть, якщо порушення закону в межах приватизації дійсно відбулося, то негативні наслідки лягали лише на покупця, а для чиновника, який припустився таких порушень, в більшості випадків наслідків не наставало. Важко назвати таку ситуацію справедливою.

Коли тенденція на надмірне застосування інституту негаторного позову стала очевидною, Верховний Суд почав уточнювати правові позиції з цього приводу, наводити критерії розмежування негаторних і віндикаційних позовів, також було введено практику реституції ex officio. Однак в умовах існування різних позицій в цьому питанні дещо не вистачало правової визначеності і передбачити, які саме позиції будуть застосовані в результаті судового розгляду, не завжди вдавалося за можливе.

3. Така ситуація викликала негативну реакцію серед приватних партнерів і інвесторів, які брали участь у приватизаційних процесах. Результатом консолідації зусиль зазначених категорій зацікавлених осіб, а також діяльності Ради з питань підтримки підприємництва в умовах воєнного стану при Президенті став законопроєкт № 12089.

Такий контекст прийняття Закону.

4. Нижче за текстом по суті Закону, постатейно.

Стаття 1. Встановлюється чітка точка відліку для обчислення строку позовної давності. Це — момент державної реєстрації майна. Таке положення унеможливлює безпідставне звернення з позовами поза межами позовної давності. Це положення не має зворотної сили в часі.

Стаття 2. Викладає в новій редакції ст. 388 ЦК щодо віндикаційного позову. Основним моментом тут є умова про десять років для витребування майна.

Тут слід зауважити, що, по-перше, десять років це граничний термін і термінів позовної давності він не розширює і не скасовує, тобто строк за межами 3 місяців або 3 років може застосовуватись лише за умови, що причини пропуску строку позовної давності є поважними. Це положення має зворотну силу в часі.

Відповідаючи на побоювання громадянського суспільства, тут варто відзначити, що якщо позов вже поданий, то сплив десяти років в межах судового розгляду правового значення не матиме.

По-друге, «правило десяти років» НЕ застосовується:

а) до об'єктів критичної інфраструктури;

б) до об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави;

в) до об'єктів та земель оборони;

г) до об'єктів або територій природно-заповідного фонду, за умови наявності підтвердних документів про статус таких об'єктів (територій) на момент вибуття з володіння;

ґ) до гідротехнічних споруд, за умови наявності підтвердних документів про статус таких об'єктів на момент вибуття з володіння;

д) до пам'яток культурної спадщини, які не підлягали приватизації.

Цей перелік практично вичерпно адресує всі побоювання тих, хто вважає Закон дискусійним. Що ж до земель лісів, то тут громадськості варто спонукати відповідальні органи до захисту інтересів держави в межах визначеного строку. Як альтернатива — організувати законодавчу ініціативу і доповнити перелік вище.

Стаття 3. Найбільш позитивна за своїм впливом норма Закону, на думку автора.

3.1. Подача позовів щодо витребування майна, приватизацію якого позивач (представник держави або органу місцевого самоврядування) вважає

незаконною, буде можлива лише за умови попереднього внесення органом державної влади, органом місцевого самоврядування або прокурором вартості такого майна на депозитний рахунок суду.

Це буде належним фільтром проти позовів із правовою позицією, що може викликати істотні питання щодо обґрунтованості. В таких умовах представники держави і органів місцевого самоврядування будуть більш зважено підходити до рішень щодо звернення із позовами.

Якщо справа матиме для позивача негативний результат — сума депозиту повернеться, однак за вирахуванням судових витрат, включаючи витрати на правову допомогу.

3.2. Держава чи територіальна громада, яка на підставі рішення суду компенсувала добросовісному набувачеві вартість майна, набуває право вимоги про стягнення виплачених грошових коштів як компенсації вартості майна до особи, з вини якої таке майно незаконно вибуло з володіння власника.

Це, на думку автора, найбільш позитивне за впливом положення Закону. По-перше, це дієвий механізм компенсації витрат держави на відшкодування ринкової вартості поза механізмом стягнення шкоди в кримінальному провадженні. По-друге, це ефективний стримуючий фактор для осіб, які приймають рішення, оскільки вони передбачатимуть ризик отримання вимог на повну суму вартості відчужуваного активу. Важливим є і те, що цей механізм зможе застосовуватись ретроспективно.

Стаття 4. Виключається використання механізму негаторного позову для захисту інтересів держави щодо повернення незаконно відчуженого майна. Такий захист здійснюватиметься виключно в межах віндикаційних вимог, як це і має бути з духом і суттю цих способів захисту.

Щодо перехідних положеннь:

1. Закон вже є діючим.

2. Правила ретроспективної дії Закону, які вже описані вище. Якщо позов ще не подано, або він розглядається судом і рішення ще не ухвалене, — застосовуються положення цього Закону.

3. Зміни до процесуальних кодексів щодо забезпечення внесення сум ринкової вартості активів, щодо яких подається позов.

І ще трошки роздумів на тему.

Для того, щоб вести мову про недобросовісність набувача, що є необхідною передумовою дотримання пропорційності втручання у мирне володіння, має бути наявним вирок у кримінальному провадженні щодо незаконної приватизації, де підтверджена недобросовісність набувача, тобто його свідома участь в незаконній приватизації. В більшості випадків такі кримінальні провадження відсутні або не розслідуються. Представники держави й органів місцевого самоврядування, на думку автора, намагаються перекладати всю міру відповідальності за втручання в право мирного володіння на суди, не вживаючи належних заходів для підтвердження і обґрунтування стверджувних порушень.

2. Щодо положень Закону, які представники громадського суспільства вважають дискусійними, за умови застосування у випадках дійсно незаконної приватизації, а такі випадки дійсно існують:

1) Найбільш чутливі активи знаходяться поза межами застосування граничного строку в десять років. Якщо, на думку громадськості, такий перелік не є повним, — варто реалізовувати відповідну законодавчу ініціативу.

2) У випадках, коли строк в десять років все ж таки порушено, слід визначати осіб, винних в такому порушенні, і застосовувати компенсаційні засоби захисту замість реституторивних.

3) Для європейської країни із верховенством права — захист права власності (права на мирне володіння) є одним з найважливіших. Як і правова визначеність. Якщо держава або орган місцевого самоврядування передали актив сумнівно з точки зору закону і протягом 10 років уповноважені особи й органи не вчинили дій щодо його повернення, то є підстави вважати, що така воля держави, кристалізована роками і реалізована через посадових осіб, що були законно призначені, і в межах їх повноважень. На переконання автора, тут є над чим подумати, в першу чергу, в контексті захисту права на мирне володіння і пропорційності вручення в таке володіння.

Підбиваючи підсумок, автор хоче висловити переконання, що для суспільства, правничої спільноти і правової визначеності, як елемента верховенства права, Закон матиме позитивний вплив.

НАЙПРЕКРАСНІША МАТИ — ЩАСЛИВА, НАЙСОЛОДШІ КОХАНІ ВУСТА, НАЙЧИСТІША ДУША — НЕЗРАДЛИВА, НАЙСКЛАДНІША ЛЮДИНА — ПРОСТА...

Василь СИМОНЕНКО (1935—1963),
український поет і журналіст

Ганна Гніздовська,

адвокатка, к. ю. н., керуюча партнерка АО «Юріс Феррум», заступниця голови Апеляційної антидопінгової комісії Національного антидопінгового центру, членкиня Комітету зі спортивного права Ради адвокатів Одеської області

Яна Ковальова,

юристка АО «Юріс Феррум»

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПОРІВ ПРО ПОРУШЕННЯ АНТИДОПІНГОВИХ ПРАВИЛ В УКРАЇНІ

Вступ

У сучасному спортивному середовищі дотримання антидопінгових правил стало не лише етичним імперативом, а й обов'язковою умовою участі в змаганнях національного та міжнародного рівня. Проблематика порушення антидопінгових правил набуває особливої актуальності в умовах посилення контролю з боку міжнародних організацій, зростання кількості виявлених порушень та посилення відповідальності за них.

Останніми роками Україна пережила низку резонансних допінгових справ, що стали предметом уваги не лише спортивної, а й юридичної спільноти.

Інтерес до допінгу посилився після прийняття у 2022 році Закону України «Про антидопінгову діяльність у спорті», який запровадив нові правові механізми регулювання у сфері допінг-контролю, а також створення інституційної інфраструктури для розгляду відповідних спорів. Разом із тим, нормативна база залишається динамічною та потребує доктринального осмислення й практичного вдосконалення.

Актуальність цього дослідження обумовлена необхідністю ґрунтовного аналізу процесуальних механізмів розгляду справ, які виникають при порушенні антидопінгових правил.

Особливу увагу приділено діяльності Національного антидопінгового центру України, його Дисциплінарної та Апеляційної антидопінгових комісій, а також процедурі оскарження рішень у межах національної юрисдикції. У цьому контексті важливо дослідити, наскільки ефективно забезпечується баланс між необхідністю боротьби з допінгом і дотриманням прав на захист та справедливий розгляд справи.

1. Регулювання антидопінгової діяльності в Україні

В Україні антидопінгова діяльність регулюється низкою законодавчих актів та нормативних документів, що встановлюють правила і процедури для боротьби з використанням заборонених речовин та методів у спорті.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює антидопінгову діяльність у спорті в Україні, є Закон України «Про антидопінгову діяльність у спорті» (Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2023. № 14. Ст. 33) (далі за текстом — Закон).

Цей Закон визначає правові та організаційні засади провадження антидопінгової діяльності в Україні, встановлює повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, обов'язки відповідних установ, організацій та фізичних осіб у сфері запобігання застосуванню та поширенню допінгу у спорті.

Закон був прийнятий з метою імплементації міжнародних стандартів, зокрема Всесвітнього антидопінгового кодексу (далі за текстом — Кодекс ВАДА), та впровадження ефективних механізмів контролю, моніторингу й розслідування порушень антидопінгових правил.

Відповідно до положень Закону, законодавство України у сфері антидопінгової діяльності ґрунтується на Конституції України та складається з Закону, Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті, Антидопінгової конвенції, Додаткового протоколу до неї, Закону України «Про фізичну культуру і спорт» та інших нормативно-правових актів, що регулюють відповідні правовідносини.

У разі розбіжностей між нормами Закону та міжнародними договорами України застосовуються положення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Таким чином, Закон України «Про антидопінгову діяльність у спорті» створює єдині правові рамки для боротьби з допінгом у спорті та забезпечення чесної спортивної конкуренції відповідно до міжнародних стандартів.

Відповідно до Закону, на національному рівні антидопінгові правила розробляє та затверджує **Національний антидопінговий центр (НАДЦ)** — спеціалізована установа, уповноважена реалізовувати державну політику у сфері запобігання допінгу в спорті. НАДЦ здійснює **тестування спортсменів** під час змагань і поза їх межами, веде **реєстраційний пул**, організовує **аналіз проб**, а також забезпечує дотримання Кодексу ВАДА на національному рівні.

Антидопінгові правила Національного антидопінгового центру (далі за текстом — АДП НАДЦ) відіграють ключову роль у забезпеченні чистоти спорту в Україні. Вони базуються на принципах, закладених у Кодексі ВАДА та міжнародних стандартах, затверджених Всесвітнім антидопінговим агентством (далі за текстом — ВАДА).

Головна мета АДП НАДЦ — гарантувати чесну конкуренцію, рівні умови для всіх спортсменів і збереження їхнього здоров'я. НАДЦ, як національна організація, не лише впроваджує ці стандарти, а й контролює їх дотримання на всіх рівнях.

АДП НАДЦ чітко визначають, хто зобов'язаний їх виконувати, які методи та речовини заборонені, а також процедури перевірки, розгляду можливих порушень і накладання санкцій.

Відповідальність за дотримання антидопінгових норм несуть не лише спортсмени, а й тренери, лікарі та всі, хто бере участь у спортивному процесі. Окрему увагу приділено суворому контролю за використанням медикаментів та біологічних методів, які можуть вплинути на результати змагань. Для цього НАДЦ регулярно проводить перевірки та моніторинг, щоб вчасно виявляти й запобігати порушенням.

Порушення АДП НАДЦ тягне за собою серйозні наслідки — від відсторонення спортсменів і позбавлення нагород до обмеження професійної діяльності тренерів та медичних працівників. Однак система також передбачає механізми захисту прав спортсменів, зокрема можливість оскарження рішень у дисциплінарних і арбітражних органах.

Таким чином, антидопінгова політика України спрямована не лише на боротьбу з порушеннями, а й на створення прозорої та справедливої системи спортивних змагань.

2. Поняття допінгу та види порушень, передбачені міжнародними та національними актами

Розберемося з тим, за які порушення антидопінгових правил передбачена відповідальність.

У сфері спортивного права поняття «допінг» має комплексне змістове навантаження, що виходить за межі простої наявності заборонених речовин в організмі спортсмена.

У 2003 році було прийнято Кодекс ВАДА, який з того часу є основоположним міжнародним актом, що регламентує боротьбу з допінгом.

Підхід, закріплений у Кодексі ВАДА (остання редакція — 2021 рік), передбачає, що допінг охоплює не лише факт використання, але й інші дії чи бездіяльність, що порушують цілісність процесу контролю.

Отже, ключовим підходом ВАДА є визначення не лише споживання допінгу як порушення, але й цілої низки супутніх дій, що ставлять під загрозу цілісність допінг-контролю.

Кодекс ВАДА містить **чіткий перелік порушень**, які охоплюють дії як спортсменів, так і супровідного персоналу:

- **наявність забороненої речовини або її метаболітів чи маркерів у пробі**, взятій у спортсмена (ст. 2.1);
- **використання або спроба використання забороненої речовини чи методу** (ст. 2.2);
- **ухилення, відмова або неявка на процедуру відбору проби** без поважної причини (ст. 2.3);
- **порушення порядку надання інформації про місцезнаходження**, що призводить до трьох «пропущених» тестів протягом 12 місяців (ст. 2.4);
- **втручання або спроба втручання в будь-яку частину процесу допінг-контролю**, включно з фальсифікацією доказів (ст. 2.5);
- **володіння забороненою речовиною або методом** без належного медичного обґрунтування (ст. 2.6);
- **розповсюдження або спроба розповсюдження заборонених речовин чи методів**, включаючи транспортування, зберігання або продаж (ст. 2.7);
- **призначення або спроба призначення забороненої речовини спортсмену** (ст. 2.8);
- **співучасть**: свідома допомога, заохочення або приховування порушення антидопінгових правил (ст. 2.9);
- **заборонена співпраця** з особами, які мають чинні санкції за допінгові порушення або позбавлені ліцензії (ст. 2.10);
- **дії, спрямовані на перешкоджання розслідуванню** або повідомленню про порушення, зокрема шантаж, залякування або фальсифікація інформації (ст. 2.11).

Таким чином, сучасне антидопінгове регулювання виходить далеко за межі лише аналізу проб — Кодекс ВАДА охоплює **широкий спектр поведінки**, що загрожує доброчесності спорту.

Його положення є обов'язковими для національних антидопінгових організацій, міжнародних федерацій, олімпійських комітетів і самих спортсменів, що підтверджується імплементацією Кодексу ВАДА у внутрішні правила спортивних федерацій та законодавства окремих країн.

На національному рівні подібний підхід закріплений в **АДП НАДЦ**, які були оновлені та переглянуті ВАДА 29 грудня 2023 року.

Визначення допінгу в п. 2.1 АДП НАДЦ фактично дублює концепцію, запропоновану ВАДА: допінг — це вчинення одного або більше з антидопінгових порушень, перелік яких ідентичний Кодексу ВАДА.

Зокрема АДП НАДЦ передбачають відповідальність за:

- наявність забороненої речовини у пробі (п. 2.1);
- використання/спробу використання забороненого методу (п. 2.2);
- неявку або ухилення від процедури тестування (п. 2.3);
- порушення обов'язку інформування про місцезнаходження (п. 2.4);
- підробку або маніпуляції під час контролю (п. 2.5);
- володіння та розповсюдження заборонених речовин (п. 2.6—2.7);
- призначення таких речовин спортсменам (п. 2.8);
- співучасть та заборонену співпрацю (п. 2.9—2.10);
- тиск або перешкоджання повідомленню про порушення (п. 2.11).

На нашу думку, це свідчить про гармонізований характер антидопінгового регулювання в Україні відповідно до міжнародних стандартів, а також про пряме впровадження положень Кодексу ВАДА у національну нормативну базу.

Така узгодженість дозволяє НАДЦ ефективно взаємодіяти з міжнародними структурами у виявленні, розслідуванні та санкціонуванні порушень антидопінгових правил.

3. Особливості розгляду справ про порушення Антидопінгових правил НАДЦ

Розгляд справ про можливі порушення антидопінгових правил в Україні здійснюється за чітко регламентованою процедурою, яка ґрунтується на положеннях **Антидопінгових правил НАДЦ** (редакція 2023 року, затверджена ВАДА). Процес включає кілька послідовних етапів, починаючи з обробки результатів аналізу проб і закінчуючи розглядом справи по суті в межах незалежного дисциплінарного механізму.

3.1. *Попередній етап: обробка результатів, попереднє повідомлення та тимчасове відсторонення.* Згідно з положеннями статті 7 Антидопінгових правил НАДЦ, після отримання результатів тестування або іншої інформації, що може свідчити про ймовірне порушення антидопінгових правил, Національний антидопінговий центр проводить попередню перевірку. У разі встановлення підстав для відкриття справи спортсмена або іншу відповідальну особу офіційно повідомляють про можливе порушення.

У відповідних випадках разом із повідомленням може бути ухвалено рішення про тимчасове відсторонення особи від участі у змаганнях до завершення розгляду справи по суті.

Повідомлення надсилається на електронну адресу спортсмена або іншої відповідальної особи. Копії повідомлення також надсилаються відповідній національній федерації (або асоціації) та міжнародній федерації.

Цей етап не є дисциплінарним слуханням, проте має визначальне значення для подальшого процесу — саме тут встановлюється попередня юридична позиція НАДЦ, окреслюються докази і надається можливість суб'єкту порушення подати пояснення разом з доказами.

3.2. *Юрисдикція та діяльність Дисциплінарної антидопінгової комісії НАДЦ: механізм розгляду справ.* Після завершення попередньої перевірки справа передається на розгляд до **Дисциплінарного антидопінгового комітету НАДЦ** (далі за текстом — ДАК НАДЦ) — незалежного органу, який здійснює розгляд справ по суті відповідно до статті 8 Правил. ДАК НАДЦ забезпечує **справедливе слухання**, надаючи спортсмену або іншій особі можливість бути заслуханою, представляти докази та захищати свої права.

ДАК НАДЦ є центральною ланкою у процедурі розгляду спорів щодо можливих порушень антидопінгових правил в Україні. Її діяльність регламентується спеціальним Положенням про Дисциплінарну антидопінгову комісію (далі — Положення ДАК НАДЦ), затвердженим у грудні 2023 року, яке поєднує міжнародні стандарти з положеннями національного законодавства.

На відміну від суду, ДАК НАДЦ не розглядає спір як класичну судову справу.

Вона діє як незалежний дисциплінарний орган, створений саме для оцінки — чи мало місце порушення антидопінгових правил, чи обґрунтовано застосовано тимчасове відсторонення, а також яка санкція є пропорційною. Підставою для відкриття справи зазвичай слугують результати обробки результатів або дані з дисциплінарного розслідування, проведеного НАДЦ.

До компетенції ДАК НАДЦ входить розгляд усіх категорій допінгових порушень, визначених у статтях 2.1—2.11 Антидопінгових правил НАДЦ: це і виявлення заборонених речовин в організмі спортсмена, і відмова від тестування, і спроби фальсифікації допінг-контролю. Не менш важливо, що під юрисдикцію ДАК НАДЦ підпадають також справи про порушення умов тимчасового відсторонення, тобто, якщо спортсмен попри заборону бере участь у змаганнях або тренувальному процесі.

Процедура розгляду справи починається із подання НАДЦ матеріалів, зокрема заяви з коротким викладом позиції, доказів і рекомендацій щодо санкцій. Після цього Голова ДАК НАДЦ формує колегію щонайменше з трьох осіб, серед яких обов'язково мають бути юрист та лікар, — це дозволяє забезпечити міждисциплінарний і всебічний підхід. Сторонам (НАДЦ і спортсмену) гарантується право на захист, подання доказів, участь представників, зокрема адвоката.

Адвокат може представляти інтереси спортсмена на всіх стадіях дисциплінарного розгляду — від ознайомлення з матеріалами справи до виступу на слуханні. Це важливо, адже дисциплінарне провадження може включати як складні фармакологічні, так і правові аспекти: питання допустимості доказів, тлумачення процедур ВАДА, строків повідомлення про відсторонення, добровільного зізнання тощо.

Більше того, участь адвоката дозволяє ефективно реагувати на можливі процесуальні порушення — наприклад, несвоєчасне надання доказів або неналежне повідомлення про слухання. Окрім адвоката, спортсмен може залучити й іншу допоміжну особу — фахівця, який допоможе йому орієнтуватися в медичних або регламентних питаннях, або, у разі неповнолітнього, законного представника (зазвичай — одного з батьків). Участь таких осіб прямо передбачена процедурними положеннями ДАК НАДЦ і є ключовою гарантією дотримання прав людини в дисциплінарному процесі.

Під час слухання у ДАК НАДЦ дотримується процесуальний баланс: сторони мають право бути вислуханими, надавати докази, запрошувати свідків та експертів, а також залучати професійних представників.

Слухання може проходити в письмовій або усній формі, з використанням засобів відеозв'язку. Проте, незалежно від формату, колегія ДАК НАДЦ зобов'язана дотримуватися принципів змагальності, неупередженості та забезпечення права бути вислуханим. За результатами розгляду колегія ДАК НАДЦ ухвалює мотивоване рішення, яке включає висновки щодо вини та санкції.

Таке рішення є обов'язковим до виконання, але може бути оскаржене в Апеляційній антидопінговій комісії НАДЦ або, в окремих випадках, у Спортивному арбітражному суді (м. Лозанна, Швейцарія).

З огляду на специфіку дисциплінарних справ у спорті, функціонування ДАК НАДЦ має суттєве значення для забезпечення справедливого балансу між публічним інтересом у «чистому спорті» та правами спортсмена на належну правову процедуру. Для адвоката, що представляє інтереси спортсмена, знання процесуальної специфіки діяльності ДАК

НАДЦ — не менш важливе, ніж медичні або фармакологічні аспекти справи.

3.3. *Юрисдикція та діяльність Апеляційної антидопінгової комісії НАДЦ: механізм розгляду справ.* Апеляційна антидопінгова комісія НАДЦ (далі — ААК НАДЦ) є другим рівнем національної юрисдикції у справах про порушення антидопінгових правил. Вона функціонує на підставі Всесвітнього антидопінгового кодексу (Кодексу ВАДА), Антидопінгових правил Національного антидопінгового центру України (АДП НАДЦ), а також власного Положення про ААК НАДЦ (2023 року), що регламентує організацію її роботи та процесуальні аспекти розгляду справ.

ААК НАДЦ створена з метою забезпечення об'єктивного, незалежного та неупередженого перегляду рішень, ухвалених ДАК НАДЦ. Така модель відповідає базовим вимогам Кодексу ВАДА щодо дотримання принципів належного процесу та є ключовим елементом системи захисту прав спортсменів.

Процедура звернення до ААК НАДЦ не є формальністю: це повноцінне апеляційне провадження, у межах якого підлягає перевірці як обґрунтованість висновків щодо порушення, так і пропорційність застосованої санкції.

Право на апеляцію мають як спортсмени або інші суб'єкти, стосовно яких винесено рішення ДАК НАДЦ, так і сам НАДЦ. Така конструкція забезпечує баланс інтересів між метою боротьби з допінгом та правом на справедливий розгляд.

Розгляд апеляційної справи в ААК НАДЦ здійснюється колегією, до складу якої входять не менше трьох членів Комісії, обов'язково включаючи представників юридичної, медичної та спортивної спільнот.

Під час розгляду справи ААК НАДЦ застосовується принцип повного перегляду, що дає змогу не лише досліджувати нові докази, а й оцінювати правильність застосування як національних, так і міжнародних нормативних актів.

Адвокати можуть брати участь у процедурі апеляційного перегляду — готувати письмову апеляцію, брати участь у слуханнях, подавати клопотання щодо доказів або залучення експертів. Їхня участь має особливе значення для побудови процесуальної позиції, особливо в складних або прецедентних справах.

Варто звернути увагу на строки подання апеляційного звернення — як правило, вони становлять 21 день з дати отримання рішення ДАК НАДЦ. Недотримання цього строку без поважних причин може призвести до втрати права на перегляд.

Засідання ААК НАДЦ може проводитися у письмовій формі або дистанційно, з використанням засобів відеозв'язку, за участю сторін та їхніх представників. За результатами розгляду Комісія може як залишити рішення ДАК НАДЦ без змін, так і скасувати його повністю або частково — змінити санкцію, скоротити строк відсторонення або закрити провадження.

Окрему категорію справ, що підлягають апеляційному розгляду в межах юрисдикції ААК НАДЦ, становлять спори щодо **відмови у видачі дозволу на терапевтичне використання** (ТВ).

У разі незгоди з висновком Комісії з терапевтичного використання (далі за текстом — КТВ НАДЦ), спортсмен має право звернутися до ААК НАДЦ із апеляційним зверненням. Така апеляція подається не пізніше **десяти днів** з моменту отримання рішення про відмову. Разом із заявою спортсмен має надати повний пакет медичної документації, яка раніше вже подавалася до КТВ НАДЦ.

Варто підкреслити, що факт подання апеляції **не призупиняє дії рішення** про відмову, тобто спортсмен, як правило, залишається без дозволу до винесення остаточного рішення ААК НАДЦ.

Розгляд такої справи здійснюється **на закритому засіданні** колегії ААК НАДЦ без обов'язкової участі сторін, але із можливістю витребування додаткової інформації у спортсмена чи НАДЦ.

У разі, якщо ААК НАДЦ погоджується із аргументами спортсмена і скасовує відмову, дозвіл на терапевтичне використання набуває чинності негайно, без додаткових формальностей. У протилежному випадку — коли рішення КТВ НАДЦ залишається чинним — апеляційне рішення Комісії вважається остаточним на національному рівні, хоча, відповідно до Кодексу ВАДА, ВАДА зберігає за собою право на подальший перегляд такого рішення.

Таким чином, процедура перегляду рішень КТВ НАДЦ — це не лише інструмент індивідуального захисту прав спортсмена на доступ до медично обґрунтованих препаратів, але й важливий елемент загальної архітектури допінг-контролю, що вимагає від адвоката точності, фаховості та уважності до процесуальних строків.

Рішення ААК НАДЦ є остаточним у межах національної антидопінгової системи, однак підлягає оскарженню до Спортивного арбітражного суду (CAS) у м. Лозанні (Швейцарія). Саме на цьому етапі роль адвоката є вирішальною, адже необхідно сформулювати аргументацію, здатну витримати стандарти міжнародного арбітражу.

Таким чином, ААК НАДЦ виконує не лише функцію апеляційного органу, а й виступає гарантом реалізації принципів спортивної справедливості. Для спортсмена це — другий шанс на захист, а для адвоката — високий рівень професійної відповідальності, що потребує поєднання глибоких знань нормативної бази, розуміння медичних нюансів та стратегічного процесуального мислення.

Висновок

Антидопінгова система в Україні, з огляду на нещодавні законодавчі зміни та оновлення регламентів, демонструє прогрес у напрямку гармонізації з міжнародними стандартами, насамперед із Кодексом ВАДА.

Однак ефективність цієї моделі значною мірою залежить від рівня фаховості учасників процесу, зокрема адвокатів, які представляють спортсменів.

Процесуальні механізми, передбачені в АДП НАДЦ, створюють умови для реального захисту прав осіб, які підозрюються у порушенні антидопінгових правил. Можливість представництва адвокатом, змагальний формат слухань, а також право на перегляд рішень у національній апеляційній інстанції та, за потреби, в Спортивному арбітражному суді (CAS) у м. Лозанні (Швейцарія) — усе це є свідченням прогресу до забезпечення спортивної справедливості.

Разом із тим, практика показує, що адвокат у таких справах має володіти міждисциплінарними знаннями: від процесуальних питань до медичних і регламентних тонкощів.

Загалом українська модель розгляду допінгових спорів демонструє зростання інституційної спроможності, однак потребує подальшого вдосконалення — як у напрямку процедурної прозорості, так і щодо посилення незалежності органів розгляду справ. Саме адвокатська спільнота може відігравати ключову роль у розвитку цієї сфери, формуючи практику, що відповідатиме як національному законодавству, так і стандартам ВАДА.

Список використаної літератури

1. Про антидопінгову діяльність у спорті: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2023. № 14. Ст. 33. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-20
2. Положення про Національний антидопінговий центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2022 р. № 1300. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1300-2022-%D0%BF
3. Антидопінгові правила Національного антидопінгового центру: Затверджено Національним антидопінговим центром, 2023 р. URL: https://nadc.gov.ua/dokumenty/dokumenty-nadts?utm_source=chatgpt.com
4. World Anti-Doping Code (World Anti-Doping Agency, 2021). URL: https://www.wada-ama.org/en/resources/world-anti-doping-code-and-international-standards/world-anti-doping-code
5. Положення про Дисциплінарну антидопінгову комісію Національного антидопінгового центру: Затверджено Національним антидопінговим центром, грудень 2023 р. URL: https://nadc.gov.ua/informatsiia-pro-nadts/komitety-ta-komisii/dystsyplinarna-antydopinhova-komisiia
6. Положення про Апеляційну антидопінгову комісію Національного антидопінгового центру: Затверджено Національним антидопінговим центром. URL: https://nadc.gov.ua/informatsiia-pro-nadts/komitety-ta-komisii/apeliatsiina-antydopinhova-komisiia?utm_source=chatgpt.com

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

- ЯКА ЧЕСТЬ, ТАКА Й ПОДЯКА.
- СОВІСТЬ ХОЧ БЕЗ ЗУБІВ, А ГРИЗЕ.
- СОРОМ ВІД ЗГУБИ СТРАШНІЙШИЙ.
- ВОДОЮ ЩО ХОЧЕШ, ЛИШ СУМЛІННЯ НЕ СПОЛОЧЕШ.
- Є ТО ЧЕСНОТА НАД ЧЕСНОТАМИ ДЕРЖАТИ ЯЗИК ЗА ЗУБАМИ.
- САМІ ЧЕСНІ, А СОКИРА ТАКИ ПРОПАЛА.
- ШАНУЙ БАТЬКА ТА БОГА, БУДЕ ТОБІ ВСЮДИ ДОРОГА.
- ХТО НЕ ЗАЗНАВ ЗЛА, ТОЙ НЕ УМІЄ ШАНУВАТИ ДОБРА.

Яніна Федорівна Гайдай,

адвокатка, членкиня Комітету по роботі з молодими адвокатами Ради адвокатів Одеської області

ПРОБЛЕМАТИКА РОЗМЕЖУВАННЯ ДОГОВОРІВ ФАКТОРИНГУ ТА ВІДСТУПЛЕННЯ ПРАВА ВИМОГИ ПРИ ОСПОРЮВАННІ ДОГОВОРІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

На даний час існують різні підходи Верховного Суду до розмежування договорів факторингу та договорів відступлення права вимоги.

Разом з тим питання розмежування правочинів з відступлення права вимоги (цесії) та договору факторингу викладено у постановах ВП ВС від 11 вересня 2018 року у справі № 909/968/16 та від 16 березня 2021 року у справі № 906/1174/18.

Велика Палата Верховного Суду визначила критерії, за якими розмежовується поняття договору відступлення права вимоги та факторингу.

Передусім треба визначитися із правовою природою вчиненого правочину, виявити основі ознаки, притаманні договору відступлення права вимоги (цесії) та договору факторингу.

Для розмежування договору факторингу та договору відступлення права вимоги слід виходити з суттєвих ознак вищенаведених договорів. Зокрема розмежування здійснюється виходячи з мети укладення, суб'єктивного складу, предмету правочинів, його оплатності та ціни.

За своєю суттю зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (частина перша статті 509 ЦК України).

Сторонами у зобов'язанні є боржник і кредитор (частина перша статті 510 ЦК України).

Кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги) (пункт 1 частини першої статті 512 ЦК України). Кредитор у зобов'язанні не може бути замінений, якщо це встановлено договором або законом (частина третя статті 512 ЦК України). Правочинами, на підставі яких відбувається відступлення права вимоги, можуть бути зокрема купівля-продаж, дарування, факторинг.

Предметом договору купівлі-продажу може бути право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру. До договору купівлі-продажу права вимоги застосовуються положення про відступлення права вимоги, якщо інше не встановлено договором або законом (частина третя статті 656 ЦК України).

До нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом (стаття 514 ЦК України). Обсяг і зміст прав, що переходять до нового кредитора, залежать від зобов'язання, в якому здійснюється відступлення права вимоги.

Правова природа факторингу, відповідно до глави 73 ЦК України, полягає у наданні фактором (посередником) платної фінансової послуги клієнту. Зміст цієї послуги полягає у наданні (фінансуванні) фактором грошових коштів клієнту за плату. При цьому клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до боржника. Клієнт може зобов'язатись відступити факторові свою грошову вимогу до боржника в рахунок виконання свого зобов'язання з повернення отриманих коштів та здійснення оплати за надану фінансову послугу. Або клієнт може зобов'язатись відступити факторові свою грошову вимогу до боржника з метою забезпечення виконання свого зобов'язання перед фактором, яке в майбутньому буде виконане клієнтом шляхом сплати факторові коштів, у тому числі за надану фінансову послугу.

Отже договору відступлення права вимоги притаманні ознаки: 1) предметом договору є відступлення права вимоги виконання обов'язку у конкретному зобов'язанні; 2) зобов'язання, у якому відступлене право вимоги, може бути як грошовим, так і не грошовим (передача товарів, робіт, послуг тощо); 3) відступлення права вимоги може бути оплатним чи безоплатним; 4) форма договору відступлення права вимоги має відповідати формі договору, у якому виникло відповідне зобов'язання; 5) наслідком договору відступлення права вимоги є заміна кредитора у зобов'язанні.

Договору факторингу притаманні ознаки: 1) предметом є надання фінансової послуги за плату; 2) мета полягає у наданні фактором й отриманні клієнтом фінансової послуги; 3) зобов'язання, в якому клієнт відступає право вимоги, може бути тільки грошовим; 4) такий договір має передбачати не тільки повернення фінансування фактору, але й оплату клієнтом наданої фактором фінансової послуги; 5) укладається тільки у письмовій формі та має містити визначені Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» умови.

Виходячи із викладеного, слід констатувати, що метою укладення договору відступлення права вимоги є безпосередньо передання такого права, натомість метою договору факторингу є отримання клієнтом фінансування (коштів) за рахунок відступлення права вимоги до боржника.

Щодо суб'єктивного складу договору факторингу та договору відступлення права вимоги.

Правочини з відступлення права вимоги визначаються суб'єктним складом: будь-яка фізична або юридична особа, що вбачається із аналізу ст. 2, 512—518 ЦК України.

Натомість суб'єктний склад у договорі факторингу має три сторони: клієнт, яким може бути фізична чи юридична особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності; фактор, яким може бути банк або інша банківська установа, яка відповідно до закону має право здійснювати факторингові операції, та боржник, тобто набувач послуг чи товарів за первинним договором.

Стаття 350 Господарському кодексу України зазначає, що фактором може бути лише банк, разом з тим, у пункті 1 частини 1 статті 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», норми якого є спеціальними, вказано, що фінансовими установами є банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди й компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо передбачених законом, — інших послуг (операцій), пов'язаних із наданням фінансових послуг. У частинах першій, другій статті 7 Закону зазначено, що юридична особа, яка має намір надавати фінансові послуги, зобов'язана звернутися до відповідного органу державного регулювання ринків фінансових послуг протягом тридцяти календарних днів з дати державної реєстрації для включення її до державного реєстру фінансових установ.

У разі, якщо відповідно до закону надання певних фінансових послуг потребує ліцензування, фінансова установа має право на здійснення таких послуг лише після отримання відповідних ліцензій.

За таких обставин фактором може виступати лише банк або юридична особа, яка має право на надання фінансової послуги та включена до Державного реєстру фінансових установ.

Виходячи із вищенаведеного слід констатувати, що стороною в договорі відступлення права вимоги може виступати будь-яка фізична або юридична особа (за виключенням договорів відступлення права вимоги за кредитними та забезпечувальними договорами), натомість в договорі факторингу — фактором може бути лише банк або фінансова установа із відповідною ліцензією.

Окрему увагу слід приділити визначенню суб'єктного складу у кредитних правовідносинах, забезпечених іпотекою, при укладенні договорів про відступлення права вимоги.

У постанові від 31 жовтня 2018 року у справі № 465/646/11 (провадження № 14-222цс18) Велика Палата Верховного Суду зробила загальний висновок, який надалі застосувала у постанові від 10 листопада 2020 року у справі № 638/22396/14-ц (провадження № 14-16цс20), про те, що відступлення права вимоги за кредитним договором на користь фізичної особи суперечить положенням частини третьої статті 512 та статті 1054 ЦК України, оскільки для зобов'язань, які виникли на підставі кредитного договору, характерним є спеціальний суб'єкт, а саме — кредитор-банк або інша фінансова установа.

Аналогічного висновку дійшла Велика Палата Верховного Суду в своїй постанові від 8 листопада 2023 у справі № 206/4841/20 наголосивши, що фізична особа в будь-якому статусі не наділена правом надавати фінансові послуги, зокрема за кредитним договором, оскільки такі послуги надають лише спеціалізовані установи, якими є банки або інші установи, які мають право на здійснення фінансових операцій та внесені до реєстру фінансових установ. Відступлення права вимоги за кредитним договором на користь фізичної особи суперечить

положенням ч. 3 ст. 512 та ст. 1054 ЦК України, оскільки для зобов'язань, які виникли на підставі кредитного договору, характерним є спеціальний суб'єкт, а саме кредитор — банк або інша фінансова установа.

Отже стороною за договором відступлення права вимоги за кредитним та забезпечувальними договорами може виступати лише банк або фінансова компанія.

Разом з тим, слід звернути увагу на постанову Великої Палати Верховного Суду від 16 березня 2021 у справі № 906/1174/18, в якій було відступлено від загального висновку та конкретизовано його так, що: відступлення права вимоги за кредитним і забезпечувальним договорами є можливим не тільки на користь фінансових установ за обставин, коли попередній кредитор (банк) був позбавлений банківської ліцензії та перебував у процедурі ліквідації.

Тобто стороною в договорі відступлення права вимоги за кредитним та забезпечувальним договорами також може виступати фізична особа, за умови, що попередній кредитор (банк) був позбавлений банківської ліцензії та перебував у процедурі ліквідації. Зокрема таке придбання може відбуватися фізичною особою за результатами публічних торгів.

Щодо розмежування за предметом договору, то під час договору відступлення права вимоги може бути відступлене право як грошової, так і не грошової (роботи, товари, послуги) вимоги. Предметом договору факторингу може бути лише право грошової вимоги (як такої, строк платежу за якою настав, так і майбутньої грошової вимоги).

Отже метою укладення договору відступлення права вимоги є безпосередньо передання такого права, а метою договору факторингу є отримання клієнтом фінансування (коштів) за рахунок відступлення права вимоги до боржника.

При відступленні права вимоги воно може бути передано як за плату, так і безоплатно. За договором факторингу відступлення права вимоги може відбуватися виключно за плату.

Ціна договору факторингу визначається розміром винагороди фактора за надання клієнтові відповідної послуги. Розмір винагороди фактора може встановлюватись по-різному, наприклад, у твердій сумі; у формі відсотків від вартості вимоги, що відступається; у вигляді різниці між номінальною вартістю вимоги, зазначеної у договорі, та її ринковою (дійсною) вартістю.

Якщо право вимоги відступається «за номінальною вартістю» без стягнення фактором додаткової плати, то в цьому випадку відносини факторингу відсутні, а відносини сторін регулюються загальними положеннями про купівлю-продаж з урахуванням норм стосовно заміни кредитора у зобов'язанні (частина третя статті 656 Цивільного кодексу України).

Договір факторингу спрямований на фінансування однією стороною другої сторони шляхом надання в її розпорядження певної суми грошових коштів. Вказана послуга за договором факторингу надається фактором клієнту за плату, розмір якої визначається договором. При цьому сама грошова вимога, передана клієнтом фактору, не може розглядатись як плата за надану останнім фінансову послугу.

Плата за договором факторингу може бути у формі різниці між реальною ціною вимоги і ціною, передбаченої в договорі, право вимоги за яким передається.

Отже при вирішенні спору щодо розмежування договору відступлення права вимоги від договору факторингу одним визначальних критеріїв є саме фінансова складова.

Тому при наданні оцінці змісту договору слід встановити та в подальшому доводи, чи отримано стороною прибуток, в якому вигляді та розмірі це відбулося, оскільки визначальною умовою договору факторингу є отримання прибутку.

Не дивлячись на те, що постановами Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2018 року у справі № 909/968/16 та від 16 березня 2021 року у справі № 906/1174/18 надано правове тлумачення договорам факторингу та договору права відступлення, однак існують різні підходи Верховного Суду до розмежування даних правочинів.

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду ухвалою від 17 листопада 2022 у справі № 910/8115/19 (910/13492/21) передав справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду з метою конкретизації характерних (визначальних) ознак, притаманних договору факторингу.

Однак Велика Палата Верховного Суду від 8 серпня 2023 у справі 910/8115/19 (910/13492/21) не вбачала підстав для відступу від правових висновків, викладених у постановах Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2018 року у справі № 909/968/16 (провадження № 12-97гс18) та від 16 березня 2021 року у справі № 906/1174/18 (провадження № 12-1гс21), виходячи з того, що вони містять усі необхідні критерії, за якими розрізняються договір факторингу та договір відступлення (у тому числі купівлі-продажу) права вимоги.

Отже суди під час вирішення тотожних спорів мають враховувати останню правову позицію Великої Палати Верховного Суду з урахуванням фактичних обставин, які встановлюються судами на підставі наданих сторонами доказів у кожній конкретній справі.

Андрій Сергійович Беніцький,
кандидат юридичних наук, професор, адвокат,
член Комітету з питань податкового права
при Раді адвокатів Одеської області

УМИСНЕ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЮ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) МАЙНА, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ (СТАТТЯ 209-1 КК УКРАЇНИ): ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року (Далі — Закон від 6 грудня 2019 р.) було реформовано антилегалізаційне законодавство України й удосконалено правовий механізм запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Законом від 6 грудня 2019 р. було внесено зміни до процедури здійснення первинного та державного рівнів фінансового моніторингу, розширено перелік суб'єктів первісного фінансового моніторингу, удосконалено систему повідомлення про підозрілі фінансові операції, збирання фінансової інформації тощо [1]. Положення, які містяться в цьому законі, відповідають міжнародному антилегалізаційному законодавству, рекомендаціям міжнародних організацій (ФАТФ) щодо створення ефективної системи боротьби з відмиванням «брудних» коштів та ін. Цим законом було внесено зміни до ст.ст. 209 та 209-1 КК, а також ст. 166-9 КУАП, які спрямовані на захист охоронюваних прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної економічної безпеки та ін.

Перелік суб'єктів первинного фінансового моніторингу вказано у ч. 2 ст. 6 (Система та суб'єкти фінансового моніторингу) Закону від 6 грудня 2019 р. До кола таких суб'єктів включені також адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально.

Згідно з вимогами ст. 7 Закону від 6 грудня 2019 р. суб'єкт первинного фінансового моніторингу повинен у своїй діяльності застосовувати ризик-орієнтований підхід при визначенні (виявлені) підозри про те, що фінансові операції або її учасники, їх діяльність чи походження активів можуть бути пов'язані із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та ін. Критерії ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення визначені наказом Міністерства фінансів України від 28.12.2022 № 465 [2].

Критерії ризиків поділяються на такі види: 1) критерії за типом клієнта; 2) критерії, пов'язані з географічним розташуванням держави проживання (перебування, реєстрації) клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів (далі — географічні критерії ризику) та 3) критерії за типом (видом) послуги (продукту) та за способом (каналом) надання чи отримання послуги (продукту).

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний згідно з п. 8 ч. 2 ст. 8 Закону від 6 грудня 2019 р. повідомляти спеціально уповноважений орган про порогові та підозрілі фінансові операції, підозрілу фінансову діяльність або спроби їх проведення незалежно від суми, на яку вони(а) проводяться; про розбіжності між відомостями про кінцевих бенефіціарних власників клієнта, які містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, та інформацію про кінцевих бенефіціарних власників та ін.

У випадку порушень, зазначених цією нормою вимог, в діяннях особи, яка є суб'єктом первинного фінансового моніторингу, можуть бути ознаки кримінального проступку, передбаченого ст. 209-1

КК, або адміністративного проступку, встановленого ст. 166-9 КУАП.

Форми об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, встановленого ст. 209-1 КК, охоплюють такі діяння, як умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу ***Державною службою фінансового моніторингу України*** (Держфінмоніторинг), яка реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) злочинно одержаних доходів, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Цікаво зазначити, що в першій редакції (2002 р.) ст. 209-1 КК випливало, що застосування цієї кримінально-правової норми могло бути лише при наявності адміністративної преюдиції, тобто повторного скоєння ч.ч. 1 або 2 ст. 166-9 КУАП, яка встановлювала відповідальність за порушення законодавства щодо фінансового моніторингу. Це створювало певні проблеми розмежування ст. 209-1 КК та ст. 166-9 КУАП. У подальшому адміністративна преюдиціональність була виключена зі ст. 209-1 КК. Для притягнення до відповідальності за ст. 209-1 КК достатньо одного факту скоєння діяння, передбаченого диспозицією цієї кримінально-правової норми. Проте обов'язковою умовою кримінально-правової кваліфікації за ч. 1 ст. 209-1 КК є заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб.

У випадку, якщо наслідки у виді настання істотної шкоди охоронюваним правовідносинам зазначеної категорії суб'єктів не настають, то застосовуватись повинна ч. 1 ст. 166-9 КУАП за ознаками неподання, несвоєчасного подання або подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу. Крім того, за ч. 1 ст. 166-9 КУАП будуть кваліфіковані зазначені діяння, якщо вони були скоєні через необережність, незалежно від того, була чи ні заподіяна істотна шкода охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб.

Частиною 2 ст. 209-1 КК передбачена відповідальність за розголошення у будь-якому вигляді таємниці фінансового моніторингу або факту обміну інформацією про фінансову операцію та її учасників між суб'єктами первинного фінансового моніторингу, суб'єктами державного фінансового моніторингу, іншими державними органами, а також факту надання (одержання) запиту, рішення чи доручення Держфінмоніторингу, або надання (одержання) відповіді на такий запит, рішення чи доручення особою, якій ця інформація стала відома у зв'язку з її професійною або службовою діяльністю. Проте обов'язковою умовою настання відповідальності за ч. 2 ст. 209-1 КК України є заподіяння зазначеними діями істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб. Слід зазначити, що Законом від 6 грудня 2019 року була виключена ч. 3 ст. 166-9 КУАП, яка передбачала відповідальність за перелічені дії, але за умови ненастання наслідків у вигляді заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам зазначених суб'єктів.

У тому випадку, коли суб'єкт первинного фінансового моніторингу порушує вимоги п. 8 ч. 2 ст. 8 Закону від 6 грудня 2019 р., наприклад, з метою сприяння особам через конвертаційні центри проводити кредитно-фінансові операції з «брудними» коштами для подальшої їх легалізації (відмивання), то зазначені діяння повинні бути кваліфіковані за правилами ідеальної сукупності кримінальних правопорушень: за ч. 1 ст. 209-1 та ч. 5 ст. 27 ст. 209 КК України.

Коли суб'єкт первинного фінансового моніторингу заздалегідь обіцяв виконавцям відмивання злочинних доходів допомагати в приховуванні їхньої злочинної діяльності та завідомо знав про джерела походження таких доходів, то в діяннях цієї особи можуть міститись ознаки предикатного злочину. Так, наприклад, якщо суб'єкту первинного фінансового моніторингу було достовірно відомо, що відмивачі отримують доходи від незаконного обігу вогнепальної зброї, то його діяння необхідно кваліфікувати за ч. 1 ст. 209-1, ч. 5 ст. 27, ст. 209 та ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 263 КК України. Ступінь поінформованості суб'єкта первинного фінансового моніторингу про предикатний (основний) злочин, який передував легалізації (відмиванню), для кримінально-правової кваліфікації за пособництво у скоєнні злочинів, передбачених ст. 209 та ст. 263 КК, значення не має.

Додаткова кваліфікація діянь суб'єкта первинного фінансового моніторингу за ознаками заздалегідь не обіцяного приховування злочину (ч. 1 ст. 396 КК) не потрібна. По-перше, якщо суб'єкт первинного фінансового моніторингу заздалегідь увійшов у змову із відмивачем, якому пообіцяв не повідомляти Держфінмоніторинг про його діяльність із використанням банківської системи для легалізації (відмивання) майна, яке відмивач ще не здобув, то має місце співучасть у скоєнні предикатного

злочину. Кримінальне правопорушення, встановлене ч. 1 ст. 396 КК, є різновидом інституту причетності до кримінального правопорушення.

По-друге, якщо зазначена особа умисно не виконує обов'язки щодо повідомлення відомостей про відмивача, які стали їй відомі під час діяльності у сфері фінансового моніторингу, з метою надання допомоги іншому суб'єкту відмити заздалегідь здобуте майно шляхом переховування місцезнаходження джерела походження такого майна, то має місце конкуренція двох видів причетності до кримінального правопорушення, а саме — заздалегідь не обіцяне відмивання злочинного майна (ч. 1 ст. 209 КК) та заздалегідь не обіцяне приховування злочину (ч. 1 ст. 396 КК). В даному випадку ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 396 КК, будуть поглинатись злочином, передбаченим ч. 1 ст. 209 КК.

За правилами конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм слід застосовувати норму, яка охоплює вчинене з найбільшою повнотою. Тому для кваліфікації діянь особи, яка, відмиваючи злочинне здобуте майно, ставила перед собою мету приховати такі доходи від органів правосуддя, треба застосовувати лише ст. 209 КК. Ідеальна сукупність норм, що встановлюють відповідальність за приховування злочину (ст. 396 КК) та відмивання майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК), виключається [3, с. 274—275]. За такими же правилами повинні бути розмежовані ст. 209 та ст. 198 КК.

Водночас, якщо суб'єкта первинного фінансового моніторингу заздалегідь не обіцяно допомагає відмити кошти, отримані внаслідок незаконного обігу наркотичних засобів або психотропних речовин, то в діяннях такої особи містяться ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 209-1 та ч. 1 ст. 306 КК України. Зазначена особа буде нести кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 209-1 та ч. 1 ст. 306 КК України. Додаткова кваліфікація за відмивання злочинно отриманого майна за ч. 1 ст. 209 КК не потрібна, оскільки застосовують правила конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм. Так, якщо джерелом предикатного злочину є кошти, отримані внаслідок незаконного обігу наркотиків, то відповідальність наступає за спеціальною кримінально-правовою нормою, а саме ст. 306 КК, яка передбачає відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. У даному випадку ознака використання доходів від незаконного обігу наркотиків (ст. 306 КК) поглинає ознаки відмивання майна, отриманого злочинним шляхом (ст. 209 КК).

При невиконанні суб'єктом первинного фінансового моніторингу своїх службових обов'язків з метою сприяння останнім фінансуванню тероризму діяння такої особи необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209-1 та ст. 258-5 (фінансування тероризму) КК.

У випадку, якщо суб'єкт первинного фінансового моніторингу заздалегідь не обіцяно допомагає злочинний організації, яка займається відмивання «брудних» коштів, здійснювати свою діяльність, то у діяннях такої особи є ознаки сукупності кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 209-1, 209 та 256 КК. Фактично має місце заздалегідь не обіцяне потурання вчиненню злочинів учасниками злочинної організації. Злочин, передбачений ст. 256 КК, є різновидом інституту причетності до кримінальних правопорушень, відповідальність за які настає у випадку заздалегідь не обіцяного сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності шляхом створення умов, які сприяють їхній злочинній діяльності та ін.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361. URL: https://surl.lt/tlqerl

2. Критерії ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 28.12.2022 р. № 465. URL: https://surl.lu/yzyhks

3. Беніцький А. С. Причетність до злочину: проблеми кримінальної відповідальності : монограф. / МВС України, ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: СПД Рєзников В. С., 2014. 552 с.

Юлія Миколаївна Гончаренко,

адвокат, регіональний представник Молодіжного комітету НААУ-UNBA NextGen в Одеській області

ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО ПІДСУДНІСТЬ: АПЕЛЯЦІЙНА ПАЛАТА ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ vs ВЕРХОВНИЙ СУД

Питання направлення кримінального провадження з одного суду до іншого регламентовано положеннями статті 34 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України).

Так, п. 1 ч. 1 ст. 34 КПК України визначено один із таких випадків, а саме передбачено, що кримінальне провадження передається на розгляд іншого суду, якщо до початку судового розгляду виявилося, що кримінальне провадження надійшло до суду з порушенням правил підсудності. В такому випадку кримінальне провадження належить передати з одного суду до іншого. При цьому юрисдикції судів можуть бути тотожними, а можуть бути різними. З урахуванням вказаних особливостей різним є й механізм передачі кримінальних проваджень з одного суду до іншого[1].

Відповідно до ч. 2 ст. 34 КПК України питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції одного суду апеляційної інстанції вирішується колегією суддів відповідного суду апеляційної інстанції за поданням місцевого суду або за клопотанням сторін чи потерпілого не пізніше п'яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала.

Згідно з ч. 3 ст. 34 КПК України питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції різних апеляційних судів, а також про направлення провадження з одного суду апеляційної інстанції до іншого вирішується колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду за поданням суду апеляційної інстанції або за клопотанням сторін чи потерпілого не пізніше п'яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала.

Питання про направлення кримінального провадження з Вищого антикорупційного суду до іншого суду вирішується колегією у складі п'яти суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду за поданням складу суду, визначеного для розгляду кримінального провадження, або за клопотанням сторін не пізніше п'яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала (абз. 2 ч. 3 ст. 34 КПК України)[2].

Тобто положення ч. 2 та ч. 3 ст. 34 КПК України передбачають порядок направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в двох випадках:

— в межах юрисдикції одного суду апеляційної інстанції, що вирішується колегією суддів відповідного суду апеляційної інстанції;

— в межах юрисдикції різних апеляційних судів, а також про направлення провадження з одного суду апеляційної інстанції до іншого, що вирішується колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду.

За загальним правилом, згідно з вищевказаним положенням абз. 1 ч. 3 ст. 34 КПК України, саме Верховний Суд уповноважений вирішувати питання щодо визначення підсудності судів у межах юрисдикції різних апеляційних судів.

Разом з тим, при доповненні статті 34 КПК України абзацем 2 частини 3 вказаний принцип визначення підсудності Вищого антикорупційного суду

[1] Сухов Ю. Неприпустимі помилки ВАКС на початку запровадження антикорупційного судочинства. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/163288-nepripustimi-pomilki-vaks-na-pochatku-zaprovadzhennya-antikoruptsiynogo-sudochinstva

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI / База даних «Законодавство України»; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17 (дата звернення: 10.06.2025).

взято до уваги не було та, незалежно від юрисдикції апеляційних судів, питання про направлення кримінального провадження з Вищого антикорупційного суду до іншого суду вирішується виключно колегією суддів Апеляційної палати того ж Вищого антикорупційного суду[1].

У разі визначення підсудності за іншим судом загальної юрисдикції апеляційною інстанцією буде апеляційний суд в межах територіальної юрисдикції цього суду, а не Апеляційна палата ВАКС. Так, до прикладу, якщо справу буде передано з ВАКС до Київського районного суду м. Одеси, то апеляційною інстанцією для оскарження судових рішень, постановлених цим судом, буде саме Одеський апеляційний суд, за територіальним принципом, незважаючи на те, що до цього вказані питання вирішувалися Апеляційною палатою ВАКС. А отже питання підсудності справи, яка потенційно може не належати до підсудності ВАКС, наразі вирішується Апеляційною палатою ВАКС, хоча знаходиться в межах юрисдикції різних апеляційних судів та фактично повинно перебувати на розгляді саме Верховного Суду згідно з положеннями абз. 1 ч. 3 ст. 34 КПК України.

Відповідно до ч.ч. 1, 2, 3 статті 125 Конституції України судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом. Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом (ст. 125 Конституції України, ст. ст. 17, 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»)[2].

Так, згідно з ч. 1 ст. 31 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ[3].

Вищими спеціалізованими судами є: (2) Вищий антикорупційний суд. Вищі спеціалізовані суди розглядають справи, які віднесені до їх юрисдикції процесуальним законом (ч. ч. 2, 3 ст. 31 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»). Тобто йде мова про визначення предметної підсудності.

Разом з тим, завданням Вищого антикорупційного суду є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства, а також здійснення правосуддя у справах про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», у порядку адміністративного судочинства (ст. 3 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»).

Аналіз наведених положень ч. 1 ст. 1, ст. ст. 3, 4 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» у системному зв'язку із частинами 1—4 ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дозволяє зробити висновки, що ВАКС є вищим спеціалізованим судом, який має чітко визначену юрисдикцію — предметну підсудність. При цьому, хоча територіальна юрисдикція (підсудність) ВАКС і поширюється на всю територію України, однак в основі його юрисдикції (підсудності) лежать чітко визначені категорії справ, за рамки яких він не має права виходити. Таким чином, юрисдикція (підсудність) ВАКС є спеціальною та має чітко визначені межі. А тому вона не поширюється на справи, віднесені до юрисдикції (підсудності) інших судів, незалежно від їх рівня (місцеві це суди чи апеляційні). Таким чином, статус ВАКС як вищого спеціалізованого суду не означає, що він є судом вищого рівня стосовно місцевих або апеляційних судів, а лише те, що він має спеціальну (виключну) юрисдикцію (предметну підсудність), яку не можуть перебирати на себе місцеві або апеляційні суди.

Окрім того, слід враховувати положення статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі.

Відповідно, від дотримання визначених КПК України правил підсудності значною мірою залежить гарантування передбаченого ст. 6 Конвенції права на «суд, встановлений законом», а разом із тим — права особи на судовий захист та на доступ до правосуддя, а також низки засад кримінального провадження, серед яких верховенство права,

---

[1] Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII / База даних «Законодавство України»; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2447-19 (дата звернення: 10.06.2025).

[2] Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / База даних «Законодавство України»; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254 %D0 %BA/96-%D0 %B2 %D1 %80 (дата звернення: 10.06.2025).

[3] Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII / База даних «Законодавство України»; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19 (дата звернення: 10.06.2025).

законність, доступ до правосуддя, розумні строки кримінального провадження та ін.

В цьому контексті важливою складовою права на справедливий суд є право на розгляд справи судом, встановленим законом. Основними критеріями, якими керується ЄСПЛ щодо визначення органу «судом» у розумінні статті 6 Конвенції, є: 1) здатність ухвалювати обов'язкові для виконання рішення; 2) обов'язкова законодавча регламентація функціонування та діяльності «суду»; 3) наявність встановленої законом функції щодо розгляду юридично значимих питань; 4) гарантованість незалежності від державної виконавчої влади та інших учасників справи.

Європейський суд з прав людини досить вимогливо підходить і до встановлення того, чи був суд, який розглядав справу, незалежним та чи забезпечена його безсторонність. Практика Європейського суду з прав людини в першу чергу виходить з презумпції незалежності судів. Незалежність розуміється як здатність суду розглядати справу та ухвалювати рішення, не перебуваючи при цьому у будь-якій залежності від волі сторін чи органів державної влади. Принцип безсторонності передбачає відсутність у судді особистої заінтересованості у справі та спроможності виконати роль безстороннього арбітра, який вирішує справу незалежно, підпорядковуючись виключно закону.

Враховуючи те, що Апеляційна палата ВАКС створена у складі ВАКС, вона фактично є зацікавленим суб'єктом при вирішенні питання передачі справи з ВАКС до іншого суду, що прямо ставить під сумнів дотримання права на справедливий суд в контексті розгляду справи «судом, встановленим законом». А відтак положення абз. 2 ч. 3 ст. 34 КПК України виглядають сумнівно щодо їх конституційності, оскільки: порушують принципи «справедливого суду», «суду, встановленого законом» в контексті здійснення правосуддя судами, утвореними на підставі Конституції України, та у визначеному законом порядку (право на справедливий суд в розумінні ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод), суперечать принципам територіальності, спеціалізації та інстанційності, не відповідають правовому статусу та призначенню Вищого антикорупційного суду як вищого спеціалізованого суду з виключною предметною підсудністю, що не уповноважений визначати підсудність місцевих та апеляційних судів, та не узгоджуються із правовим статусом Верховного Суду як найвищого суду у системі судоустрою.

Отже, з огляду на вищевикладене, враховуючи принцип законності та верховенства права, з урахуванням того, що Верховний Суд є останньою — касаційною інстанцією та саме на Верховний Суд покладено обов'язки вирішення питання підсудності в межах різних апеляційних судів, питання направлення кримінального провадження з Вищого антикорупційного суду до іншого суду в межах юрисдикції різних апеляційних судів, на нашу думку, повинно перебувати на розгляді саме Верховного Суду.

НЕ ЗАЙВЕ НАГАДАТИ

ПРАВИЛА ТЕЛЕФОННОГО ЕТИКЕТУ

Телефони, особливо мобільні, надзвичайно спростили комунікацію. Телефонне спілкування, особливо у ділових колах, має певні правила. Відхід від них може розцінюватися як неповага чи проста невихованість.

Наприклад, пізні дзвінки, якщо вони не обговорені завчасно, можуть викликати тривогу у тих, кому дзвонять. Знайомим не слід дзвонити пізніше 9—10 вечора, а ділові дзвінки не прийнято робити в неробочий час, якщо, зрозуміло, не було особливої домовленості.

До загальних правил культурного спілкування телефоном належать такі норми:

- Той, хто зателефонував насамперед вітається, коли зняли слухавку. Але не слід починати з «Алло!» Це сприймається як неввічливість.
- Далі слід чітко представитися та дізнатися, чи зручно людині розмовляти. Якщо ні — домовтеся про інший час, щоб зателефонувати.
- Ділові розмови повинні тривати не більше 5—7 хвилин. Але якщо співрозмовнику потрібні уточнення, вони можуть бути тривалішими.
- Закінчувати розмову має той, хто зателефонував. При цьому не варто вибачатися за дзвінок, достатньо подякувати за приділений час. Якщо розмова перервалася, передзвонює ініціатор дзвінка.

Посилена увага!!! Правила дорожнього руху забороняють розмовляти по телефону, поки ви керуєте автомобілем. Якщо ж дзвінок важливий, для вашої ж безпеки доцільніше витратити кілька хвилин, щоб зупинитися в дозволеному місці, відповісти на нього, а потім продовжити рух.

Наталія Ігорівна Білак,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ, адвокат, член Комітету із конституційного правосуддя та прав людини Ради адвокатів Одеської області

Анастасія Валеріївна Назарчук,

викладач Національного університету «Одеська юридична академія», юрист суб-грантового проєкту «ACCORD: Accountability and Capacity-building for Customs Oversight and Reform Development», стажист адвоката

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ГАРАНТІЙ СЛУЖБОВЦІВ МИТНИХ ОРГАНІВ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Відносини з проходження служби в митних органах України, як і в будь-якій сфері державної служби, мають свою специфіку, обумовлену особливостями функціонування митниці, її роллю в забезпеченні економічної безпеки держави, а також власним правовим регулюванням. Митні органи перебувають у постійному процесі реорганізаційних змін та оптимізації. Змінюються назви митниць, структурних підрозділів, штатні розписи, скорочується персонал, посилюються вимоги до кваліфікації, впроваджуються у практику опитування на поліграфі, ротації, тестування знань та атестація, практика призначення керівника Державної митної служби України за участю громадськості. Відповідних змін зазнає й митне законодавство в частині регулювання питань, пов'язаних із проходженням служби в митних органах, що в окремих ситуаціях породжує трудові спори та необхідність звернення службовців митних органів за захистом своїх прав до суду. Незважаючи на законодавче регулювання, трудові спори між працівниками та митними органами залишаються актуальною проблемою, що потребує детального аналізу та пошуку шляхів її вирішення.

Забезпечення прав і гарантій службовців митних органів є запорукою ефективного функціонування митної системи будь-якої держави. У складних умовах дії воєнного стану, коли митниця стоїть на передовій економічної безпеки та зовнішньоекономічної діяльності, особливого значення набуває створення дієвих механізмів, які б захищали службовців митних органів від необґрунтованого тиску, забезпечували належні умови праці та соціальний захист. Незважаючи на законодавчо закріплені норми, на практиці службовці

митних органів часто стикаються з викликами, що вимагають глибокого розуміння не лише правового поля, а й реальних шляхів відстоювання своїх інтересів. Метою статті є окреслення важливості практичного підходу до аналізу та вдосконалення системи захисту прав і гарантій службовців митних органів, висвітлюючи типові проблеми та потенційні рішення задля обрання оптимального рішення по стратегії їх захисту адвокатами.

Механізм захисту прав та гарантій працівників митних органів пропонуємо розглядати як комплексну систему взаємопов'язаних правових норм, організаційних заходів та практичних інструментів, спрямованих на забезпечення та реалізацію законних інтересів, прав і свобод осіб, які несуть службу в митних органах, що охоплює широкий спектр аспектів, включаючи:

1) *правове регулювання*, що включає закони України та підзаконні нормативно-правові акти, якими визначено права, обов'язки, гарантії працівників митних органів (наприклад, Митний кодекс України (далі — МК), Закон України «Про державну службу», Закон України «Про запобігання корупції», Кодекс законів про працю), колективні договори, що укладаються між адміністрацією та трудовим колективом і закріплюють додаткові соціальні гарантії та ін.);

2) *організаційні структури*, до яких належать підрозділи та органи, відповідальні за дотримання прав працівників митних органів (зокрема кадрові служби, профспілкові організації, органи внутрішнього контролю (інспекції), що перевіряють можливі порушення);

3) *процедури та інструменти захисту* як конкретні можливості, якими працівники митних органів можуть скористатися для захисту своїх прав та гарантій. До них належать:

а) *адміністративний (досудовий) захист* — звернення зі скаргами чи заявами до вищих митних органів, органів державної влади та інших суб'єктів, уповноважених впливати на вирішення трудових спорів та прийняття рішень щодо поновлення порушених прав та дотримання гарантій працівників митних органів;

б) *дисциплінарні процедури* — ініціювання проведення службових розслідувань відносно винних осіб щодо встановлених порушень прав та недотримання гарантій працівників митниці; зняття безпідставних звинувачень (внутрішні розслідування щодо порушень з боку керівництва або колег);

в) *судовий захист* — звернення до суду у разі незаконного звільнення, переведення, ненарахування заробітної плати, оскарження дисциплінарних стягнень тощо.

Таким чином, можна говорити про те, що механізм захисту прав та інтересів працівників митних органів включає доволі широкі можливості, спрямовані на можливість захистити права службовців митних органів. Проаналізуємо більш детально в практичному контексті наявні процедури та інструменти захисту, якими службовці митних органів можуть скористатися для захисту своїх прав та гарантій.

Першочергово слід відмітити, що відносини, які виникають у зв'язку з прийняттям на державну службу до митних органів, проходженням та припиненням державної служби в митних органах, визначаються законодавством про державну службу, крім особливостей, передбачених МК України. Тобто це означає, що МК має статус спеціального закону у відносинах, що складаються за участю працівників митних органів, його положення уточнюють та доповнюють загальні норми Закону України «Про державну службу» щодо службовців митних органів. У разі наявності розбіжностей між загальним і спеціальним законом перевага за загальним правилом надається спеціальному — тобто в питаннях, що стосуються службовців митних органів, норми МК матимуть пріоритет над загальними нормами про державну службу.

У разі виникнення трудового спору за участю службовців митного органу першочергово рекомендується скористатись адміністративним (досудовим) способом захисту прав, який ще прийнято називати «внутрішнім». Досудовий порядок вирішення спору регламентовано ст. 11 Закону України «Про державну службу», який дає можливість посадовій особі митного органу звернутися до керівництва, перш ніж йти до суду, якщо його права були порушені або виникли перешкоди в їх реалізації.

Охарактеризуємо це право через виокремлення трьох етапів.

Етап 1 — «Подання скарги керівнику державної служби». Підставою для подання скарги в даному випадку є порушення прав, регламентованих Законом «Про державну службу», або виникнення перешкод в їх реалізації. До прикладу це можуть бути питання, пов'язані з оплатою праці, умовами праці, переведенням, дисциплінарними стягненнями, необґрунтованою відмовою в продовженні дії контракту, тиском тощо.

Скарга подається протягом одного місяця з дня, коли службовець митного органу дізнався або мав дізнатися про порушення його прав.

У скарзі необхідно чітко викласти факти порушення прав або створення перешкод. При поданні скарги можна вимагати від керівника утворення комісії для перевірки викладених фактів. Токож у ст. 18 Закону України «Про звернення громадян» серед іншого передбачено право громадянина при розгляді заяви чи скарги бути присутнім при розгляді заяви чи скарги; користуватися послугами адвоката або представника трудового колективу, організації, яка здійснює правозахисну функцію, оформивши це уповноваження у встановленому законом порядку.

Скарга подається безпосередньо керівнику державної служби, яким у митних органах, як правило, є керівник митного органу або центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику (Державна митна служба України (далі — ДМСУ)).

Етап 2 — «Розгляд скарги керівником державної служби». Керівник державної служби зобов'язаний розглянути скаргу та надати відповідь не пізніше 20 календарних днів з дня її отримання. Варто відмітити, що це відносно короткий термін, що підкреслює пріоритетність вирішення таких питань у досудовому порядку в порівнянні із судовим порядком. Відповідь має бути обґрунтованою та письмовою, що означає, що керівник повинен не просто відписати «відмовлено», а пояснити причини свого рішення, посилаючись на факти та норми законодавства.

Етап 3 — «Подальші дії у разі незадоволення або відсутності відповіді». Якщо державний службовець не отримав обґрунтованої відповіді у встановлений 20-денний строк або не згоден з відповіддю керівника державної служби, він має право звернутися до суду.

Варто відмітити, що порядок оскарження, регламентований у ст. 11 Закону України «Про державну службу», є важливим інструментом у системі захисту прав державних службовців, що покликаний врегулювати ряд питань на внутрішньому рівні, не доводячи справу до судового розгляду.

Окрім досудового порядку вирішення спору, регламентованого ст. 11 Закону України «Про державну службу», можливо скористатись і тим, що передбачений у Главі 4 МК, оскільки службовець, права якого порушуються, одночасно має статус громадянина України, а тому, вважаємо, «підпадає» під дію цієї глави МК.

Щодо використання дисциплінарних процедур при захисті прав та гарантій службовців митних органів першочергово слід вказати, що ст. 7 Закону України «Про державну службу» закріплено основні права державного службовця. В цей перелік серед іншого включено: оскарження в установленому законом порядку рішень про накладення дисциплінарного стягнення, звільнення з посади державної служби, а також висновку, що містить негативну оцінку за результатами оцінювання його службової діяльності; проведення службового розслідування за його вимогою з метою зняття безпідставних, на його думку, звинувачень або підозри. Таким чином, службовець митних органів наділений законним правом на ініціювання службового розслідування, яке може бути проведено як з метою зняття безпідставних звинувачень або підозри, так і з метою притягнення до відповідальності винних у порушенні його прав осіб. Порядок здійснення дисциплінарного провадження затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1039. Загалом можна відмітити, що дисциплінарні процедури є складовою механізму захисту прав та гарантій службовців митних органів, забезпечуючи правові інструменти для відстоювання інтересів та збереження професійної репутації.

Щодо судового захисту порушених прав службовців митного органу, то такий порядок регламентований Кодексом адміністративного судочинства України (далі — КАСУ). Така категорія спорів вважається публічно-правовою, оскільки ці спори виникають у сфері публічної служби, де однією зі сторін є орган державної влади (митний орган), який діє як суб'єкт владних повноважень щодо свого працівника. При зверненні до суду важливо дотримуватися встановлених КАСУ строків та процедур подання позову.

Наведемо покроковий алгоритм того, як відбувається судовий захист прав державного службовця митного органу в судовому порядку:

1) визначення підсудності та підготовка позовної заяви:

а) визначення суду: справи щодо проходження публічної служби (включно зі звільненням, дисциплінарними стягненнями, переведеннями тощо) розглядаються адміністративними судами. За загальним правилом, позов подається до окружного адміністративного суду за вибором позивача за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем проживання (перебування, знаходження) цієї особи-позивача або за місцезнаходженням відповідача;

б) збір доказів та формування позовних вимог із чітким викладом того, що саме вимагається від суду: визнати незаконним і скасувати наказ (про звільнення, накладення дисциплінарного стягнення, переведення тощо); поновити на посаді; стягнути середній заробіток за час вимушеного прогулу; відшкодувати моральну шкоду (якщо є підстави) тощо;

в) підготовка позовної заяви, що має відповідати вимогам, встановленим ст.ст. 160—161 КАСУ;

2) дотримання строків звернення до суду, що є критично важливим, оскільки їх пропуск без поважних причин може призвести до відмови суду у відкритті провадження. За загальним правилом, для звернення до адміністративного суду щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень (в тому числі митного органу як роботодавця) встановлюється шестимісячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів (ст. 122 КАСУ).

Водночас для окремих категорій трудових спорів на публічній службі встановлено й спеціальні строки, зокрема у справах про прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення — один місяць, який, як правило, слід відраховувати з дня вручення копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки.

Також важливо вказати, що якщо законом передбачена можливість досудового порядку вирішення спору, і позивач скористався цим порядком, або законом визначена обов'язковість досудового порядку вирішення спору, то для звернення до адміністративного суду встановлюється тримісячний строк, який обчислюється з дня вручення позивачу рішення за результатами розгляду його скарги на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень. Втім, якщо рішення за результатами розгляду скарги позивача на рішення,

дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень не було прийнято та (або) вручено суб'єктом владних повноважень позивачу у строки, встановлені законом, то для звернення до адміністративного суду встановлюється шестимісячний строк, який обчислюється з дня звернення позивача до суб'єкта владних повноважень із відповідною скаргою на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень (ст. 122 КАСУ).

Якщо строк звернення до суду пропущено, необхідно одночасно з позовною заявою подати клопотання про поновлення строку та надати суду обґрунтовані докази поважності причин пропуску (наприклад, тривала хвороба, перебування у відрядженні, об'єктивні перешкоди тощо);

3) подання позовної заяви та відкриття провадження:

а) сплата судового збору у розмірі та у порядку, визначеному Законом України «Про судовий збір». Розмір судового збору залежить від характеру позовних вимог (майнового чи немайнового характеру);

б) подання позовної заяви через канцелярію суду (особисто або поштою) або через систему «Електронний суд»;

в) розгляд питання про відкриття провадження. Суддя перевіряє відповідність позовної заяви вимогам КАСУ та приймає ухвалу про відкриття провадження у справі або про залишення позову без руху, або про відмову у відкритті провадження (якщо є підстави);

4) судовий розгляд та прийняття судового рішення за результатами розгляду справи;

5) оскарження та виконання судового рішення. Після набрання судовим рішенням законної сили воно є обов'язковим для виконання. У разі невиконання рішення добровільно позивач має право отримати виконавчий лист та звернутися до Державної виконавчої служби для примусового виконання рішення. Окрім цього, дієвим способом виконання судового рішення може слугувати встановлення судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах (ст. 381-1 КАСУ) або ж визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень — відповідачем на виконання рішення суду (ст. 383 КАСУ).

Судовий захист вважається найефективнішим інструментом відновлення порушених прав, оскільки забезпечує незалежність, обов'язковість рішення та широкі процесуальні гарантії. Водночас він вимагає значних часових, фінансових та нервових затрат, тому часто до нього вдаються, коли інші шляхи вичерпані або є впевненість у значному порушенні прав.

В даному контексті важливо проаналізувати й статистичні дані судових справ за участю службовців митних органів, що дозволить виявити типові порушення трудових прав, а також визначити ефективні способи їх захисту. Емпіричною базою даного дослідження слугуватимуть дані щодо дисциплінарної відповідальності службовців митного органу, отримані ГО «Молодіжний центр розвитку» на офіційні запити від Держмитслужби України в рамках реалізації суб-грантового проєкту «ACCORD: Accountability and Capacity-building for Customs Oversight and Reform Development», що реалізується за підтримки Європейського Союзу. Так, у результаті опрацювання отриманих від ДМСУ статистичних даних щодо судових справ з питань проходження та припинення державної служби за 2023—2024 роки, в яких учасником є ДМСУ, вдалось відслідкувати тенденцію зростання кількості трудових спорів, особливо щодо оскарження дисциплінарних стягнень та поновлення на роботі. Зокрема у 2023 році загалом було зареєстровано 9 судових справ, з яких найбільше стосувалися оскарження дисциплінарних стягнень (7 справ). У 2024 році кількість справ зросла до 11, при цьому значно збільшилася кількість справ щодо оскарження дисциплінарних стягнень (5 справ) та з'явилися справи про визнання протиправними дій щодо неприсвоєння спеціального звання (5 справ).

Щодо регіональної статистики, то лідерами за кількістю спорів виступають Одеська та Київська митниці. Найбільша кількість справ припадає на Одеську митницю (зростання з 31 до 34) та Київську митницю (зростання з 23 до 27). Зазначене може пояснюватись тим, що саме на цих митницях найбільша кількість працівників. Так, штатна чисельність в Одеській митниці у 2023 році складала 1376 працівників; а в 2024 році 1287 працівників; штатна чисельність в Київській митниці у 2023 році складала 1184 працівники; а в 2024 році 1113 працівників.

Водночас Закарпатська митниця демонструє значне зростання кількості трудових спорів (з 14 до 22). В даному випадку обґрунтування щодо чисельності не знаходить свого відображення, як у попередніх. Оскільки Закарпатська митниця за кількістю штатних працівників у 2024 році посідала 11-те місце серед митниць (616 працівників), а у 2023 році — 10-те місце (656 працівників)[1].

Аналіз розподілу видів дисциплінарних стягнень показує, що у більшості випадків застосовувалася догана, що становить близько 70 % від загальної кількості стягнень. Зауваження отримали близько 20 % осіб, а попередження про неповну службову відповідність та звільнення з посади державної служби — близько 10 %, що в свою чергу може свідчити про те, що у більшості випадків порушення не були надто серйозними.

Загалом сумарна кількість спорів по всіх митницях зросла з 141 у 2023 році до 161 у 2024 році, що підкреслює загальну тенденцію до збільшення трудових конфліктів на регіональному рівні[2].

З огляду на необхідність виявлення найбільш поширених причин спорів виникла необхідність

[1] Лист Держмислужби № 10/10-05//190 від 19.12.2024 р.

[2] Там само.

комплексного аналізу судових справ у Єдиному державному реєстрі судових рішень (ЄДРСР), де позивачами виступали службовці митних органів, а відповідачем — Одеська митниця. За основу взято період дослідження: *з 01.01.2019 по 01.12.2024 роки*. Регіон суду: *«Одеська область»*. Найменування суду: *«Одеський окружний адміністративний суд, П'ятий апеляційний адміністративний суд»*. Форма судочинства: *«адміністративне»*. Категорія справи: *«з 01.01.2019 р.; спори, що виникають з відносин публічної служби, зокрема проходження служби, з них; прийняття громадян на публічну службу, з них; звільнення з публічної служби, з них»*. Пошук за контекстом: *«Одеська митниця Держмитслужби, Одеська митниця ДФС, проходження публічної служби, звільнення з публічної служби, прийняття на публічну службу, дисциплінарне провадження, притягнення до дисциплінарної відповідальності»*.

На Зображенні 1 представлено кількість судових справ у спорах, що виникають з відносин публічної служби, у яких позивачем була посадова особа митних органів, а відповідачем — Одеська митниця або Одеська митниця ДФС (до реформування), у яких прийнято рішення.

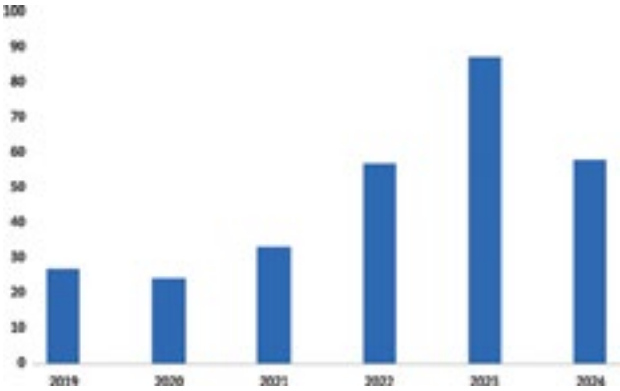

Зображення 1. Кількість судових справ у спорах, що виникають з відносин публічної служби, у яких позивачем була посадова особа митних органів, а відповідачем Одеська митниця або Одеська митниця ДФС (до реформування), у яких прийнято рішення

Найбільші показники судових справ у спорах, що виникають з відносин публічної служби, у яких позивачем була посадова особа митних органів, а відповідачем Одеська митниця або Одеська митниця ДФС (до реформування), у яких прийнято рішення, зафіксовано у 2023 році.

З огляду на проведений аналіз можливим є виокремлення основних та найбільш поширених предметів судових справ, з розподілом за роками *(табл. 1)*.

Проаналізувавши надані дані, можна зробити висновки, що найпоширенішими підставами для звернення до суду стали спори щодо оскарження наказів митниці про притягнення до дисциплінарної відповідальності, незаконного звільнення, не переведення на рівнозначну посаду, незаконного скорочення, затримки виконання судового рішення, що включається до категорії трудових спорів.

Кількість трудових спорів є досить динамічною протягом аналізованого періоду, переважають індивідуальні тудові спори, що свідчить про наявність системних проблем у трудових відносинах в Одеській митниці. При цьому, незважаючи на численні судові рішення, проблеми з незаконним звільненням та порушенням трудових прав працівників залишаються актуальними. Водночас збільшення кількості судових позовів може свідчити про те, що працівники митних органів все більше усвідомлюють свої права та готові захищати їх у судовому порядку.

Загальні висновки. Загалом механізм захисту прав та гарантій працівників митних органів є динамічною системою, що постійно розвивається, і його ефективність прямо впливає на мотивацію, доброчесність та професіоналізм митників, а отже і на ефективність всієї митної служби.

При захисті адвокатами прав посадових осіб митних органів існують два основні шляхи: досудовий (адміністративний) та судовий. Кожен з них має свої переваги та недоліки. Так, перевагами досудового (адміністративнго) порядку є: 1) швидкість розгляду (до 20 днів), що дозволяє оперативно реагувати на порушення; 2) менші фінансові витрати (не потрібно сплачувати судовий збір); 3) збереження службових відносин, оскільки досудове вирішення спору може бути менш конфліктним і дозволяє зберегти нормальні робочі відносини між посадовою особою та керівництвом/органом, що є важливим для подальшої кар'єри та психологічного комфорту; 4) простота процедури, оскільки подання скарги до керівника вищого рівня є менш формалізованим та складним, ніж підготовка та подання позовної заяви до суду; 5) можливість прямого впливу, оскільки керівник або вищий орган, який уповноважений розглядати скаргу, має прямі важелі впливу на особу, яка допустила порушення прав скаржника, або на сам митний орган, що дозволяє швидко виправити ситуацію; 6) зняття надмірного навантаження з судів.

Щодо недоліків досудового (адміністративного) порядку слід вказати на залежність від «справедливості» керівництва. Результат досудового оскарження значною мірою залежатиме від об'єктивності, неупередженості та добросовісності керівника, який розглядає скаргу. Існує ризик службової солідарності або небажання розбиратись у ситуації. В деяких випадках, не зважаючи на пряму заборону, встановленому Законом України «Про звернення громадян», скарги спрямовуються на розгляд фактично тому ж органу чи посадовій особі, на яку скаржаться. І хоча відповідь може надаватись належним органом, однак прийняте рішення за результатами скарги фактично ґрунтується на інформації та позиції, отриманої від органу чи посадової особи, на яку скаржаться.

Таблиця 1

Предмети судових справ, за розподілом за роками, у яких позивачем була посадова особа митних органів, а відповідачем Одеська митниця або Одеська митниця ДФС (до реформування), у яких прийнято рішення [1]

Рік/кількість справ	Предмет судової справи
2019 (27)	стягнення з Одеської митниці ДФС середнього заробітку за час затримки виконання рішення; стягнення невиплаченої частини надбавки до посадового окладу за спеціальне звання; визнання протиправним та скасування наказу про притягнення до дисциплінарної відповідальності, поновлення на посаді та стягнення коштів
2020 (24)	зобов'язання вчинити дії (зокрема щодо переведення на рівнозначну посаду); визнання протиправним та скасування наказу Одеської митниці ДФС від 20.12.2017 року № 596, яким введено в дію Перелік змін № 7 до штатного розпису на 2017 рік, в частині виведення зі штатного розпису посади головного державного інспектора відділу митного оформлення № 2 митного поста «Південний»
2021 (33)	визнання протиправними дій, бездіяльності, зобов'язання перевести на посаду; визнання протиправним та скасування наказу про притягнення до дисциплінарної відповідальності, поновлення на посаді та стягнення коштів; скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі, стягнення плати за час вимушеного прогулу, стягнення моральної шкоди
2022 (57)	визнання протиправним та скасування наказу про порушення дисциплінарного провадження; скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі, стягнення плати за час вимушеного прогулу, стягнення моральної шкоди
2023 (87)	визнання протиправним та скасування наказу про притягнення до дисциплінарної відповідальності, поновлення на посаді та стягнення коштів; скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі, стягнення плати за час вимушеного прогулу, стягнення моральної шкоди
2024 (58)	визнання протиправним та скасування наказу про притягнення до дисциплінарної відповідальності, поновлення на посаді та стягнення коштів; скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі, стягнення плати за час вимушеного прогулу, стягнення моральної шкоди

В досудовому порядку, як правило, не застосовуються порядок примусового витребування документів, проведення експертиз або допиту свідків під присягою, що обмежує можливості скаржника у доведенні його позиції, а також не передбачено відшкодування моральної шкоди, якщо така була заподіяна, або ж інших витрат (зокрема на правову (правничу) допомогу).

Серед переваг судового порядку (звернення до адміністративного суду) слід вказати на: незалежність та неупередженість суддів, що забезпечує більшу об'єктивність у розгляді справи; обов'язковість рішення суду; настання відповідальності у разі невиконання рішення суду; широкий спектр процесуальних гарантій позивача (зокрема: право на подання доказів, витребування документів, проведення експертизи, допит свідків, залучення третіх осіб, оскарження судових рішень у вищих інстанціях тощо); можливість відшкодування шкоди. Серед недоліків судового порядку вирішення спорів слід виокремити: тривалість (з урахуванням можливості оскарження в апеляційній та касаційній інстанціях спір може тривати роками); фінансові витрати; складність процедури; психологічний тиск; негативний вплив на кар'єру (хоча законом заборонено дискримінувати осіб за звернення до суду, на практиці судовий спір з роботодавцем може ускладнити подальший кар'єрний ріст).

Вибір між досудовим та судовим порядком залежить від конкретної ситуації, складності спору, наявності доказів, готовності службовця до тривалого процесу та очікуваного результату. Часто оптимальним є поєднання наявних підходів: спочатку спробувати вирішити питання в досудовому порядку, а у разі його неефективності — звернутися до суду, що дозволяє зберегти час та кошти, а у випадку невдачі — мати більш вагомі підстави для судового позову, оскільки внутрішнє оскарження може продемонструвати відсутність бажання керівництва вирішити проблему добровільно.

[1] Білак Н., Назарчук А., Короленко Д. та ін. (із залученням експертної групи). Кадрова політика митних органів: сучасний стан: моніторинговий звіт. Одеса, 2024. 52 с.

Михайло Захарович Чудновський,

заслужений юрист України, президент адвокатської компанії «Чудновський і партнери», член Президії Одеської обласної колегії адвокатів, член Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Одеської області, член Комітету з адвокатської етики РАОО

ГОНОРАР ПРОТИ ГІДНОСТІ: ЧИ МАЄ АДВОКАТ ПРАВО ВІДМОВИТИСЬ ВІД ЗАХИСТУ?

Ця тема стосується одного із найбільш чутливих і актуальних аспектів правозастосування — фінансові труднощі, що виникають у відносинах між адвокатом і клієнтом. Чи має адвокат право відмовитися від здійснення захисту, якщо клієнт перестає оплачувати його послуги?

Більшість наших колег вважає, що адвокат може припинити захист клієнта у разі несплати гонорару. Питання складне, оскільки останнім часом посилилась конкуренція ідей щодо цієї проблеми. У Києві, як і в багатьох інших містах, є багато прихильників позиції, що адвокат має право відмовитись від захисту через несплату гонорару.

Я ж дотримуюсь іншої думки.

Навіть якщо в договорі прямо зазначено, що у разі несплати гонорару можливе його розірвання і відмова від захисту — на перший погляд, це юридично бездоганно, але я пропоную подивитися на ситуацію з різних аспектів права.

Отже, клієнт, перебуваючи в тяжкому становищі — його затримано або арештовано, — змушений підписати договір про надання правової допомоги, який йому запропонував адвокат. У нього немає вибору, бо потрібна термінова юридична допомога. Спочатку клієнт сплачує гонорар за участь у досудовому розслідуванні або в суді, далі — платить щомісячно: перший, другий, шостий місяць, але як відомо, досудове і судове слідство в Україні затягується, і спрогнозувати його тривалість — складно. Фінансові ресурси вичерпуються і от, на тринадцятому місяці, адвокат, спираючись на пункт договору, відмовляється від захисту — мовляв, «не платять», але чи можна назвати такий захист безкоштовним? Адвокатові вже виплачено велику суму за визначену стадію, протягом 10—12 місяців йому вчасно платили, і лише на завершальному етапі — фінансовий крах. Чи морально відмовляти клієнту в такий момент?

Особисто я не вважаю цей захист «безоплатним», а як цю ситуацію сприйме клієнт? Людина, яка перебуває в умовах тривалого ув'язнення, в очікуванні вироку, довіряє своє життя й майбутнє адвокатові. Вона ділиться з ним не лише фактами, а й своїм внутрішнім світом, страхами, планами, правдою, яку нікому іншому не довірила би. Адвокат для неї — це не просто професіонал, це опора, голос у залі суду, єдина особа, яка може протистояти системі на її боці, і коли в момент найвищого напруження — напередодні важливого судового засідання або в період активного обвинувачення — ця людина дізнається, що її адвокат відмовився від справи через фінансові труднощі, вона сприймає це не як ділове рішення, а як особисту зраду. Це не просто розірвання договору — це руйнування довіри, що має екзистенційне значення. Відмова захисника у такий момент завдає психологічної травми, відчуття безпорадності, втрати надії та впевненості в захисті.

Так, для підзахисного це — трагедія, і його ставлення буде край негативним, але є ще один вимір — реакція суспільства. Юридична професія тримається на довірі, а ця довіра живиться уявленням про адвоката як про морального гаранта справедливості. Якщо така практика — відмова від захисту у відповідь на тимчасову фінансову неспроможність — отримає мовчазне схвалення або стане поширеною нормою, наслідки будуть непередбачуваними.

Сотні клієнтів почнуть подавати скарги: у Прокуратуру, Міністерство юстиції, до органів адвокатського самоврядування. Їхні історії — часто емоційні, драматичні, болючі — знайдуть свій шлях у засобах масової інфрмації. У суспільстві сформується образ адвокатури як закритої корпоративної

структури, що діє у власних інтересах, а не в інтересах громадян.

Це підірве легітимність професії, і якщо ми не зупинимось, не візьмемо на себе моральну відповідальність за кожну відмову, — держава може зробити це замість нас, вдаючись до нових регулювань, контролю або обмежень нашої самостійності.

Також є і ще один аспект — погляд держави. Держава не просто сторонній спостерігач у відносинах адвоката й клієнта, особливо у кримінальному процесі. Вона — гарант прав і свобод, у тому числі й права на захист. Якщо адвокат, який зобов'язався здійснювати захист, відмовляється від участі у справі через фінансові причини, держава може розцінити це як порушення основних принципів правової системи.

Конституція України (ст. 59) прямо гарантує кожному громадянину право на правову допомогу, а у кримінальному процесі — це насамперед адвокат. Саме адвокат є тією особою, яка реалізує цю гарантію на практиці, і коли адвокат залишає клієнта у найбільш критичний момент, — держава це розцінює не лише як порушення обов'язків конкретної особи, а як ризик для реалізації конституційного права в цілому.

З історії правозахисного руху ми знаємо, що держава, захищаючи публічний інтерес, реагує на системні зловживання нормативним шляхом, тож цілком імовірно, що в разі поширення практики відмов через несплату гонорару, буде посилено контроль за адвокатською діяльністю: від дисциплінарної відповідальності до нормативних змін, які звузять самостійність адвокатури.

Адвокатська діяльність тримається на делегованій довірі держави, і якщо держава побачить, що ця довіра використовується не в інтересах правосуддя, вона обов'язково втрутиться — у спосіб, який ми самі можемо не схвалити.

Є і глибший рівень — сенс самої адвокатської професії. Наші попередники, засновники присяжної адвокатури в Україні, передали нам безцінні засади: неприпустимість відмови від захисту, збереження адвокатської таємниці, недопустимість зайняття позиції всупереч волі клієнта. Вони не передавали нам ці принципи для того, щоб ми так легко від них відмовлялись.

Ми маємо з повагою ставитися до цієї спадщини. Адвокатура — це більше ніж послуга, це місія, і якщо ми самі знецінимо її, — за нас це зробить держава або суспільство.

Вважаю, що відмова від захисту через несплату гонорару не може мати абсолютного характеру. Практика надає безліч нюансів. Наприклад:

- Адвокат тяжко захворів і не здатен виконувати обов'язки. За наявності медичних документів це — вимушена, об'єктивна підстава для відмови.
- Справу почали вести в Одесі, а потім підсудність змінилась на Чернігів. Якщо витрати на відрядження не врегульовані договором, адвокат не може їх покривати власним коштом — ситуація виняткова.

У кожному випадку треба підходити диференційовано, діяти відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», не порушуючи Правил адвокатської етики.

Відповідно до Закону, адвокат не має права відмовитися від захисту у кримінальному провадженні, окрім випадків, передбачених законом, і жодна несплата гонорару прямо не входить до цього переліку. Крім того, Правила адвокатської етики закріплюють, що адвокат повинен уникати дій, які можуть зашкодити клієнту, його честі, гідності або репутації.

Наша мета — не просто уникнути шкоди клієнтові, а бути на його боці у найскладніші моменти, коли захист перестає бути формальністю і стає питанням справедливості та людської гідності.

Адвокат — це не лише професіонал, який виконує технічну роботу, а й носій моральних ідеалів, провідник людини через систему, яка іноді діє проти неї. У часи, коли довіра до інститутів права похитнулася, адвокатура повинна залишатися островом стабільності, совісті й професійної честі.

Збереження авторитету Адвокатури — це не абстрактне поняття. Це конкретна відповідальність кожного з нас. Якщо ми дозволимо знецінення своїх зобов'язань перед підзахисними, ми не тільки втрачаємо репутацію — ми руйнуємо одну з основних опор правової держави.

Саме тому питання відмови від захисту у зв'язку з несплатою гонорару не можна зводити лише до умов договору чи бізнес-розрахунків. Воно повинно оцінюватися у світлі фундаментальних засад професії: гідності людини, моральної відповідальності адвоката та його ролі як гаранта реалізації конституційних прав.

ПРО СОВІСТЬ І ГІДНІСТЬ

СОВІСТЬ — це внутрішній суддя, який оцінює наші вчинки з точки зору добра і зла. Це голос всередині нас, який підказує, що правильно, а що ні.

ГІДНІСТЬ — це усвідомлення власної цінності як людини, це повага до себе та інших. Вона виявляється у вмінні відстоювати свої права, але й поважати права інших

Андрій Смирнов,

адвокат, керуючий партнер АО «Правовий елемент»

ВОЄННИЙ СТАН — АЛІБІ ДЛЯ БОРЖНИКА? ЯК ЗНОВУ ПОЧАВ ДІЯТИ МЕХАНІЗМ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ

Чи можна зараз вимагати повернення боргу? Час у праві — це не просто категорія. Це інструмент, що визначає правову долю вимог до боржника.

У межах цивільних правовідносин інститут позовної давності виступає одночасно і запобіжником зловживань, і гарантією стабільності. Науковці-правники наголошують: «інститут позовної давності має особливе значення, оскільки він є однією з гарантій захисту прав та обов'язків особи відповідно до законодавства України. Він також сприяє зміцненню дисципліни серед учасників цивільно-правових та інших відносин»[1].

Цивільним кодексом України (далі — ЦК України) визначено, що позовна давність — це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256).

Питання позовної давності актуальне як для фізичних, так і для юридичних осіб, які так чи інакше стикаються із необхідністю захисту своїх прав, свобод та інтересів.

У Цивільному кодексі України визначено загальну тривалість позовної давності — три роки. Проте так було не завжди. Наприклад, у стародавньому римському праві не існувало позовної давності в сучасному розумінні, всі позови вважалися вічними, тому могли бути заявлені й розглянуті незалежно від часу, що минув після порушення права.

Варто відзначити, що позовна давність, встановлена законом, може бути тільки збільшена за домовленістю сторін. Сторони не можуть зменшити строк позовної давності, який передбачено законодавством.

Проте цивільним законодавством визначені і випадки, коли перебіг позовної давності переривається, а саме:

1) якщо пред'явленню позову перешкоджала надзвичайна або невідворотна за даних умов подія (непереборна сила);

2) у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій) на підставах, встановлених законом;

3) у разі зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює відповідні відносини;

4) якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних Сил України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан.

Якщо сторона по справі — військовий, який несе службу, то зрозуміло, чому перебіг строків позовної давності доцільно зупинити. Що робити, якщо позивач чи відповідач перебувають у полоні? Доволі неоднозначна позиція щодо осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях і не мають доступу до правосуддя.

Питання переривання (зупинки) перебігу строку позовної давності набуло актуальності у 2020 році, із початком карантину через поширення COVID-19.

З метою ефективного регулювання цивільних правовідносин в законодавство було внесено зміни, пов'язані із перебігом строку позовної давності. Стисло хронологія змін в перебігу строків позовної давності виглядає так *(див. табл.)*.

Проаналізувавши українські реалії роботи судової системи в умовах воєнного стану, законотворці вирішили, що зупинення строків позовної давності на сьогодні не є актуальним.

14.05.2025 р. Законом України № 4434-IX «Про внесення зміни до розділу «Прикінцеві та перехідні

[1] Кочина О. С., Кот В. В. Застосування позовної давності в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове видання. 2024. № 2. С. 215—219. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303198/295274

Нормативно-правовий акт	Набрання чинності	Суть змін до ЦК України
30.03.2020 р. Закон України № 540-IX від 30.03.2020 (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text)	02.04.2020 Карантин скасовано з 01.07.2023 р.	Додано пункт 12 Прикінцевих та перехідних положення ЦК України: «12. Під час дії карантину, встановленого КМУ з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), строки, визначені ст. 257, 258, 362, 559, 681, 728, 786, 1293 ЦК України, **продовжуються** на строк дії такого карантину»
15.03.2022 р. Закон України № 2120-IX (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text)	17.03.2022	Додано пункт 19 Прикінцевих та перехідних положення ЦК України: «19. У період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану **строки**, визначені статтями 257-259, 362, 559, 681, 728, 786, 1293 цього Кодексу, **продовжуються** на строк його дії»
08.11.2023 р. Закон України № 3450-IX (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3450-20#Text)	30.01.2024	Змінено пункт 19 Прикінцевих та перехідних положення ЦК України: «19. У період дії воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, **перебіг позовної давності**, визначений цим Кодексом, **зупиняється** на строк дії такого стану»
14.05.2025 р. Закон України № 4434-IX (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4434-20#Text)	04.09.2025	Пункт 19 Прикінцевих та перехідних положення ЦК України — виключено

положення» ЦК України щодо поновлення перебігу позовної давності» перебіг строку позовної давності відновлено, «пауза знята».

Закон був опублікований в офіційному виданні «Голос України» від 03.06.2025 № 108, отже цей Закон набирає чинності з 04.09.2025 р.

Для наочності застосування інституту позовної давності з 04.09.2025 розглянемо дві ситуації:

Ситуація 1. Заборгованість виникла до початку зупинення строків.

Сергій у січні 2019 році позичив Олені 50 000 грн. Вони домовилися, що гроші мають бути повернуті до 1 квітня 2019 року, але боржник досі нічого не повернув.

Отже строк позовної давності (3 роки) починає рахуватись з 2 квітня 2019 року. Це означає, що позов до суду Сергію слід було подати до 2 квітня 2022 року.

Проте у зв'язку із запровадження карантину через COVID-19, а згодом — воєнного стану, з 2 квітня 2020 року всі строки були зупинені, тобто час наче «зупинився».

Пам'ятаємо про те, що з 4 вересня 2025 року перебіг строку позовної давності поновлюється.

Отже до зупинення (з 2.04.2019 по 2.04.2020) минув 1 рік, що означає, що залишилось ще 2 роки з 04.09.2025 р. І Сергій ще має час звернутися до суду до 4 вересня 2027 року.

Ситуація 2. Заборгованість виникла під час зупинення строків.

У грудні 2023 року Кирило продав автомобіль за договором купівлі-продажу Павлу, домовившись, що повну оплату покупець внесе до 1 січня 2024 року. Але покупець заплатив лише частину і перестав виходити на зв'язок.

За загальним правилом, строк позовної давності становить 3 роки і починається з наступного дня після порушення зобов'язання, тобто з 2 січня 2024 року.

Але перебіг позовної давності зупинено на строк дії воєнного стану. Отже строк ще не почався і почне обчислюватися лише з 4 вересня 2025 року. Тобто Кирило має можливість звернутись до суду до 4 вересня 2028 року.

Отже позовна давність — це, по суті, дедлайн для захисту вашого порушеного права. Якщо не встигли подати позов у встановлений законом строк — шанс відстояти свою позицію в суді може бути втрачений. Суд просто відмовиться розглядати справу, навіть якщо ви на 100 % праві.

Умови дії воєнного стану, недосконалість законодавства та правозастосовної практики ускладнюють процес захисту порушеного права. Важливо не пропустити момент, коли право на судовий захист може бути втрачено. Проте адвокат може допомогти проаналізувати ситуацію, правильно розрахувати строк, підготувати позов та представити інтереси в суді.

Не зволікайте. Час може бути вашим союзником або ворогом. Зверніться за консультацією сьогодні до фахівця, який супроводжує подібні спори та допомагає правильно розрахувати строки, скласти позов та уникнути негативних наслідків пропусків строків позовної давності.

Тетяна Григорівна Броднікова,

адвокатка, засновниця та керівниця «Brodni real invest S. R. L.», членкиня Комітету із конституційного правосуддя та прав людини Ради адвокатів Одеської області

ПРАВНИЧА ДОПОМОГА В ОФОРМЛЕННІ НАЛЕЖНОСТІ ДО ГРОМАДЯНСТВА РУМУНІЇ: НОРМАТИВНІ НОВЕЛИ ТА ПРАКТИЧНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ АДВОКАТІВ

Національні меншини — це група громадян України, які відрізняються від основного населення за етнічним походженням, мовою, культурою чи релігією, усвідомлюють свою спільну ідентичність і прагнуть зберегти її та є невід'ємною частиною українського суспільства. Законом України «Про національні меншини (спільноти) України» від 13 грудня 2022 року визначено, що національні меншини (спільноти) є невід'ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства. Також законом визначені права, свободи та обв'язки осіб, які належать до національних меншин (спільнот). Громадянам України незалежно від етнічного походження, належності до національних меншин (спільнот) гарантуються рівні громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні та мовні права і свободи, визначені Конституцією України.

Згідно зі ст. 7 Конституції Румунії держава підтримує зміцнення зв'язків з румунами за межами країни та діє для збереження, розвитку та вираження їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності, поважаючи законодавство держави, громадянами якої вони є.

Одним із передбачених Україною ту Румунією конституційних прав особи є право обирати громадянство будь-якої країни.

Згідно зі статтею 10 Закону Румунії № 21/1991 «Про громадянство Румунії» особи, які набули громадянство Румунії шляхом народження або усиновлення та втратили його з причин, що не пов'язані з ними, або яких було позбавлено громадянства проти їхньої волі, а також їхні нащадки до третього ступеня споріднення, за їхнім клопотанням можуть відновити або отримати громадянство Румунії з можливістю збереження іноземного громадянства та встановлення місця проживання в країні або його збереження за кордоном.

Таким чином, прийняття даного закону ще у 1991 році встановило право національних меншин за етнічним походженням відновити втрачене громадянство нащадками вказаних громадян Румунії. Для кращого розуміння необхідно коротко звернутися до історичних подій минулого.

Україна та Румунія мають досить тривалу історичну проблему, що склалася на тлі подій 1918—1940 років, коли частина територій Одеської області (так звана Бессарабія) та Чернівецька область входили до складу «Великої Румунії», мешканці якої визнавалися громадянами Румунії, несли службу в румунській армії та навчалися в освітніх закладах румунською мовою. Далі, 26 червня 1940 року Радянським Союзом було висунуто ультиматум Румунії про залишення територій Чернівецької та Одеської областей під загрозою воєнного втручання. Оскільки румунські війська та держава загалом були знесилені подіями Другої світової війни, вони розуміли, що протидіяти радянській владі вони не в змозі, тому 28 червня 1940 року Румунія вивела свою армію, поліцію та державні органи з територій нинішньої Одеської області (Бессарабія) та Чернівецької областей. Таким чином мільйони людей — мешканців вищеназваних областей, які були частиною румунського суспільства, втратили зв'язок зі своєю державою. Далі почалася русифікація даних регіонів, змушення мешканців розмовляти та навчатися російською мовою, переслідування усіх громадян, які служили в армії Румунії (навіть якщо вони не брали участь у Другій світовій війні, а проходили строкову службу задовго до війни), розкуркулювання підприємців, їх розграбування та відправлення до Сибіру. Почалися зміни прізвищ та імен на російськомовний манер.

Наприклад, румунське прізвище Чобану змінювали в документах як Чобан або Чебан. Ім'я Іон змінювали на Іван. Усіх мешканців вказаних територій переслідувала та притісняла радянська влада. Люди були змушені приховувати своє походження, не розмовляти рідною для них мовою. До речі, на сьогоднішній день русифікація створює безліч проблем для нащадків, оскільки їм потрібно звертатися до суду, щоб встановити родинний зв'язок зі своїми румунськими пращурами, що є доволі не простим завданням для наших клієнтів, оскільки більшість документів втрачено в ході вказаних вище історичних подій.

Лише після становлення держави України як незалежної суверенної держави почалися процеси підтримки національних меншин, визнання за ними права на навчання рідною для них мовою, встановлення права створювати спільноти та вільно розвивати свої етнічні групи.

Громадяни України, відчуваючи свій зв'язок з історичною батьківщиною, отримали право на відновлення громадянства Румунії. І в цьому контексті слід зазначити, що хоча Україна законодавчо і встановила принцип єдиного громадянства, але не заборонила право вибору свого громадянства для особи.

Отже Закон Румунії № 21/1991 «Про громадянство Румунії» та наказ Autorităţii Naţionale pentru Cetăţenie (Національної агенції громадянства. — *Переклад авторки*) встановлював необхідність надати претендентам на громадянство Румунії список документів, а саме витяги та свідоцтва про цивільний стан щодо себе та усіх родичів по лінії рідства з пращуром, який втратив своє громадянство Румунії з незалежних від нього причин. Ця норма діяла та працювала на відмінно до 12.04.2025 року, коли президентом Національного органу з питань громадянства було видано Наказ № 85/2025 з переліком супровідних документів, набором вимог до претендентів на здобуття громадянства Румунії.

Спираючись на трирічний практичний досвід надання правничої допомоги особам в оформленні належності до громадянства Румунії, варто вказати на невідповідність вищезгаданого Наказу № 85/2025 вимогам якісного закону, адже формулювання більшості його положень призвели до хаосу. Сам Наказ сформульований нечітко, без консультацій з громадянським суспільством, за повного ігнорування пропозицій експертних кіл. У Наказі чітко не пояснюється, що мається на увазі під «оригіналом витягу» чи «залежно від обставин», і не уточнюється, які документи приймаються до подання залежно від країни. Таким чином, заявники не знають, які саме документи вони повинні подати, а на веб-сайті Національної агенції громадянства не наведено чіткого переліку документів за кожною країною походження заявника окремо. Цим наказом Національної агенції громадянства від імені Румунської держави фактично запроваджено відступ від виконання міжнародних конвенцій (двосторонніх договорів про правову допомогу, Лондонської конвенції). Наказ вимагає від претендентів на отримання громадянства Румунії подання документів, створення яких не передбачено національним законодавством держав походження таких осіб (наприклад, спеціальних свідоцтв для неповних сімей), що суперечить принципу міжнародного права, згідно з яким документи про цивільний стан регулюються національним законодавством. Крім того, цей Наказ фактично створив нові норми права, в доповнення до норм Закону № 21/1991 «Про громадянство Румунії». Так, вищеназваний Закон не вимагає від заявника подання документів про цивільний стан усіх членів сім'ї (наприклад, усіх бабусь і дідусів, обох батьків тощо), а лише вимагає від заявника підтвердження спорідненості з одним висхідним родичем — громадянином Румунії. Однак Наказ 85/2025 вимагає подання документів про цивільний стан усіх бабусь і дідусів та батьків, навіть якщо вони не стосуються запиту на відновлення громадянства, що є вимогою, не передбаченою законом, і отже є доповненням до нього.

23.02.2024 Міністерство юстиції Румунії винесло на громадське обговорення проєкт змін до Закону про громадянство Румунії. На зустрічі, що відбулася в штаб-квартирі Міністерства, все громадянське суспільство виступило проти запропонованих змін, які, згідно зі складеним протоколом, вважаються образливими та дискримінаційними. Також було опубліковано петицію під назвою «Етнічні румуни кажуть рішуче НІ образливим змінам до Закону про громадянство Румунії», яку підписали понад 7000 осіб.

Громадянське суспільство організувало протести проти цих зловживань, підтримані громадськими діячами як у Бухаресті, так і в Кишиневі. Ця законодавча поправка була настільки «вдалою», що після її прийняття та направлення на оприлюднення Вищий касаційний суд оскаржив її в Конституційному суді, вказуючи, що «спосіб регулювання, з недотриманням вимог ясності та передбачуваності, відкриває шлях до свавілля» та порушує Хартію основних прав. У громадянстві може бути відмовлено на підставі обґрунтованих сумнівів, як у Середньовіччі, а поправки порушують принцип верховенства права, невиправдано доповнюючи закон.

У жовтні 2024 року Конституційний суд Румунії відхилив скаргу, а зміни були впроваджені шляхом прийняття Закону № 14/2025, опублікованого в Офіційному віснику від 12.03.2025. Це катастрофічні наслідки, оскільки більше не буде заявників

на румунське громадянство з числа нащадків румунів, покинутих у 1940 році, враховуючи неоднозначності та безліч запитуваних документів, які неможливо отримати.

Громадяни України, які виявили бажання отримати громадянство Румунії через свій історичний зв'язок із цією країною, стикаються з безліччю проблем щодо збору необхідних документів. Розглянемо найтиповіші з них.

По-перше, це неврегульованість на міжнародному рівні між Румунією та Україною питання щодо архівних довідок. Відповідно до ч. 1 Розділу II Порядку, умов і строків зберігання книг державної реєстрації актів цивільного стану, метричних книг у відділах державної реєстрації актів цивільного стану та їх передачі до державних архівів, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 30 грудня 2013 року за № 2804/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 31 грудня 2013 року за № 2241/24773, книги державної реєстрації актів цивільного стану та метричні книги зберігаються у відділах державної реєстрації актів цивільного стану міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, а також у відділах державної реєстрації актів цивільного стану управлінь державної реєстрації міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України (далі — відділах державної реєстрації актів цивільного стану міжрегіональних управлінь) протягом 75 років з часу складання актових записів цивільного стану, метричних записів включених до цих книг.

Відповідно до п. 1 Розділу V Порядку передачі книг державної реєстрації актів цивільного стану, метричних книг на постійне зберігання до державного архіву здійснюється щороку після закінчення сімдесяти п'яти років зберігання їх у відділах державної реєстрації актів цивільного стану. Зазначені положення чинного законодавства означають, що в разі, якщо актовому запису більше ніж 75 років, то даний запис відправляється до регіональних архівних установ. Тобто архівна довідка є тією самою заміною свідоцтва або витягу про цивільний стан особи.

Румунія ж, в свою чергу, не визнає архівну довідку як документ, що підтверджує цивільний стан особи. Є непоодинокі випадки, коли претендентам на громадянство Румунії відмовляли у задоволенні заявки на отримання громадянства Румунії, оскільки надання архівних довідок не є документом, передбаченим наказом Румунії, що встановлює перелік документів для отримання громадянства Румунії. В Україні ж, в свою чергу, отримання іншого документу не є можливим.

Отже, дане питання потребує міжнародного врегулювання між Україною та Румунією.

Друге типове складне питання, з яким найчастіше стикаються наші клієнти при зборі документів для отримання громадянства Румунії, — це наслідки русифікації прізвищ та імен пращурів претендентів. Як вже згадувалося вище в цій публікації, усі прізвища та імена в 40-роках в документах змінювали на русифіковані. Згідно з ч. 1 ст. 145 СК України прізвище дитини визначається за прізвищем батьків. Коли відбулася русифікація, то особа могла отримати прізвище з румунського Чеобану Іон на русифіковане Чебан Іван, у той самий момент в метричній книзі запис про народження цієї особи залишиться як Чеобану Іон (Ceobanu Ion). Тобто далі діти такої особи будуть носити прізвище Чебан. Та усі далі нащадки також. Тобто надалі, в процесі збору нащадком усіх необхідних довідок та документів з органів ДРАЦС, виявляється, що нащадок не може продемонструвати родинний зв'язок із пращуром, оскільки в архівній довідці вказане зовсім інше прізвище або/та ім'я.

Надалі, такій особі-претенденту на громадянство Румунії необхідно звертатися до суду з заявою про встановлення факту родинних зв'язків з румунським пращуром або з заявою про встановлення факту неправильності написання прізвища. Але в подальшому такий претендент зіштовхується з іншою проблемою: рішення суду про встановлення родинних зв'язків не приймається Румунією в особі Національного органу з питань громадянства, оскільки подання такого рішення не передбачене переліком документів. А заяви щодо встановлення неправильності написання прізвища та/або імені відхиляються національними судами, оскільки вважається правильним записом саме перший запис про народження особи. Змінити прізвище усім нащадкам відповідно до прізвища пращура та його народження по третє коліно включно є малоймовірним з практичної точки зору.

Отже, враховуючи складнощі, існує необхідність у встановленні одноманітної судової практики щодо зміни первісного імені/прізвища пращурів (того імені/прізвища, що йде від народження безпосереднього пращура-колишнього громадянина Румунії) з урахуванням історичних проблем та насильної русифікації населення.

Третє складне питання щодо отримання громадянства Румунії представниками національних меншин — це необхідність складання тесту на знання румунської мови на рівні Б1 в акредитованих установах. Змінами до Закону Румунії № 21/1991 «Про громадянство Румунії» від 12.03.2025 року встановлено, що претенденти на громадянство Румунії повинні упродовж року після подання на громадянство Румунії доповнити справу сертифікатом про знання румунської мови на рівні Б1. Така норма

є складною саме для громадян України, оскільки в Україні немає безкоштовних або інтеграційних курсів румунської мови. Тобто ця вимога вимагає від претендентів здійснення значних витрат на вивчення румунської мови за рахунок претендента, що є звуженням доступу особи до конституційного права на отримання громадянства Румунії вже на етапі подання документів на громадянство. Звісно, в самій Румунії є безкоштовні курси для біженців/осіб, які потребують тимчасового захисту, з України, якими можна скористатися. Але що робити тим особам, хто фізично не проживає в Румунії і не має коштів на вивчення мови та складання іспитів для отримання сертифікатів про знання мови на рівні Б1? Питання залишається відкритим.

Підсумовуючи викладене, можна сказати, що впроваджена Президентом України В. Зеленським ініціатива щодо множинного громадянства є позитивним кроком до розвитку демократичних прав національних меншин. Безліч людей виявляє бажання залишатися громадянином України та при цьому отримати громадянство Румунії або іншої країни. У світі демократичних та розвинених країн не повинно бути меж або перешкод до самоідентифікації себе, у тому числі через громадянство. Дружні, партнерські країни, що підтримують Україну під час повномасштабного вторгнення держави-агресора, зможуть відкрити свої двері для освіти, розвитку українців. Побоювання критиків президентської ініціативи є хибними, оскільки душа українця буде назавжди з Україною. Отримання громадянства іншої країни лише надасть українцям більше можливостей задля свого захисту в умовах повномасштабного вторгнення, для розвитку України через перенесення досвіду, освіти на рідну землю. Але задля даної ініціативи необхідно також вирішити багато суто технічних законодавчих питань, щоб зробити України дійсно країною з широкими можливостями.

ПЛЕКАЙМО УКРАЇНСЬКУ!

Як гарно і правильно привітатися — 10 варіантів слова «привіт»

Українська мова багата синонімами, тому можна легко знайти замінник слову «привіт» і не вживати кальку «прівєт».

- **Добрий день!**
- **Добридень!**
- **На добридень!**
- **Радий вітати вас!**
- **Моє шанування!**
- **Доброго здоров'я!**
- **Здоров!**
- **Здоровенькі були!**
- **Добрий ранок!**
- **Здрастуйте!**

• • •

Не горбушка хліба, а цілушка, окра́єць, окра́йчик.

• • •

Як правильно казати — «заміжня» жінка чи «одружена»?

У нашій мові є слова заміжня жінка та одружена, і вони синоніми. Щоправда, у діловому мовленні, наприклад, в анкеті краще написати одружена чи неодружена, а не заміжня.

Слова у парі чи без пари — це просторіччя.

• • •

Яке слово використовувати замість «холостяк»?

В українській мові такого слова, як «холостяк», немає у словниках, його немає навіть у славетному словнику Грінченка, тому замість нього можна вживати милозвучний відповідник — «одружений» чи «неодружений». Здавна неодруженого чоловіка в Україні називають парубком, а чоловіка старшого віку, який не знайшов собі пару, — старим парубком.

Світлана Хомко,

адвокат, керівник практики Банкрутства юридичних і фізичних осіб Адвокатського об'єднання «Консалтингова фірма «ДОМІНАНТА»

ВИЗНАННЯ ПОДАТКОВОГО БОРГУ БЕЗНАДІЙНИМ ТА ЙОГО СПИСАННЯ У БАНКРУТСТВІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ТА ФОП

Провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) на відміну від позовного провадження не має на меті визначення та задоволення індивідуальних вимог кредиторів, а спрямоване на задоволення сукупності вимог кредиторів неплатоспроможного боржника.

У процедурі банкрутства до боргів фізичної особи застосовується інший порядок погашення заборгованості перед кредиторами, в тому числі і перед податковими органами, ніж передбачений загальними положеннями цивільного, податкового та іншого законодавства.

Зокрема характерним є те, що законодавець спростив можливість припинення зобов'язань боржника перед державою з метою відновлення його платоспроможності.

Так, частина 2 статті 125 Кодексу України з процедур банкрутства встановлює, що *податковий борг, що виник протягом трьох років до дня постановлення ухвали про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника, визнається безнадійним та списується у процедурі реструктуризації боргів боржника*.

За наслідком відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи або фізичної особи-підприємця — визнання податкового боргу безнадійним та його списання здійснюється *в обов'язковому порядку* відповідно до імперативного припису вказаної норми закону.

При цьому для списання податкового боргу Кодексом України з процедур банкрутства не передбачено інших умов, окрім наявності провадження у справі про неплатоспроможність та виникнення податкового боргу протягом трьох років до дня постановлення ухвали про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника.

Що ж відбувається з боргом, який виник раніше, аніж за три роки до відкриття процедури банкрутства?

На практиці, розглядаючи заперечення податкових органів, суди зазначають, що тлумачення норми ч. 2 ст. 125 Кодексу України з процедур банкрутства про те, що підлягає списанню лише податковий борг, що виник протягом трьох років до дня постановлення ухвали про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника, а податковий борг, що виник раніше цього періоду списанню не підлягає, суперечить головному завданню провадження у справі про неплатоспроможність боржника — фізичної особи — відновлення її платоспроможності.

Визнанню судом та включенню до реєстру вимог кредиторів у справі про банкрутство (неплатоспроможність) підлягають лише дійсні вимоги кредитора, які відповідають чинному законодавству та обґрунтовані кредитором належними і допустимими доказами на час заявлення таких вимог.

Відповідно до п. 102.4 ст. 102 Податкового кодексу України (ПК України) у разі, якщо грошове зобов'язання нараховане контролюючим органом до закінчення строку давності, визначеного у пункті 102.1 цієї статті, податковий борг, що виник у зв'язку з відмовою у самостійному погашенні такого грошового зобов'язання, може бути стягнутий протягом наступних 1095 календарних днів з дня виникнення податкового боргу, крім випадків, передбачених абзацом третім пункту 59.1 статті 59 цього Кодексу. Якщо платіж стягується за рішенням суду, строки стягнення встановлюються до повного погашення такого платежу або *визначення боргу безнадійним*.

За змістом п. 101.1 ст. 101 ПК України списанню підлягає безнадійний податковий борг, у тому числі

пеня та штрафні санкції, нараховані на такий податковий борг.

Положеннями п. 101.2 ст. 101 ПК України визначено, що під терміном «безнадійний» розуміється:

— податковий борг платника податку, визнаного в установленому порядку банкрутом, вимоги щодо якого не були задоволені у зв'язку з недостатністю майна банкрута (пп. 101.2.1);

— податковий борг фізичної особи, яка: визнана у судовому порядку недієздатною, безвісно відсутньою або оголошена померлою, у разі недостатності майна, на яке може бути звернуто стягнення згідно із законом; померла, у разі недостатності майна, на яке може бути звернуто стягнення згідно із законом; понад 720 днів перебуває у розшуку (пп. 101.2.2);

— податковий борг платника податків, у тому числі податкового агента, стосовно якого минув строк позовної давності, встановлений пунктом 102.4 статті 102 цього Кодексу (пп. 101.2.3);

— податковий борг платника податків, що виник внаслідок обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин) (пп. 101.2.4);

— податковий борг платника податків, щодо якого до Державного реєстру внесено запис про його припинення на підставі рішення суду (пп. 101.2.5);

— податковий борг банку, щодо якого наявне рішення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб про затвердження звіту про завершення ліквідації банку або рішення Національного банку України про затвердження ліквідаційного балансу, ухвалення остаточного звіту ліквідатора і завершення ліквідаційної процедури (пп. 101.2.6).

Відтак, судова практика сформувалась таким чином, що податковий борг, який підпадає під вищезазначене визначення безнадійного, також підлягає списанню у процедурі банкрутства.

Відповідна правова позиція викладена Верховним Судом у Постанові від 13.06.2023 р. по справі № 907/76/22.

Згодом підтримана Верховним Судом у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у Постанові від 07.09.2023 р. по справі № 910/929/21, де Суд зазначив:

«47. Господарський суд апеляційної інстанції дійшов помилкового висновку про те, що оскільки провадження у даній справі було відкрито 09.02.2021, то підлягає списанню податковий борг, що виник лише з 09.02.2018 до 09.02.2021.

48. Такий висновок суперечить правовій позиції, викладеній у постанові Верховного Суду від 13.06.2023 у справі № 907/76/22, яку Верховний Суд вважає за необхідне врахувати під час перегляду в касаційному порядку справи № 910/76/22.

49. Отже, враховуючи наявність в матеріалах справи клопотання керуючого реструктуризацією боржника арбітражного керуючого про визнання боргу безнадійним та його списання на підставі ч. 2 ст. 125 КУзПБ, господарський суд дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для його задоволення.

50. При цьому у ч. 2 ст. 125 КУзПБ визнання податкового боргу безнадійним і його подальше списання не пов'язується із безпосереднім затвердженням ухвалою суду плану реструктуризації».

Верховний Суд у Постанові від 13.06.2023 р. по справі № 907/76/22 також зазначив:

«32.1. Водночас, хоч положення про визнання безнадійним та списання податкового боргу і розміщені у Розділі III. «РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ БОРГІВ БОРЖНИКА» КУзПБ, однак назва статті 125 зазначеного Кодексу прямо свідчить про те, що податкові борги, які виникли протягом трьох років до дня постановлення ухвали про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника, не підлягають реструктуризації».

Внаслідок визнання податкового боргу безнадійним та списання при відсутності інших боргів — суд закриває провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи на підставі п. 5 ч. 1 ст. 90 КУзПБ.

Разом з тим, закриваючи провадження у справі за п. 5 ч. 1 ст. 90 КУзПБ, суд повинен застосовувати наслідки, передбачені ч. 4 ст. 90 КУзПБ.

Відповідно до ч. 4 ст. 90 КзПБ у випадках, передбачених пунктами 5—8 частини першої цієї статті, господарський суд в ухвалі про закриття провадження у справі зазначає, що вимоги конкурсних кредиторів, які не були заявлені в установлений цим Кодексом строк або були відхилені господарським судом, вважаються погашеними, а виконавчі документи за відповідними вимогами визнаються такими, що не підлягають виконанню.

Висновки

Кодекс України з процедур банкрутства ввів у національну правову систему ефективний механізм списання податкової заборгованості як для фізичних осіб, так і для фізичних осіб-підприємців з метою звільнення добросовісних боржників від надмірного боргового тягаря і повернення їх до активної економічної та соціальної діяльності.

Борітеся — поборете

Цей рядок з одного із творів видатного класика української літератури Т. Г. Шевченка для мене як для практикуючого адвоката чомусь мимоволі асоціюється із доволі банальною на перший погляд справою внутрішньо переміщеної особи з Автономної Республіки Крим щодо визнання протиправним, скасування рішення територіального органу Пенсійного Фонду України про відмову в поновленні виплати раніше призначеної пенсії із подальшим зобов'язанням поновити її виплату.

Доручення на здійснення представництва інтересів клієнта у вищезгаданій справі було мені видано в травні 2024 року Південним міжрегіональним центром з надання безоплатної правничої допомоги.

Ця справа розглядалась Одеським окружним адміністративним судом і П'ятим апеляційним адміністративним судом в період з 8 червня 2024 року по 22 січня 2025 року.

Під час проведення першої зустрічі в приміщенні Ради адвокатів Одеської області клієнт Степан Іванович Білобров (прізвище, ім'я та по батькові змінені) надав копію рішення Одеського окружного адміністративного суду щодо визнання протиправним і скасування рішення територіального органу Пенсійного Фонду України про відмову у поновленні виплати йому раніше призначеної пенсії за вислугу років з причини відсутності паперової пенсійної справи із зобов'язанням повторно розглянути його заяву про поновлення виплати пенсії, залишеного без змін постановою П'ятого апеляційного адміністративного суду.

Водночас клієнт надав також і копію рішення територіального органу Пенсійного Фонду України, прийнятого в порядку так званого виконання вищезгаданих судових рішень, а саме про зухвалу повторну відмову йому в задоволенні заяви стосовно поновлення виплати раніше призначеної пенсії з причини відсутності паперової пенсійної справи, яка залишилась на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим.

Під час першої зустрічі клієнт пояснив, що він є військовим пенсіонером — військовим медиком, якому була призначена пенсія за вислугу років, котру він отримував до березня 2014 року, тобто до моменту тимчасової окупації Криму.

В подальшому він вимушений був виїхати на контрольовану Україною територію з причини небезпеки залишатись в Криму, оскільки там знайшлись так звані «добродії» з числа деяких місцевих жителів, котрі виказали його окупаційній владі не тільки як військового пенсіонера, а й як особу, маючу сина, який з перших днів окупації Криму добровільно пішов на фронт, а зараз служить в лавах Збройних Сил України.

За мірками окупаційної влади, наявність таких обставин у клієнта цілком могла бути реальною причиною його затримання в будь-який час з послідуючим вивозом на катівню — так званий «підвал», з якого шлях лише один — зникнення безвісти в одній із виритих окупантами ям, біля яких вони під покровом ночі розстрілювали затриманих жителів Криму з проукраїнськими поглядами.

Що ж, свого часу наказний отаман війська українського часів Української Народної Республіки 1918 року Симон Петлюра недаремно казав про те, що «не так страшні московські воші, як страшні наші українські гниди».

Дивлячись на жилаві натруджені руки сивого як лунь клієнта, його уважний і повний надії погляд, мимоволі подумав про те, скільки він за час служби військовим медиком вилікував і врятував життів воїнів, які в подальшому повернулись в стрій, скільки вилікував і врятував життів цивільних, а зараз, на схилі років, втративши домівку, втративши все, що було нажите, не маючи стабільних засобів існування в виді заслуженої пенсії, сам потребує надання професійної правничої допомоги...

Пам'ятаю, що свого часу на одному з семінарів, які проводились у школі підвищення адвокатської майстерності в Одеській обласній колегії адвокатів, в тепер вже доволі далекому 1997 році один з досвідчених і шанованих адвокатів, заслужений юрист України Яків Борисович Борисов під час одного з виступів сказав, що «для адвоката немає різниці, хто саме перед ним стоїть, бо перед ним стоїть людина, яка потребує правової допомоги».

Тимчасово відклавши інші не менш важливі справи і не гаючи часу, довелось взятися за роботу.

Невдовзі був складений позов клієнта в Одеський окружний адміністративний суд до територіального органу Пенсійного Фонду України щодо визнання протиправним і скасування рішення про відмову в задоволенні заяви клієнта щодо поновлення виплати пенсії із зобов'язанням поновити її виплату: матеріали позову були своєчасно спрямовані до суду.

Під час судового розгляду справи територіальний орган Пенсійного Фонду України надав відзив на позовну заяву, в якій наполягав на постановленні рішення про відмову в позові, посилаючись на те, що поновлення виплати пенсії клієнту нібито неможливо внаслідок відсутності паперової пенсійної справи...

Проте 9 вересня 2024 року суд постановив рішення про задоволення позову, визнавши протиправним і скасувавши оскаржуване рішення територіального органу Пенсійного Фонду України, одночасно зобов'язавши його поновити клієнту виплату раніше призначеної пенсії.

Невдоволені чиновники територіального пенсійного відомства, образно кажучи, вирішили «пошукати правду», звернувшись з апеляційною скаргою на предмет скасування постановленого рішення суду першої інстанції в П'ятий апеляційний адміністративний суд.

Розглядаючи справу за поданою апеляційною скаргою, колегія суддів П'ятого апеляційного адміністративного суду в ухваленій постанові зокрема зазначила, що згідно з правовими висновками Верховного Суду, які викладені в постанові від 22.09.2021 року по справі № 308/3864/17, відсутність паперової пенсійної справи не є підставою для відмови у відновленні виплати пенсії, оскільки позивач не може нести негативних наслідків у зв'язку із відсутністю його пенсійної справи, а протилежне позбавляє його права на її відновлення.

Водночас колегія суддів П'ятого апеляційного адміністративного суду в ухваленій постанові наголосила на тому, що позивач, який є внутрішньо переміщеною особою, вже вдруге звертається за захистом порушеного права на отримання пенсійного забезпечення, однак відповідач протягом тривалого часу протиправно не поновлює позивачу виплату пенсії.

За наведених обставин логічним завершенням справи з'явилось ухвалення колегією суддів П'ятого апеляційного адміністративного суду 22 січня 2025 року остаточного судового рішення по справі, а саме постанови про залишення поданої територіальним органом Пенсійного Фонду України апеляційної скарги без задоволення, а рішення Одеського окружного адміністративного суду від 9 вересня 2024 року без змін...

Підсумовуючи викладене, вважаю цілком доречним завершити його безсмертними словами — дороговказами Великого Кобзаря:

«Борітеся — поборете.
Вам Бог помагає.

З Вами Сила, з Вами Правда
І Воля Святая».

Р. С. Повний текст постанови колегії суддів П'ятого апеляційного адміністративного суду від 22 січня 2025 року по справі № 420/18804/24 знаходиться в Єдиному державному реєстрі судових рішень реєстраційний номер 124609496.

Андрій Миколайович Чебаненко,
адвокат з 1993 року

На 84-му році життя перестало битися серце відомого адвоката, багаторічного ректора Вищої школи адвокатури НААУ Ярослава-Міклоша ЗЕЙКАНА...

Ярослав-Міклош ЗЕЙКАН
(19 грудня 1941 року — 16 квітня 2025 року)

Все своє професійне життя Ярослав-Міклош Павлович присвятив адвокатурі. Здобувши юридичну освіту, працював юрисконсультом, арбітром, секретарем міської ради, суддею, а з 1994 року — й адвокатом.

Адвокатську діяльність поєднував з викладанням в Академії адвокатури України у м. Києві, а з 2017 року обраний ректором Вищої школи адвокатури НААУ. Його лекції завжди із захопленням та неймовірним інтересом слухали не тільки молоді адвокати, а й досвідчені колеги, адже мудрі поради Ярослава-Міклоша Павловича завжди були у нагоді навіть у найтяжчих справах.

Неодноразово він читав лекції в Одесі.

Був лауреатом всеукраїнської премії «За кращу судову промову», нагороджений медаллю «Трудова слава» II ступеня, мав почесну відзнаку Національної асоціації адвокатів України «Видатний адвокат України». А за версією Ukrainian Law Firms 2018: A Handbook For Foreign clients названий Метром кримінальної адвокатури.

Ярослав-Міклош Павлович був розробником і автором першого коментаря до Цивільного процесуального кодексу від 2004 року, а також автором понад 20 монографій і більше 200 наукових статей зі складних питань права.

Адвокатура України понесла непоправну втрату — пішла людина-легенда, професійний та принциповий адвокат, справжній майстер своєї справи та наставник для не одного покоління представників професії. Його вагомий внесок в адвокатуру та підготовку професійних захисників ніколи не забудуть нащадки, а світла пам'ять про нього житиме вічно у серцях тих, хто його знав.

«При виконанні свого професійного обов'язку на першому місці для адвоката має бути порядність. Людина довіряє своєму адвокату свої таємниці і, нерідко, своє майбутнє. Пам'ятаючи про те, що право є мистецтвом добра і справедливості, порядний адвокат буде робити все, щоб ця фраза була не тільки гаслом», — давав настанову Я.-М. Зейкан.

Вся адвокатська спільнота розділяє разом із близькими та рідними Ярослава-Міклоша Павловича невимовний біль і сум від втрати.

Вічна пам'ять…

Порядність як важлива складова діяльності адвоката (Світлої пам'яті колеги-адвоката Ярослава Павловича Зейкана)

21 квітня 2025 року інформаційною службою Національної асоціації адвокатів України були опубліковані матеріали рубрики «новини тижня 14—18 квітня», серед яких оприлюднена сумна звістка про смерть колеги — адвоката Ярослава Павловича Зейкана, одного з видатних адвокатів України, з яким автор цих рядків був знайомий багато років.

Спільним було не тільки те, що кожен з нас вступив до лав адвокатури в період здобуття Україною незалежності: я у 1993 році, а Ярослав Павлович у 1994 році, а й те, що кожен з нас прагнув якомога раніше набути необхідні знання, опанувати складності і нюанси адвокатської професії з тим, щоб навчитися не на словах, а на ділі по — справжньому захищати людей.

Неодноразово зустрічаючись з Ярославом Павловичем на семінарах підвищення кваліфікації адвокатів, інших заходах, які проводились тодішньою Спілкою Адвокатів України в Києві, Одеською обласною колегією адвокатів у нас в Одесі, можна було побачити наявність в його характері такої позитивної риси, як глибока внутрішня порядність і повчитись використовувати її не тільки в суто професійній діяльності, а й у повсякденному житті.

В зв'язку із наведеним пригадую такий випадок.

У тепер вже доволі далекому 2010 році в конференц-залі Одеського апеляційного суду проходив семінар підвищення професійної кваліфікації адвокатів, організатором якого виступила Одеська обласна колегія адвокатів і в якому брали участь не тільки ми, одеські адвокати, а й наші колеги з Києва, Львова, Івано-Франківська, Рівного та інших міст України.

Семінар був присвячений обговоренню проблем захисту клієнтів по кримінальним справам.

Підлягаючих обговоренню проблем, судячи з виступів колег, було багато, але найгострішою з них виявилась проблема захисту клієнтів, які утримувались під вартою без продовження строку такого утримання відповідним судовим рішенням, що на той час було досить розповсюджено — типовим явищем.

Виступаючий на семінарі саме з цієї проблеми Ярослав Павлович констатував, що на даний час, на жаль, ще не вироблено достатніх механізмів захисту клієнтів у цій сфері і запросив присутніх до обговорення цієї проблеми.

В порядку обговорення поставленої проблеми мені довелось взяти слово для виступу і в порядку обміну досвідом розповісти колегам про наступне.

По одній з кримінальних справ, яку свого часу довелось вести разом з колегою — адвокатом П. О. Дубровіним, для захисту інтересів клієнта, який з 29 липня 2002 року утримувався під вартою без будь-якого рішення суду про продовження строку тримання під вартою, 6 серпня 2002 року довелось скласти і подати скаргу до того ж самого суду на підставі ст. 55 Конституції України безпосередньо на протиправність тримання клієнта під вартою з вимогою звільнення його з-під варти.

Використання ст. 55 Конституції України як норми, котра має найвищу юридичну силу і є нормою прямої дії в якості механізму захисту інтересів клієнта було єдино можливим, оскільки діючий тоді Кримінально- Процесуальний кодекс України 1960 року подібного механізму захисту взагалі не передбачав.

Проте подана скарга на підставі ст. 55 Конституції України з 6 серпня 2002 року до 2 січня 2003 року з невідомих причин судом по суті взагалі розглянута не була.

Ми зрозуміли, що національні засоби захисту клієнта вичерпані і тоді колега П. О. Дубровін, попередньо порадившись зі мною, звернувся із заявою до Європейського Суду з прав людини на порушення державою Україна вимог п. 1. ст. 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини стосовно цього клієнта.

19 травня 2009 року Європейським Судом з прав людини було постановлено рішення за заявою № 16447/04 по справі «Микола Кучеренко проти України».

Згідно з цим рішенням Європейський Суд з прав людини встановив порушення державою Україна вимог п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини з присудженням клієнту М. М. Кучеренко відповідної компенсації відшкодування моральної шкоди...

Довелось також розповісти колегам і про те, що практичне застосування ст. 55 Конституції України як норми, котра має вищу юридичну силу і є нормою прямої дії для захисту інтересів клієнтів, які утримувались під вартою без судового рішення, було вперше здійснено в трьох інстанціях (в суді першої інстанції, апеляційному суді і в Верховному Суді України) в період 1999—2000 років черкаськими колегами — адвокатами В. І. Демчиком і А. А. Коцюрбою, які свого часу щедро поділилися з нами, одеськими адвокатами, набутим досвідом, напрацьованими матеріалами і судовими рішеннями.

Після закінчення семінару Ярослав Павлович з властивою йому порядністю підійшов до мене і колеги П. О. Дубровіна, по-доброму, щиро потиснув кожному з нас руку і сказав: «ми йдемо правильним шляхом і завдяки професіоналізму адвокатура не тільки вистоїть, а й буде надалі розвиватись».

Незважаючи на наявність чималих заслуг перед адвокатурою, чималих успішно проведених справ Ярослав Павлович завжди був чуйним до людей, насамперед до колег.

Не на словах, а на ділі він довів, що порядність є важливою складовою діяльності адвоката і саме таким він назавжди залишиться в пам'яті тих, хто знав його.

Андрій Миколайович Чебаненко,
адвокат з 1993 року

Пам'яті Андрія Ігоровича ДРИШЛЮКА (06.12.1977 — 11.04.2025)

Минуло майже два місяці відтоді, як відійшов у вічність Андрій Ігорович Дришлюк — видатний юрист, мудрий суддя, блискучий науковець, глибокий педагог і шляхетна людина. Пам'ять про нього живе у спогадах, словах, думках і серцях тих, хто мав щастя з ним працювати, навчатися, товаришувати.

Народившись 6 грудня 1977 року в місті Одесі, Андрій Ігорович з юності обрав шлях правника — не як професію, а як покликання. Напевне, яскравий приклад батьків вплинув на цей вибір. Його батько — Дришлюк Ігор Анатолійович, відомий юрист-науковець, педагог, працює викладачем економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, мати — Дришлюк Катерина Володимирівна, усе життя віддала адвокатурі, займала провідні посади в органах адвокатського самоврядування.

Ще будучи студентом старших курсів він почав працювати юрисконсультом на різних підприємствах Одеси. У 1999 році з відзнакою закінчив Одеську державну юридичну академію, а згодом у 2003 році аспірантуру. У 2004 році захистив кандидатську дисертацію, а у 2005 — отримав вчене звання доцента. Його професійна і наукова спеціалізація охоплювала ключові напрями приватного права — цивільне, сімейне, житлове право.

У 2000 році отримав Свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю № 922 і надавав послуги переважно у сфері цивільного та господарського права.

Починаючи з 2006 року, Андрій Ігорович здійснював правосуддя як суддя Малиновського районного суду м. Одеси, а з 2012 року — Апеляційного суду Одеської області, згодом — Одеського апеляційного суду. З 2016 року обіймав посаду заступника голови суду. Він завжди зберігав витримку й гідність у найскладніших процесуальних ситуаціях, неухильно дотримувався принципу верховенства права та поваги до прав людини.

Його внесок у розвиток судової системи був помітним і послідовним. Як викладач Національної школи суддів України, сертифікований тренер, учасник міжнародних програм, зокрема канадського проєкту підтримки судової реформи та нідерландської програми МАТРА, він формував нову якість правосуддя в Україні. Його участь у створенні навчальних курсів із написання судових рішень, практики ЄСПЛ та захисту прав власності стала вагомим внеском у професійний розвиток суддівського корпусу.

Він був співавтором понад 190 науково-практичних праць, включно з коментарями до основних кодексів України, підручниками, колективними монографіями. Упродовж багатьох років він працював над темою докторського дослідження «Судова практика в системі джерел цивільного права України», залишивши після себе глибокі теоретичні напрацювання, які заслуговують на подальше дослідження та втілення.

Андрій Ігорович неодноразово виступав спікером на засіданнях Комітету з цивільного та сімейного права Ради адвокатів Одеської області зі складних питань судової практики.

Але не лише знання і вміння вирізняли Андрія Ігоровича — він мав особливий внутрішній світ. Його мова була точна і ясна, судові рішення — глибоко вмотивовані, наукові праці — концептуальні й системні, педагогічний підхід — людяний і вимогливий водночас. Його поважали за фаховість, рівновагу, принциповість, доброзичливість. У розмовах із ним завжди відчувалася щирість.

Андрій Ігорович залишиться в нашій пам'яті не лише як фахівця, а як людина, з якою пов'язані найкращі спогади. Його відхід створив порожнечу, яку важко заповнити, але і глибокий слід, який неможливо стерти. Після себе він залишив трьох дітей та численних учнів, яким передав частку своєї мудрості та професіоналізму.

Висловлюємо щирі співчуття родині, близьким, друзям. Світла пам'ять про Андрія Ігоровича Дришлюка — назавжди з нами. Його справа триває — у науці, у правосудді, в людях, яких він навчив думати, вірити і служити праву.

Володимир ЗУБАР,
член Ради адвокатів Одеської області

1 червня 2025 р.

ВІЧНА **ПАМ'ЯТЬ...**

Помер
Анатолій Миколайович ГУКАСЯН

Із сумом сповіщаємо, що завершив свій земний шлях наш колега — адвокат

Анатолій Миколайович ГУКАСЯН...

Випускник факультету правознавства Одеського державного університету імені Мечникова, Анатолій Миколайович більш ніж чверть століття свого життя віддав службі у правоохоронних органах Овідіопольського району. За самовіддану службу отримав чимало відзнак і нагород.

У 1999 році присягнув на вірність адвокатурі.

Люди згадуватимуть Анатолія Миколайовича як справедливу добросовісну людину.

Щирі співчуття родині померлого і всім, хто знав і поважав його.

Мир і спокій душі...

Рада адвокатів Одеської області